

Георги Данаилов

Къща отвъд света

Георги Данаилов – Къща отвъд света

Издател: [Абагар](http://abagar.com)

Година на издаване: 2003

Корици: твърди

Език: български

Тегло: 352 грама

<http://openbooks.tk>

ISBN: 9544275142

Съдържание

Къща отвъд света.....	3
Великото преселение.....	13
Мурат идва	23
Мохамеданите.....	37
Йошката.	50
Сбогом, дядо Киро	62
Легендите.	68
Къщите.	84
Пожарът.	95
Кучето Бари	99
Не хора, а зверове.....	112
Падението	126
Към края.	135
За Автора	144

Къща отвъд света

И гледаме се дълго с планината,

а помежду ни никаква досада.

Ли Бо, VIII век

Тази книга е историята на едно знаменито бягство. На приключение, случило се в действителност, на преживяване, което все още не е приключило. Истина е, че поражението вече се предусеща, че можеше да се предвиди от самото начало, но то не изглежда жестоко и би следвало да се посрещне с усмивка. Началото на всичко е, разбира се, в детството. Дали съм се впечатлил от някоя илюстрация изобразяваща зимна гора в сянката на настъпващата нощ и самотен светец прозорец или може би от най-обикновена коледна картичка, сняг, борове, затрупана хижа, наивна, подсладена картина, която би възмутила свирепите днешни художници. Не знам, не помня, но от онова време в мене е останала следа. Изображението се е запазило в душата ми и винаги щом видя подобна гледка в планината усещам тръпка и някакъв кротък зов. С годините той става все по-тъжен и тих. Ето това е нещото, за което съм копнял. Светлината на самотния нощен прозорец в снежната гора и огън в огнището. Толкова просто, толкова постижимо и тъй изплъзващо се и чезнещо от взора. Но все пак трябваше да се опита.

- Искам да си купя къща в Родопите.

- И ние искаме - казаха приятелите ми.

- Аз обаче наистина ще си купя къща в Родопите.

- И ние наистина...

А математикът делово попита:

- Кога тръгваме? Знаем къде се продават.

- Например в събота!

- Готово - каза той.

И започна сънят. В събота рано, много рано потеглихме със малкото старо рено. Математикът, синът ми и аз. Пътувахме бързо и неусетно стигнахме градче в подножието на планината. От бързане не бяхме закусили. Решихме да спрем и влязохме в едно отворено заведение, пълно с посетители. Те седяха около масите, сиви, мрачни и пиеха мента. Часът бе осем сутринта! Математикът се изненада много приятно, но аз добре го познавах и бях непреклонен.

Никаква мента! Чака ни път и сделки. Чакат ни родопските къщи всред смърчове, ели и борове. Чакат ни благосклонни продавачи. Седнали на праговете и повтарящи: Стари къщи продаваме, здрави къщи продаваме!

Глупости! Оказа се, че в този край на планината отдавна вече нямало къщи за продан, ни стари, ни нови, а и да откриеш някоя, искали и много пари. Посърнахме. Вечерта пренощувахме в Чепеларе и се опитвахме да се разтушим с червено вино.

- Къде са ти къщите, бе? - попитах гневно аз.

- Изкупили са ги, ние докато се напомним...

Нещеш ли на другата сутрин, когато омърлушени се запътихме към автомобила, без да знаем, кой път да хванем, пред нас се появи съдбата. Един стар познат - художник от киното.

- Къде сте тръгнали бе?

- Тъй и тъй.

- Сериозно ли?

- Ами как.

- Всъщност - каза той - щом сте дошли до тук да търсите къщи, значи разстоянията от София не ви интересуват.

- Хич не ни интересуват!

- Ами тогава, ще ви кажа, че от другата страна на планината, на запад, има едно село истинска приказка, едно село с къщи по на няколко ката и всичките се продават.

- Как така?

- Ей така!

След пет минути реното фучеше по асфалта, гумите цвилеха, ние бяхме радостни, направо щастливи и изобщо не обърнахме внимание на черните облаци, на гръмотевиците, на бурята, на пороя, който рукна отведнъж и щеше да удави малката кола във въртопи и водопади. Локвите станаха езера. Из под колелата бликаха гейзери. Край пътя някаква река преля, чистачките не смогваха да се преборят с дъжда. Карахме напред жумишком. Надявахме се, че по шосето няма други луди освен нас. Сетне дъждът изведнъж секна облаците се раздраха, засиня небето и пред нас във висотите се

белнаха върховете на Пирина. Господи, господи, с какво ли вълшебно питие си се опил, когато си създавал този край. По въпроса за напитките, математикът имаше готов отговор. Но не се доизказа, защото бяхме стигнали цяла колона автомобили, камиони, автобуси, отчаяно спряли на пътя. Пред нас имало срутване. Ще го разчистят ли? . Ще го разчистят, как няма да го разчистят. До довечера не може да не го разчистят. До довечера ли? Най-рано. Сега се обадили за булдозерите, а булдозерите май били изпратени на друго място, пък за да дойдат трябвало да ги натоварят на ремаркета, а ремаркета имали военните, но командирът на поделението, кой знай де го, щото днес е неделя. И той макар да е офицер си е човек, човекът...

Беше неделя, а утре понеделник. Утре и аз, и математикът, бяхме на работа, дори синът ми трябваше да ходи на училище и всичко се проваляше тъй пред очите ни. Светещият прозорец в гората изведнъж угасна. Не помня как мина седмицата. Останал е само спомен от очакването. Моят шеф обичаше да казва животът е чакане, Данаилов, животът е чакане. Естествено той заявяваше това само когато закъсняваше за уречен час. Най-сетне дойде петък. Оказа се, че математикът бил зает тия дни, но съвсем строго ни заръча, гледаме, каквото гледаме, избираме къща и за него.

- Никъде няма да ходите без мен - решително каза жена ми. -Кой знае каква къща ще купите!

Това всъщност означаваше, че тя одобрява налудничавата ни идея. А единодушието в семейството е радост.

Пътят, който водеше до тайнственото село се отклоняше от долината на Места и започваше да вие, извива, лъкатуши, неочаквано се изтърбушваше, хлътваше, после сякаш се загубваше сред камъняците, никакъв го нямаше, току пак се появяваше. След един завой пред нас изникна голямо село с бяла джамия, къщите бяха каменни, отсечени кубове, неизмазани, груби, здрави, сурови. Селото беше пълно с дечурлига. Те подтичваха край колата, подвикваха, замеряха ни с камъчета и пръчки. Изведнъж жена ми ахна. На бял кон, възседнала го по женски, към нас приближаваше мома в гиздава носия, с бяла кърпа около главата, със шалвари, бели чорапи със смайващи шарки, а дрехата и престилката бяха тъй красиво пъстри, и тя самата седеше на самаря тъй напето, с велико достойнство, че нямаше никакво съмнение, това беше видение, още повече, че цялата тази прелест се движеше всред кални локви, кравешки фашкии и безброй, търкулнали се навред кръглички кози извержения.

- Видя ли я! - попита възторжено жена ми.

- Видях я! - отвърнах аз, обърнах се да зърна тази хубост още веднъж и в това време реното така се тресна в една яма, че всички си ударихме главите в покрива му. Ох! Ако знаехме какво ни очаква, ако знаехме, че това бе само безобидно премеждие, може би никога нямаше да стигнем до целта си и днес нямаше за какво да се разказва. Казано без заобикалки след селото път вече нямаше. Една широка камениста пътека продължаваше нагоре в планината, отлявата и страна беше зинала пропаст и нейде в дълбините и проблясваше тясна сребърна река, от другата - надвисваха стръмни склонове.

- Извинявайте, нагоре минават ли коли? - Ами минават. На стопанството колите минават.

- А ние дали ще минем?

Въпросът ни остана без решителен отговор. Превключих скоростите и потеглихме. На места пътят бе изровен от дълбоки коловози, реното бе и тясно и ниско, за да се движи в тях. Ако стъпех с левите колела, дясните потъваха и дъното на колата започваше да стърже в земята. Ако опитвах обратно - същата работа. В страни от коловозите нямаше достатъчно място, така че трябваше да се движим прекрачили или над лявата или над дясната следа. Понякога това беше възможно, понякога не. Пропадахме, заоравахме, някой предателски камък изведнъж изникваше току пред нас, подът на колата се огъваше със стъргане под краката ни. Тя жалостиво скърцаше и проплакваше. Добрите коли имат души. Още малко, още малко, хайде миличко! Внимавах да не закача ауспуха, защото той ни беше слабото място, обичаше да ни изненадва и най-ненадейно падаше и започваше да се влачи по пътя, съпроводен от непоносим пукот и пръщене... Там където пътят беше сух се придвижвахме как да е, но в долчинките локвите от дъждовете ни чакаха ехидно тинести, бяха размесили най-фина, хлъзгава кал, жълтокафяви пръски ни заливаха, колелетата затъваха, приплъзгваха, боксуваха, задницата занасяше. Знаех си, че ако недай боже заседнем в калищата, тръгване нямаше. Давах газ и се хвърлях геройски напред към тресавищата. Сърцето ми се беше свило, когато минавахме над някой заоблен камък се надигах от седалката, сякаш помагам на колата да го премине. И ето че видях пред себе си мястото наречено лобно, място което нямаше да преодолеем. Някой беше разкопавал, някой беше ровил пътя, камъни стърчаха, калища, локвища, ями, че отгоре на всичко и няколко ствола от окастрени борове се въргаляха пред нас. Усетих как колелетата започват безпомощно да се въртят на едно място, как колата постепенно спира и се наakisва напред блато. До тук ти беше! И тогава най-неочаквано усетих, че лека-полека набираме скорост. Погледнах в огледалото и видях как няколко мъжища, юнашки ни бутат. Господ ли ги изпрати, Аллах ли, не знам!

- Това място щом минахте, вече сте стигнали! Те се смееха. Целите бяха изпръскани с кал от боксуващата кола. Но изглежда не обръщаха голямо внимание на това.

- Абе този път, няма ли надежда да го направят?

- Ще го направим бе, как няма да го направим, до есен не може ако не го направим. То той нагоре вече си е хубав пътя. Само тука дето е лошо. Това вдъхваше надежди. Хората работили по пътя, но били спрели да почиват, когато ни видяли да затъваме в калта.

- А вие откъде идете?

- Ние сме от София.

- От София! И чак тука сте довадили на разходка.

- Идваме да си купим къща.

Те ни изгледаха внимателно.

- Къща?

- Казаха ни, че горе в селото имало да се продават.

- Еми може да има. То хората се дигнаха, а къщите останаха. Благодарихме, потеглихме и усетихме, че оставихме нашите спасители в дълбоко недоумение. Къща? Пътят нагоре може би беше хубав за тяхните представи, но за реното беше истинско изпитание по автомобилен алпинизъм. Кал наистина повече нямаше, но на места колата направо си лазеше по скалите нагоре! Минахме висок, шеметно висок, зидан каменен мост в основата му клокочеше бурен поток, после влезнахме в гора, шарена, бор, бук, леска. Но селото никакво го нямаше, един завой, друг завой, а то не се показваше. Изведнъж гората сякаш се разтвори, планината се промени пред очите ни, ширна се, възвиши се внушително и по един от скатите и се откриха каменните покриви на селото. Отдалеко то изглеждаше сякаш се прикрива, сивееше заедно със скалите и се гушеше в планината. Започваше високо горе с няколко самотни къщи, после се разширяваше и се спускаше към долината на реката. Сякаш Господ е взел в шепите си къщите и ги е сурнал надолу по склона. А над всичко се издигаше камбанария, бяла и стройна. Ние млъкнахме и реното плахо взе да приближава към това място, което щеше да промени живота ни, да обсеби толкова много от житието ни, да подслони радости и скърби. Съдбоносните слова изрече жена ми. Бяхме спряли в самото начало на селото, улицата беше покрита със стар калдаръм. Жена ми погледна през прозореца на колата, видя един бял еркер над главата си и каза:

- Докато ти не купиш къща в това село, аз няма да си тръгна оттука.

Потрих щастливо ръце.

Възрастният учител пържеше няколко резанчета картофи в тиганя, който беше поставил върху боядисан със сребърен бронз котлон. Побутваше ги с вилицата и ни се усмихваше. Той беше човек към седемдесетте години с остригана глава, изрядно чист, спретнат, невъзмутим и кротък. Бяха ни казали, когато отидете в селото, няма да търсите никой друг, а учителя. Той ще ви напъти, той ще ви бъде във помощ. Така и направихме. И ето сега учителят беше реши най-напред да ни нахрани с пържени картофи. Селото било прочуто с картофите си, а пържените картофи бяха любимото ми ястие. Лошото беше само това, че той пържеше по пет шест клечици в тиганя, вадеше ги внимателно в една купичка, пак слагаше пет шест и аз изчислявах разтревожено, че някъде довечера, ние ще започнем да обядваме. Подметнах между другото, че хората пържат картофи в по-голям съд, тенджерка например, слагат много олио, чакат го да се нагорещи и тогава изсипват две шепи картофи на веднъж. Учителят прояви възпитан интерес към предлаганата технология и каза, че някой път ще я провери, но продължи да гони с вилицата резанчетата из тиганя. Аз съм си неврастеник по рождение, сам си създавам ядове, които понякога ме втрисат, сам бързо ги забравям, но виж когато си спомня за пържените картофи на учителя, още ми се свива стомахът. Този човек изглежда никога през живота си не беше се забързвал. Говореше бавно, говореше на хубав, ясен, чист, български език. Четиридесет години бе учителствал, имаше почерк на майстор краснописец, в стаята му цареше изрядна чистота, самата тя бе крива с наклонен дървен под, по който всичко се търкаляше, че и олиото в тиганя отиваше към единия му край и така можеха да се пържат още по-малко картофи. Няколко пъти повторихме, че бързаме, защото искаме да разгледаме селото, защото искаме да

намерим подходяща къща и да я купим, и предпочитаме тя да си има жив собственик, който да остане в нея до края на живота си.

- Има един такъв старец - каза учителят.

- Хайде да ни заведеш при него, тогава!

- Нека да обядваме и ще ви заведе.

И тъй, първото нещо, което научихме за учителя беше, че той влага различен смисъл в думата бързам. Не след дълго щеше да ни стане ясно, че в този край, тя просто се тълкува другояче. Че съществува порядък, който неизбежно трябва да се спазва, колкото и време да ти отнеме, а после, после си бързай. Учителят беше от онези хора, които бавно си наумяваше нещо, но подир това то ставаше окончателно и не търпеше промени.

- Аз навремето имах една пишеща машина "Хермес баби"- казваше той.

Когато се сприятелихме достатъчно, се опитах да го поправя.

- Казва се Хермес бейби! , Така се произнася на английски. Старият учител ме погледна недоверчиво.

- Аз съм учил френски. Значи как, Хермес бейби?

- Да. Точно така.

- Бейби, бейби - повтори замислен той.

- Това всъщност означава бебе. Пишеща машина бебе.

- Тъй.

След няколко месеца той отново сподели:

- Аз навремето имах една машина Хермес баби!

- Бейби!

Той кимна в знак на съгласие. И след време пак си повтаряше "Имах една пишеща машина... "

Това беше по-скоро упоритост, консерватизъм, отколкото склероза. Петдесет години този учител е знаел, че е имал машина "Хермес баби" И изведнъж се появява някакъв софиянец, който нахално настоява да му наложи своето. Най-сетне картофите бяха изпържени, изядени, учителят се преоблече с още по-чиста риза и още по-изгладен панталон и ние тръгнахме из селото. Разбира се първо поискахме да видим къщата със стареца, минахме край няколко рухнали постройки, стърчащи каменни зидове, минахме и край все още запазени сгради, пред нас уличката се мушваше под една къща, образуваше се същински тунел, ние свърнахме преди него в дясно и се

спуснахме по калдаръма към края на селото. Учителят спря пред голяма дървена порта вградена в каменния зид на здрава сграда. Отвън тя изглеждаше доста непривлекателна. На портата имаше пробита дупчица и от дупчицата висеше зацапана връвчица. Нашият водач дръпна връвчицата, едното крило на портата се отвори и ние се озовахме в просторен покрит двор. Пред него захващаше градина.

- Ей, бай Киро, -провикна се учителят. - Дома ли си?

Някой се обади над главите ни.

- Горещ ли си? . Водя ти едни хора.

Отговорът беше неясен, но звучеше утвърдително. Изкачихме се по дървени стълби и аз наистина се смаях, излязохме на огромен покрит чардак, в единия му край имаше красиво зидано огнище и голяма печ за печене на хляб, от другия край бяха разположени стаите до стената бе прилепена, една майсторски направена дървена пейка и на нея седеше стар брадясал човек с каскет нахлупен над челото. Той се подпираше с две ръце на бастуна си и гледеше пред себе си. Сякаш не любопитстваше, кои сме и за какво сме дошли.

- Здравей, бай Киро, как си?

- Здравсти, даскале!

Бай Киро говореше на р!

- Тия хора са от София, дошли са да си търсят някоя къща, но предпочитат да я пазарят със стопанина, той да остане да си живее в нея, а те да идват когато могат.

- Ами хубаво, хубаво-каза само бай Киро.

Аз оглеждах чардака. Той сякаш бе главната част на къщата, стаите бяха допълнение към него. Подът му беше покрит с дялани дъски, гредите, които крепеха покрива бяха над десетина метра дълги и минаваха от край до край. Какви ли дървета са били отсечени, за да ги издялат, как ли са ги довличали от горите. Не бях очарован, бях стреснат и силно смутен. Кой знае колко пари щеше да иска този дядо Киро за това чудо! Ние можехме да отделим не повече от четири хиляди лева и... и толкоз.

А тази крепост от дърво и камък тук...

- Как те викат? - неочаквано попита дядо Киро.

- Георги, Гошо! - казах аз подмилкващо.

- Слушай Гоше, ти като си решил да купуваш къща в това село, другите ходи ли да гледаш?

- Не, не съм! Най-напред при тебе дойдохме.

- А, така не може. Първо ще идеш да видиш другите къщи, дето се продават, после ще дойдеш да приказваме. Това условие не беше лесно обяснимо, ако бай Киро наистина имаше намерение да продава своят имот. Но, нямаше как, волята му трябваше да бъде изпълнена. Учителят ни поведе и ние тръгнахме из селото. Когато човек е направил предварително своя избор, трудно може да бъде разубеден. Склонен си да приписваш несъществуващи предимства, на това което си харесал и да виждаш недостатъци във всичко останало, което ти се предлага. В това село всяка една къща се различаваше от другите. Нямаше я противната еднообразност на днешната градска архитектура, нямаше ги еднаквите селски сгради, които се строяха напоследък по селата - недолялани, неизмазани, грамадни и празни. Разнообразието на старото село объркваше, караше ни да се да се чувстваме безпомощни, да се спираме занемели пред всяка сграда, но аз и до сега си мисля, че къщата на бай Киро привличаше с нещо свое, неповторимо, особено. Жена ми и синът, обаче, истински, дори мъчително се затрудняваха. За тях всяка къща бе като осиротяло дете, което протяга ръце и умолява, вземи ме, не ме оставяй. Те се спираха, влизаха, озъртаха, захласваха и продължаваха подире ми. Аз бързах и си знаех своето. На дървения праг пред една голяма порта седеше старица с бели коси и все още младо засмяно лице

- Къде сте тръгнали вие бе хора? -попита ни тя с напевен глас.

- Много ви е хубаво селото, бабо - каза чистосърдечно жена ми. Бабата ни изглежда недоволиво:

- Вие да ни се подигравате ли сте дошли?

- Защо да ви се подиграваме?

- Че какво му е хубавото на туй парцаливо село. Едно време беше хубаво то, едно време, вече нищо не е останало, разсипаха го!

Не се опитавме да я разубедим. Продължихме пътя си. И ето че в една къща с два прекрасни еркера надвиснали над улицата, с огнище в ъгъла на едната стая момчето неочаквано се разплака. Напразно обяснявах, че тази красива къща няма двор, че е килната застрашително напред, че ще ни трябват много средства, за да я поправим, че бабата собственичка живеела далече, кой знае къде и отгоре на всичко била урсуз. Не помагаше. Тогава станах непреклонен. Всичко това са глезотии, къщата на бай Киро е най-хубавата в цялото село и ако ще купуваме нещо, ще бъде тя и нищо друго. Най-накрая се върнахме при нашия старец. Заварихме го на същото място и в същата поза.

- Виж какво, бай Киро, ходихме, гледахме, много къщи ни харесаха, но твоята най ми харесва. Това е. Бай Киро ни изглежда хитро и почти нежно каза:

- Знаеш ли оти е така Гоше? Оти ония къщи дето си ходил да гледаш са строени от зор, а моята е строена за кеф.

Определението беше съвършено. Оставаше най-важното. Трагично важното и аз със свито сърце попитах:

- Сега, кажи колко пари и искаш?

Чаках изтръпнал. Бай Киро се начумери:

- А, виж сега, аз пазарлъци няма да правя...

- Добре, бай Киро.

- Ще даваш хилядо и двеста лева пари!

Той наблегна на думата пари. В натура не приемаше нищо. Главата ми се замая. Аз смирено повторих:

- Добре, бай Киро.

Бръкнах в джоба си, извадих двеста лева броени и преброявани, кой знае колко пъти, подадох ги на учителя и казах:

- Това е капаро, двеста лева, пребройте ги моля!

Учителят ги преброи внимателно и почтително ги подаде на бай Киро. Бай Киро го погледна строго и рече:

- Аз от тебе ги неща, човекът да ми ги даде!

Взех парите и ги поднесох, бай Киро ги потри в брадясалата си страна и каза:

- От днес тази къща е твоя, колкото и пари да ми дават за нея, да знаеш, че е твоя.

- Благодаря ти, бай Киро!

Погледнах моите хора. Жена ми бе развълнувана, синът ми преодоляваше болката си по другата къща, но мисля, че и той беше доволен.

- Ами сега да го полеем, както си му е реда - казах аз.

- А-а -махна с ръка бай Киро - Аз не пия, Гоше.

- Как така! Аз чух, че...

- Не знам какво си чул...

- Че така си обичал да си пийваш.

- Пиех, верно, че пиех, но вече пия само лимоната... Слушай какво ще ти кажа, Гоше, ако повърна туй що съм изпил през живота си, целото село ще заляе.

Това все пак беше художествен образ, аз държах на количествените представи.

- Добре де. Можеш ли да ми кажеш горе-долу, колко си изпил до сега!

- Що горе-долу, аз ще ти кажем точно. Изпил съм четиринайсет тона!

- Вино?

- А, не, ние тука вино не пием. Ракия.

Четиринадесет тона ракия! Бай Киро бе около седемдесет годишен, да е пил през петдесет от тях, петдесет по триста шестдесет и пет, това прави...

- Ами то излиза че си пил по литър всеки ден.

- По литър, Гоше, а когато има мезе да тегли и по повече.

Бях съкрушен. Познавах един капитан за далечно плаване, който твърдеше, че веднъж докато преплавал с кораба си от Варна до Бургас изпил едно буре от петдесет литра вино. То от Варна до Бургас можеш да пътуваш, и половин ден, и седмица, зависи от капитана. Бай Коста дърварят, при когото работех, няколко месеца като студент, изпи една вечер седемнадесет коняка и падна в канавката. Знам и други еднократни подвизи, но четиринадесетте тона на бай Киро бяха епос.

Все още зашеметени, решихме по-подробно да огледаме къщата. Жена ми откри горе между гредите, грижливо подредени чамови дъски.

- Виж какви хубави дъски! - възкликна тя.

- А - обади се бай Киро - Те не вървят с къщата. Всичко друго върви с нея, но дъските ми трябва.

Той ни изглежда лукаво и добави:

- Те са ми за балтона! Сещате ли се.

Не се сетихме веднага, но после възроптахме:

- Чакай де, за къде си се забързал.

- Ей за там - рече бай Киро и посочи през вдигнатите дървени капаци на потона (така наричаха тука чардаците) към хълма - При бориката! Загледах се и аз.

- Там са гробищата - кротко поясни учителят. - Тука старите хора всичко си приготвят, дъски за ковчега... Дрехи...

- Костюмът ми е в малката стаичка! - поясни бай Киро. - Да знаете, да не го търсите. Влезнах в северната стая, огнището беше срутено, камъните от зидарията му се търкаляха по пода и аз се зарекох, че това ще бъде първото нещо, което ще поправа. Стъклата на прозорците бяха почупени, ластовиците са влизали през тях и на една от стените си бяха направили гнездо. То си е там и до ден днешен. Ниска, яка дървена врата водеше в съседно помещение. Малко прозорче, което гледаше към потона, едва хвърляше светлинка.

-Тука са държали храните - каза учителят - Виж, като отвориш вратата на стаята и малката врата се скрива. Дойде ли турчинът да проверява, отваря вратата, поглежда в стаята и не забелязва, че от тук може да се влезе в друго помещение.

На една закачалка от пресечени борови клони в малката стаичка висеше костюм от чер, груб, вълнен плат, заметнат с парче черга да не се праши. Под него стоеше каца пълна с дървена пепел събирана от печките да се тори градината и изоставена тук сигурно от години. Имаше и една просторна южна стая, варосана може би в началото на века и цялата почерняла от дима на печката. Ще падне работа по тази къща, мислех си аз, но това за сега беше само съждение, преди да се превърне в мъка и стон. На долния етаж на къщата се намираше малко чардаче, ниска, уютна, стаичка с дървен покрив и малко прозорче, което гледаше в просторния обор. Когато стопанинът се разтревожи за някое добиче, поглежда през прозорчето в обора и се уверява, че всичко е наред. А оборът беше внушителен, с грамадни дълги ясли, от край до край, направени от дялан и издълбан боров труп. В стената беше оставена бойница, която мереше право в портата. Появи ли се някой разбойник, отвори ли портата и дум да го няма. Подът беше покрит със стара, отдавна изгнила тор, десетилетия никой не бе я изхвърлял и тя се бе превърнала в рохкава пръст.

Ще падне работа в този обор, заканвах се аз, но това беше само ръмжене, преди да се превърне във вопъл и стон...

Великото преселение

Една седмица по-късно вече имахме документ за собственост. На него бе изписано моето име и уверение, че притежавам къща и парцел в най-красивото село на света. За мен това беше потресаващо събитие. Никога не съм изпитвал чувството, че владее, че притежавам, че мога да се разпореждам с някакъв имот. Ето това от тук до тук, и от там до там, е лично мое. Ето тази стара здрава порта, тези дебели близо метър каменни зидове и този чардак и това дърво. Това череша ли е, череша ами, само че дива. А онова там ябълка, и ония две хилави сливи... И разбира се ще посадя бор, и смърч, и ела, и когато започна да остарявам, те ще са израсли над къщата. Лошо е, че дърветата растят толкова бавно, а човек остарява толкова бързо. Представете си тези сто годишни чемшири са наши. И ще посея трева, никакви зеленчуци, никакви глупости зелена трева. Цветя естествено, преди всичко рози и невени, може маргарити... Неприятното е, че винаги трябва да чакаш, понякога месеци трябва да чакаш, докато семето поникне... докато най-сетне цветето цъфне. Слава богу, на пазаря продават разцъфтяли теменуги, готови с коренчета и парички, и кичест карамфил... Това все пак е лек срещу нетърпението.

Аз съм раснал при социализма и бавно се убедих, че чувството за собственост е вродено у човека, то просто е биологично предопределено. Всяко живо същество се

нуждае от леговище. И аз също. Всяко живо същество се нуждае от сигурността на гнездото, на хралупата, на пещерата, на своя кът. И аз също. Не ми говорете за рибите, защото и те си имат свои води. Само от любов ли пеят птиците на пролет? Нищо подобно - те чуруликат рано на зарана, надпаяват се, та чак сърцата им се пръскат, защото искат да възвестят навред, че ето този храст, и този разцъфнал клон и този гъсталак е техен, че те вече са се настанили тук и моля, по-далеч! Частно владение! Стреля се без предупреждение! Бил казал философът, че човекът сторил най-големия си грях, когато обградил едно място и рекъл: "Това е мое! " Само философите имат смелостта да изричат велики глупости. "Това е мое" е точно толкова грях, колкото и първородният. То е в началото на живота и естествената му потребност от собствени владения. Така и аз имам нужда от собствено пространство, което ще ме отдели от света и ще побира света. Панелният човек, е увреден. Може би непоправимо. Той привикна да живее и умира в бетонно общежитие, но от това приспособяване не бива да се очаква нищо добро. Злокачествените последици тепърва има да се проявяват и ще засягат нищо не подозиращите поколения.

Всичко което се случи през седмиците, след като открихме омагьосаното село изглежда неправдоподобно, но е все пак обяснимо. Изведнъж, моите приятели, за математика да не говорим, бяха обзети от треска. Те са хвърлиха в колите си и с цената на счупени амортизъри, ресори, носачи, спукани гуми, изгорели гарнитури, прегрели мотори нахлуха в селото и за най-голяма почуда на малкото останали селяни се юрнаха из къщите, мярваха се по кривите улички, появиха се на каменните покриви, пропадаха през изгнилите дюшемета, гласовете им се чуваха от дупки, зад стобори, те ходеха изтощени, с див пламък в очите.

- Тези софиенци са превъртали! - беше всеобщото заключение.

- Тука има някакво мошество - тихо споделяха по-подозрителните. Нещо не е наред, нещо има... Но какво има?

- Златото! - каза тайнствено някой.

- Кое злато?

- Научили са, че в селото има злато.

- Де го туй злато?

- То че в селото има злато, има. Не може ако няма. Тука във всяка къща има заровено злато. Защото още когато са бягали от турците, а то не е било веднъж или дважд, са закопавали златото, било е опасно да го носят със себе си и са си правели сметката, като си се върнат един ден дома, ще го откопаят. Но някой не са се връщали, я са ги затривали, я са се губели някъде по беломорието. А друг, направо ти казвам, забори къде му е златото и по цел ден чука и копа из къщата. Ей на Йошката дедо му, знае се, идва си в село с два катъра, два товара злато е карал, това е абсолютно. Щото ги е показал и на жена си, и на децата, всички са го видели, нема лъжа. Значи вкарва той двата товара злато в обора, сетне вика на своите. Вас да ви няма, всички да идете на ливадето. А като се върнали вечерта, няма ни злато, ни чудо. Значи дядото го е скрил някаде дома, иначе по сред бел ден щеха да го видят. Ама така го е скрил, че никой повече да не го наиде. Никой, ни полиция ни чужди, ни свои.

- А като е мрял, не е ли обадил нещо? .

- Кой? Той да обади. Нищо не е обадил.

И от тогава Йошката все верва, че ще го намери това злато, рано или късно ще го намери...

- Той го е намерил, ако искаш да знаеш?

- Йошката?

- Йошката зер!

- Как така ще го е намерил?

- Ами ей така.

- А като го е намерил, защо не иска да иде в новата къща, а все у дедовата стои той? Като го е намерил, защо маа по цел ден из гората? Това са двеста кила злато бе. Милионер щеше да е Йошката.

- А милицията?

- Че то си е негово, у неговата къща.

- Те като го привикат нема твое, нема мое. Ония люде от Скребатно помниш ли ги? Е, те като намериха жълтиците у дълбоката дупка, какво? Носят ги най-честно в милицията, броят толкова и толкова жълтици, предават си ги. И какво стана? Какво стана? Къде викат скрихте другите. Кви други бе всичко донесохме. Всичко ли? И като ги побарат. Бой! Бой! Помазали ги! Че в затвора за малко не отишли

- Ми и аз да съм на милицията нема да им повервам. Не може ако не са оставили нещо за себе си! То си има закон - сичко, което е на половин метър под земята е държавно.

- На метър, на метър.

- Добре де на метър. Може у твоята си нива да го намериш - държавно е

- А ония дето купиха падналата къща!

- Е?

- Помниш ли? .

- Кво да помня.

- Дойдоха, уж да вземат материала, греди, дюшеме, ритловици два дни къртиха, праха, и на третия да ги нема. Повече не се вестиха. Оставиха и дъски и греди, и всичко. Намерили са гърнето и беж!

- Че то Христо, питай, е, кой да щеш, като си поправяше касата на прозореца, изкъртва значи горната дъска и там едно гърне.

- Какво гърне ?

- Какво, глинено, какво. Гърне.

- И вътре?

- Вътре дръжки! Празно.

- Е защо тогава е зазидано над прозореца.

- Защото някога е било пълно. Хората са нещо са бързали, пробиват дъното, събират жълтиците и пак заковават дъската. Кой ще ти се върти, да кърти, да вади цялото гърне.

- Ами тъй, че как?

- Абе то че има злато в селото, има. Инак тия немаше от двеста километра, да дойдат тук из чукарите къщи да купуват.

Не знам дали до ден днешен съмненията са се разсеяли, но в едно съм сигурен, ясно обяснение за нашето нашествие в селото не съществува. А то наистина бе нашествие, години, десетилетия, никой не бе полюбопитствал за това село, рядко е минавал непознат човек, гост, турист. То умираше, бавно, мъчително, стъклата на прозорците на изоставените къщи се чупели я от вятъра, я от камък на хлапак злосторник и зейвали като изтекли очи, зидовете на дворовете рухвали от дъждовете, грамадните каменни плочи по покривите се раз-мествали от бурите и натежалите снегове, плъзгали се и между тях се отваряли пролуки, там се стичала дъждовната вода, облизвала и мокрела дъски и греди, те започвали да гният, докато един ден целият покрив изведнъж се изтърбушвал и с къщата било свършено. А старците, които обитавали селото по неписания ред си отивали един по един, църковната камбана тъжно безнадеждно и бавно, отмервала края на един унес и началото на непробудния сън. Затворили дори кръчмата. За нуждите на пиячите напитки се продаваха в магазина, там можеше да получиш чаша зелена, лепкава мента, ракия, шише бира, гвоздеи, подкови, сирене, метли, пили, габърчета, салам, бургии, боя за печка, кюнци, въже за добитък, въже за бесене. бомбони, вафли, игли, конци, кофе. Коси, щях да забравя, коси, ударението в тоя край пада на първата сричка, една от най-важните стоки. Уви вече нямаше австрийските коси "сърчанки", така ги наричаха заради трите сърца щампосани на петите им. Имаше само руски коси, но тях ги купуваха от немай къде, защото, както казваше бай Тодор: "Руските коси са за у космоса! " А пък хлябът идеше всеки ден с кон от съседното село. Два коша от двете страни на самаря пълни с топъл, ухаещ хляб. Конят се водеше от един стар мохамеданин, кротък и благ човек, всеки ден при пек и дъжд, при студ и сняг, той неотменно, полека, се задаваше откъм края на село-то.

- Лябът иде, лябът иде! - подвикваха жените и се струпваха в магазина.

Отплеснах се, исках да разкажа, че изведнъж, само за няколко седмици заприиждаха софиянците и закупиха на първо време поне двадесетина къщи. Математикът разбира се си избра дом съвсем в края на селото, да не гледа никого пред себе си, да вижда само скалистите ридове, отвъд речното ждрело. В двора му имаше грамаден орех и каменна плевня, толкова величествена, че можеше да се превърне в истинска концертна зала. Просторна, внушителна, просто оставаше да се намери орган и слушатели. На първо време козите можеха да посещават неделните концерти, те по общо мнение бяха по-музикални от овците и някои хора. Вече двадесет години математикът се кани да превърне плевнята си в някакво чудо, но все отлага., Различни, грандиозни идеи му минават през главата, но други неща обсебваха дните му В края на краищата има време. Верно, че през едната стена на постройката е пропъзляла пукнатина, но зидът е толкова як, че сигурно ще издържи поне още сто години, Сигурен съм че до тогава моят приятел ще вземе някакво забележително решение. Има време!

Слушайте какво ви казвам, в това село има време. Старият учител например, който пред очите ни прехвърли седемдесетте, после осемдесетте, старателно и грижливо си преправяше къщата. За тази година ще направя ей тази стая, догодина ще я измажа, после ще направя, още една няма за къде да се бърза. Който не вярва, може да провери, старият учител вече наближава деветдесетте и продължава да си гради къщата. Има време. Много от новите заселници още не бяха свикнали с тази мисъл. Те нервничеха. Те искаха да си стегнат новите домове, да ги пригледат бързо, веднъж завинаги, а после да заживеят в душевно охолство и безкрайно, ненакърнимо удоволствие. Селото предразполагаше към всичко това. Тишината беше най-тихата в света, красотата, най-красивата в света, къщите, най-невероятните в света. Хората, хората изглеждаха добри, услужливи, те ни се радваха само като ни видят да пристигаме с колите мъченици и ни посрещаха с цветя, усмивки и песни. Това за цветята е малко преувеличено, но за песните понякога се е случвало, особено, когато старата кръчма по единодушно решение бе възстановена, отворена, та дори варосана отвътре. Там отвреме на време пристигаше Ангел, той не живееше в селото но често прихождаше, защото имаше род и къща тук и си обичаше края. Ангел взимаше акордеона от кмета, защото, ако не се брой пишущата машина, той беше единственото движимо имущество на общината Около масата насядаха певците, изпиваха по две мастики, за да им се отворят гърлата и се започваше. И ако вие смятате, че тези хора пееха гуляйджийски, пиянски, че дъреха гърла, както се случва из другите родни кръчми - ще ви прокълна! Те пееха хубаво. Те пееха даже много хубаво... Но за това ще стане дума по-нататък, защото никой не може да си представи селото, живота ни, без вечерите в кръчмата, без:

Болна съм мале, ке умра,

за едно лудо, хем младо.

Хабер му пратих да дойде.

Може не може да дойде!

Ако не може да дойде

Кръпчето (кърпичката) да си изпрати

Кръпчето да си изпрати.

Со сълзи да го опера

На гърди да го изсуша!

Нещо да кажете? Нищо не можете да кажете, а пък ако чуете тази песен да я пеят на два гласа Ангел и Йошката направо ще ви прималее от хубост.

Имаше нещо абсурдно в това велико преселение на фантастите, вече мина достатъчно време за да отсъдя трезво, никой от тях не преследваше скрита изгода, нито дори плащаше дан на снобизма си, (снобите се появиха както винаги с подобавашо закъснение, но натвориха доста пакости) с други думи всички бяха благословено луди. Макар и различни по нрав, поведение, възможности дори, всички пришелци бяха единни във волята си да имат всред божата хубост на това село свое кътче, да си го устроят, както на тях им душа сака, да бъдат свободни, макар и за няколко дни, които можеха да откъснат от столичното ежедневие. Неотразимото предимство на родопското село, освен всичките му прелести, беше, че тук никой не строеше социализъм, че кучетата лаеха до насита, птичките пееха до припадък, бълхите атакуваха безразборно и изненадващо, лястовиците кацаха с хиляди по жиците. А там където има все още лястовици, значи има въздух. И козите гледаха загадъчно със жълтозелените си очи, а магаретата бяха интелигентни, и смайваха със способността си да се проврат на милиметър между каменните зидове с огромните си товари сено. Толкова ги товареха, че изобщо не се виждаха, гледаш към теб приближава грамада сено на четири слаби крака и само две уши понякога стърчат между сухата трева. А веднъж както се спущах по стръмната калдаръмена уличка изведнъж видях да се движи сам-самичък един наръч дърва. Който ще да вярва, върви си към мен, току що насечен, стегнат с поокарстрени връхчета. Като, се взрях шашардисан видях, че под наръча щапъкат малки галоши. Хай да му се невиди. Чак сетне разбрах, че това е мъничката бабичка Илинка, която имаше две педи от земята, е добре де три педи, но тази бабичка съществуваше, мълчалива, пригърбена до земи, свитичка. Тя живееше сам самичка в една грамадна празна къща, спеше си на едно чердже до огнището на пода на стаята а лете се свиваше, горе до отвора на вратата водеща към провален някога балкон. Едно погрешно движение и баба Илинка щеше да тупне долу на улицата, но тя знаеше, как да се сгуши и така хем дремеше, хем зорко следеше, кой минава по пътя. На две празни консервени кутии, баба Илинка бе пробила дупчици, прекарала през тях телени дръжки и с тези съдинки ходеше да полива градината си. Налее вода от чешмата, вдигне кутиите, зашляпа тихо с галошите, измине около сто-сто и петдесет метра до градината си, излее двата литра вода в лехите с боба, тръгне клатушкайки се мъчително нагоре, пак напълни консервените кутии и пак поеме надолу и тъй от сутрин до вечер, от сутрин до вечер. Всеки ден през всяко божо лято. Нямах да твърдя всичко това, ако не го бях видял с очите си. Баба Илинка не обичаше да разговаря с никого освен с едно малко рижаво коте Чувах я да го привиква нежно и настойчиво. Колко хора предлагаша да купят къщата, да и дадат пари, които при нейния харч, щеха да стигнат до края на живота и. А къщата занемарена, но с изящни мусандри(стенни шкафове), с изпипани дървени тавани, ако се стегнеше, почистеше, щеше да стане за чудо и приказ. Но баба Илинка и дума не даде да се продума, близки и предлагаша да иде при тях молеха я да

се премести на среща през уличката. Не и не! Намериха я един ден през зимата, свита и вкоченена на пода до загасналото огнище.

Понякога тихо напръсти по тясните улички на селото се появяваше друг странен човек, облечен в нещо като шинел, стиснал един хляб под мишницата. Щом зърнеше хора, той забързваше, започваше да подтичва и бързо се скриваше зад високите зидове. Живееше той също съвсем самотен в една яка, здрава къща на горния край на селото, грамадна скала се беше впила в основите и, а зидарията се опираше на нея. Този кротък, наплашен човечец, някога е бил здрав и млад. работил като сервитър на гарата в Пазарджик. Една вечер, след работа го нападнали, пребили го от бой и му взели парите. От тогава се сбъркал, превъртял човека. Лежал в лудница, но избягал от там и право в село, в бащината си къща, скрил се в нея и как изобщо не се показвал. Идвали да го търсят болницата, той пак бягал и накрая го оставили на мира. Луди в България и без това много. Отпуснали му дори някаква месечна помощ за хляб и някоя консерва. И той плахо, страхливо, оглеждайки се да няма никой по улицата, да няма никой в магазина, влизал, вземал си хляба и побягвал нагоре по калдаръма към къщата си, залоствал портата си и така години наред.

И тъй в тази чудата обстановка, плъзнаха софийците и мигом загубиха и ум, и разум, и достолепие. Навлякоха дрипи, нахлупиха капи, обуха гумени галоши и се втурнаха насам-натам из селото. Ето го, журналистът, преводачът на Толстой, наградил една каменна плоча, метър на метър, изкорубил се, изкривил крака и се тътри към новоизбраната си къща, мъкне, почива, гледа строго през очилата си. Но е упорит, никой не може да се мери с него, упорит е като биче, муши в пространството, муши... Няма да спре цял ден, няма да спре и цяла нощ, стига да има тикли за пренасяне. Вече осемнайсет години той все още си доопроявя къщата, спретна я, стегна я, да ти е драго да я гледаш и да влезнеш в нея, а все недоволен, и все начумерен, и все нещо иска от нея, все нещо преправя, пили, стърже, Виждам го как спори със свети Петър и казва, отче, свети отче, пусни ме, имам едни дъски да наредя, да рендосам и веднага се връщам, честна дума. На думата му може да се вярва. На ината му може да се разчита, колкото повече се убеждаваше тоз човек, че в държавата цари безпорядък, задух и мрак, толкова повече се настървяваше да създава свои порядък, свое владение, своя хубост. Той беше изпълнен с духа на съзиданието, а бе лишен от възможността да го освобождава през неговите делнични софийски дни. В големия град работеше от сутрин до вечер, за да спести някой лев за село, за къщата, за дървения материал, нямаше отдих, нямаше почивка, щом можеше да намери пролука в работата си, капнал от умора пристигаше в селото и се хвърляше, като герой от Булаир в още по изтощителна битка с камъните, гредите и гвоздеите. Веднъж най-неочаквано го командироваха за Мюнхен, а той простена: Какъв Мюнхен, аз заминавам за селото. И отказа! Така минаваха годините и когато всички ние унищожени от неговият неспирен порив, му признавахме, че е успял да направи от къщата си, градинката си, оградите си нещо като местния малък Трианон и вече злорадстваме, защото наистина няма какво повече да работи, той ни изглеждаше с удивление, после със съжаление и заявяваше, че голямата работа тепърва предстои. Ако някога, някой пришелец във втората половина на бъдния век се озове там, в нашето село и чуе неочаквано да зазвънти циркуляр, или да захърка абрихт, да знае, че това е той, преводачът на Толстой. В края на краищата вероятният смисъл на човешкия живот е да започнеш да градиш нещо и колкото по-ясно ти става, че никога няма да го завършиш, толкова по-радостно да продължаваш усилията си.

Не ще и дума всички не бяха като журналиста, имаше мързеливци, например един от тях на име Гошо, толкова си хареса къщата, че реши нищо да не пипва по нея, лягаше нарочно там където капеше от тавана, не сменяше изгнилите дъски на пода и често падаше в долния етаж. Но той си беше такъв, зиме се дигаше сам в планината, намираще дълбок сняг, изравяше дупка, правеше си нещо като иглу, и щастливо спеше в него, волен и зъзнеш. Трябва да призная, едно негово постижение в селото. Сам си скова дървена маса. Крива, клатушкаща се, скърцаща, опасна за живота дори. Той обичаше да сяда край нея да се наслаждава на впечатляващата гледка, която се откриваше от потона му и да яде овесени ядки. Къщата не го интересуваше, за него тя бе само подслон, важна беше планината и гората, скиташе по цел ден или се занимаваше с най-пипкавата дейност, която съм виждал през живота си. Слагаше си очила, вадеше от една възглавница пухени перца и ги скубеше настървено, така че да остават само власинките. Тях прибираше в друга плътна торба с надеждата да събере толкова чистен пух, че да си направи пухено яке и спален дори чувал. Не знам точно колко години скуба перушината, но един ден той се появи със собственоръчно ушито, смайващо грозно, пухено яке с неопределен цвят. То обаче държеше наистина извънредно топло и ние всички се сменяхме да го обличаме за няколко минути.

Гошовата къща отдавна би рухнала, ако не беше добрият му приятел-физикът. Струва ми се, че е излишно да обяснявам, че щом някой е физик, съществува голяма вероятност да е евреин. И тъй физикът-евреин, след като беше разбрал, какво удивително село сме открили и че общият ни приятел Гошо възнамерява да си купува къща там, беше заявил делово, "Виж какво, гълъбе, като отиваш там, купи една къща и за мен!" Прозвището "гълъбе" беше израз на доверие между тях двамата. Гошо с готовност изпълни нареждането и предвидливо закупи братска къща, която представляваше една сграда разделена във вътрешността си на две с обикновено дървено перде. Така викаха тук на грубо накованите една до друга дъски.

"Когато господ създаде глупав евреин, той е най-големият глупак на този свят" - каза доста по-късно евреинът. Та нали ако двама души живеят под общ покрив и ако не искат той да се срути върху главите им, единият от тях би трябвало да го поддържа. Това по понятни причини не можеше да бъде Гошо, той си правеше спален чувал, значи оставаше физикът... Отгоре на всичко Гошо успя да замине за Америка, да стане професор в един университет и да си купи къща в подножието на Скалистите планини. От там той известно време изпращаше картички с красиви изгледи, които просълзяваха физика. От умиление и яд, защото дялът на неговия приятел легна на плещите му в буквалния смисъл на тази дума. - каменните плочи на покрива тежат няколко десетки тона

На втората година след нашето нашествие Държавата обяви пред света, че това населено място е исторически и архитектурен паметник. Макар и с непоправимо закъснение тя гузно се бе сетила, че времето съсипва едно съкровище и реши да го спомене поне в молитвите си.

Съобщението предизвика истинско вълнение сред селяните, кметът дори се разплака, мъжете се напиха с чиста съвест, жените захортуваха небивалици като разтревожени пилци, и сякаш за потвърждение на всичко в селото от някъде пристигнаха бели табели, на които бе изписано:

"Сградата е паметник на културата, охранява се от държавата. "

Хората побързаха да си вземат по една, помъкнаха ги към къщите си и там ги разположиха на видет (виждащо се място). Гошо също се снабди с табела и я закова над вратата на дървения си нужник. Той се намираше в двора, беше изграден от стари дъски и неговото посещение бе свързано със смъртоносен риск.

Няма да е силно преувеличено, ако се каже, че грижите на държавата към селото почти се изчерпиха с доставянето на споменатите табели. На туй отгоре, те не достигнаха за всички и това породиха раздори и кавги. Всеки искаше да живее в паметник на културата. Истината, обаче, чистата истина бе, че ако някой спаси това село от гибел, това бяха всички тези луди хора, които Арахангелите изпратиха, които пожертваха години, пари, пръсти на ръцете, нерви, коли в мечтата си да създадат убежище срещу социалната шизофрения, от която всички боледувахме.

Отнейде, подочул, неподразбрал, в селото се появи и любителят художник. Той караше чистичка, лъсната, шкода, изметена, с прахосмукачка изсмукана, носеше статив, бои и четки и до като се усетим и той си купи къща. Засили се да я потяга, но го достраша да остави колата си, тъй наред село и реши да я вкара в двора си, да му е под око. Внимателно, полека, колата беше прибрана на сушина, след което се развихри големият ремонт. Чукаха, блъскаха, събаряха стени, зидоха нови, подпираха потона с греди, толкова се вдъхновиха, че когато дойде време художникът да отпътува за София, какво да видят- зазидали колата. Няма мърдане, ни на пред, ни на зад. Та разковавали, та разграждали, та вдигали колата на ръце, докато я измъкнат. От тогава започнаха да му викат "Човекът, който си зазида колата", "зазидания" и накрая фолклорът му даде прозвището "Зидан Митьо" така си го кръстиха, тъй си му остана. Само старият учител, който покровителстваше всеки новодошел, не можа да понесе подобен подбив.

- Е, защо говорите тъй, как ще си е зазидал колата човекът! ?

- Ами всички така казват.

- Това не е верно, нали и аз бях там - с кротък укор изрече учителят - Наистина, наложи се един малък ремонт, за да я извадим, но...

Той усети, че прихнахме и обиден млъкна. Учителят защитаваеше всеотдайно хората, които искаха да си купят къща в селото, виждаше в тях надежда, приемаше ги като възрожденци и направо ги величаеше.

- Ето тази къща взе най-добрият механик в България - казваше той.

- А този тука е професор, най-големият специалист в геологията. А тази тук на един друг професор А долу към реката има едно место баницето му викат, там тече топла, минерална вода. Най-добрата минерална вода... Някога цялото село е ходело там да се къпе.

Веднъж, учителят дойде и ми донесе шише с проба от скъпоценната вода. Да я дам за изследване, защото ако се окаже наистина минерална, каквато няма съмнение, че е, това ще е извънредно важно за бъдещето на селото. Тук може да се построи цял балнеосанаториум. По това време пристигна група геолози, геодези и студенти на стаж и започнаха т разни измервания. Учителят ги помоли да проучат извора под селото. Те

на драго сърце склониха, но за най-голяма почуда, водата не се оказа нито топла, нито изворът с голям дебит, а и резултатите от химическите анализи, които получих от един институт в София не бяха окуражаващи. Водата от знаменитото банище била слабо минерализирана. Учителят дълго препрочита заключението и накрая каза:

- Минерализирана, значи че съдържа минерали. Нали?

- Да, това значи.

Но иначе той беше съкрушен.

- Загубила се е водата, загубила се е нейде. А там имаше толкова много вода и топла, цялото село ходеше да се пере и да се къпе

Много неща се бяха изгубили в това село. Например тунелът. Всички знаеха, че под цялото село минава тунел. Едно време, още през турско, този подземен проход е бил прокопан, имал е няколко входа и е излизал чак горе, нейде в гората, защото тогава гората е стигала до самото село, а сега е отстъпила по високо в планината. И когато се зададът турци, да претърсват за комити, комитите влизат в подземие и дим да ги няма. А ако пък настане по-голяма опасност, цялото село е могло да се изчезне под земята и да побегне в горите. Имало е и такива случаи. После тунелът се е загубил. Никой не можеше да покаже, къде точно се намирали входовете му. Никой не се е натъквал на него. Най-старите уж знаеха със съгурност от кои къщи се влизало в него, но не бяха единомисленици. И винаги когато питаш, а ти видял ли си го този тунел. Отговорът беше чистосърдечен:

- Не съм го видял!

Така вече ще станат двайсет години не успяхме да открием нито тайнствения проход, нито някой от входовете му.

- Те са потрупани бе, Гошо! Толкова време е това.

Но че го е имало, не може да има и толков съмнение. Даже старите хора разказват, как веднъж от единия край на тунела, този над селото, влезли харамии, не щеш ли по същото време и от другия край на селото влезли харамии и като се срещат по средата:- Стой! Кой? Свой! За малко да се изпотепат. Това село си е хайдутско, тъй да знаеш. Навга покривите тъй са били градени, че дето се вика са се докосвали един друг и възлезе ли човек на покрива, може тъй от къща на къща от къща на къща та от долния край, чак на горния край на селото да стигне. И да знаеш още, тука нема къща в която да не е скрито оръжие. Това ми ти пушки, пистолети, бомби. Колко пъти претърсва и полиция и милиция, що оръжие извадиха, за цел полк и пак има. Е лани, като пламна къщата на Ваньо, като пламна, по сред нощ, хората едва смогнаха да избягат по долни дрехи. Всичко изгоря, ама всичко. И по едно време като се започнаха едни гърмежи, като се започна една стрелба. Като на война. А то какво, гърмят скритите патрони и бомби. Цяла нощ гърмяха, пожарът стихна, от къщата останаха няколко зида и една купчина пепел и тя пак гърми. Никой не смее да доближи Чак до пладне гърмяха патронето. Не съм бил, не съм видял, не знам., но няма начин ако не е верно

Дедо Киро, който се сприятели много със сина ми. Всяка сутрин започваше да вика от своята стаичка на долния етаж:

- Николайча, Николайча! Ела да си направим моабетя!

Николай слизаше с голямо удоволствие при него, защото, дядо Киро все обещавахе да му обади, точното място, дето е скрил пушката, как ще я извадят и как някоя вечер дум, ще гръмнат от потона към звездите, но дойдеше ли разговорът до съкровената си същност, дядо Киро се разсейваше.

- Коя пушка, бре?

- Ами твоята?

- А, пушката...

- Да.

- Пушката, пушката, бум!

- Кога ще ми я покажеш?

- Ще ти я покажа, някой път ще ти я покажа.

И така всичко започваше наново на другата заран. А пушката и до днес си седи някъде скрита и не се обажда.

Мурат идва

И все пак без майстори нищо не можехме да направим по къщите си. Да бяхме дошли двайсет години по-рано, всички в селото били дюлгери, от майстори, по-майстори. Защото дюлгерството, зидарлъка, тикларството, дърводелството, това някога бил поминак, всички мъже отбирали от него. Мостът долу видел ли си го, видел съм го, каква зидария е само, какъв му е сводът само. Така беше. Хората от селото го направили на тази шеметна височина. Но, няма ги вече онези, майстори. Ти бащата на дядо Киро, дядо Стоян, знаеш ли какъв дюлгерин беше, ей! Ами сам дядо Киро, ами бай Атанас, ами дядо Мирчо, него да знаеш, но на деветдесет години е човека. Е, добре де, какво да правя тогава. Ще трябва да потърсиш някой майстор от другото село. Там има. Ти Смальо познаваш ли го? Смальо дето работи на чарка.

В началото на селото имаше чарк, дъскорезница с гатер. Там бичеха трупи. Та на чарка работеше бай Смальо и от дърводелство разбираше, всичко му иде отръки, а пък брат

му Мурат бил зидар и половина и най-важното можел да реди тикли на покрива, да хваща капки. Ей тъй казваха тука. Да хваща капки. А то значи, ако покрива ти някъде тече, капе, идва ловецът на капки, така наглася плочите, че вече спира да капе, хваната е капката. Но това си беше тежка и тънка работа. Всеки неможе да я върши. Първо плочите тежат та се незнаят, второ, трябва така да ги подредиш, така да ги подкладеш с малки тиклички, че водата като тръгне отгоре надолу, да се плъзга тъй, че никъде да не се запира, никъде да не се стича между тиклите. Та Мурат умеел това да прави, а Смальо пък нещо ако трябва да скове, дюшеме да ти направи. Бай Смальо беше човек с изполинска сила. Едър, плещест със сини очи, които все се смееха. Гледаш от едната страна на трупа се наредили трима мъжаги, обхващат го надигат го, от другата страна Смальо сам. Подхванат боровия труп с цапините, изтеглят го от пътя, завъртят го натам, завъртят го насам, той се търкулне по склона и спре долу пред сам дъскорезницата. Сега остава да се вкара вътре и да се нагласи, тъй правилно, за да може трионът от гатера да го разбичи на два сантиметра за ламперия, на три сантиметра, за таван, на четири за пода. Бай Смальо сам си нагласяше трупа, сетне пусне гатера и той започне да разрязва дървото. Та отидох аз при Смальо и го замолих да каже на Мурат, че има работа за него, че много го моля да дойде и да ми помогне, огнището да направим, покрива да прегледа.

- Ами ще му кажа Гошо, ще му кажа. Ама той сега е с козите и някой ден трябва да намери някой човек, който да го замести и тогава ще дойде. Аз ще му обадя де.

- Виж сега бай Смальо и тебе исках да те питам нещо.

- Питай бе Гошо.

- Ти два нара ще можеш ли да ми сковеш. Намерил съм, дъски, имам и гвоздеи, трион, ренде. Само да дойдеш и да ги сковеш.

- Ами не знам дали ще мога, бе Гошо?

- Защо?

- Ами оти не знам, какво е това нар. Виж да кажеш някой миндер да ти скова, лесна работа, но нар.

- Абе то е едно и също, дървено легло. Да има къде да спим на първо време.

Бай Смальо се съгласи и каза, че тия дни, като се поосвободи ще дойде. Не дойде. Помислих, че е забравил, ходих пак при него. Не бил забравил, обаче работа много, но утре сигурно веќе ще дойде. Добре, ще те чакам. Пак не дойде. Пак отидох запъхтян до чарка.

- Какво става бе, бай Смальо?

А той се смее. Идвам бе, Гошо, идвам, ей да свърша туй, онуй и идвам.

Най-накрая бай Смальо дойде, хвана дъските, подложи ги на колената си, ряза, мери, хвана теслата, бух, бух и двете дървени легла бяха готови.

Смалъо се казваше Исмайл, бяха го преименували - Самуил, а Мурат, брат му- Михаил. И тъй Мурат Михаил не се появяваше и аз реших сам да го намеря. Добре ама нали той пасеше козите иди го търси из ливадите и храсталаците. Трябваше да го дебна, трябваше да разпитвам. Тук Мурат, там Мурат, тук Михаил, там Михаил. Не, между нас казано, в неговото село да търсиш някой по новото му българско име беше отчаяно предприятие.

Никой не знаеше, кой как се казва. Децата не знаеха имената на бащите си, жените на мъжете си.

То аз не знам как се казвам, че детето ще знае! - тъй викаше един присмехульник, но в очите му нямаше смях.

Тези хора бяха принудени да пазят имената си в тайна,, да не смеят да ги споменават гласно пред непознати, да кръщават децата си в тайна, да обрязват момчетата си скришом да спазват обичаите си прикрито, да празнуват нелегално. Те всъщност живееха скришом, разделени от другите, отчуждени и затворени.

Аз тогава толкова малко ги познавах, че те ми изглеж-даха необясними. И все пак открих Мурат. Той беше висок, слаб, сух, смугъл, черноок. Никак не приличаше на брат си

- Искам да ми изидаш едно огнище - казах аз и добавих - Един оджак.

- Ами добре - отговори Мурат.

- Кога ще дойдеш?

- Ами неznam.

- Утре можеш ли?

- Ами ще гледам да дойда!

Разбира се, че не дойде. Нито на другия ден, нито на по-другия и точно когато се бях отчаял, той се появи усмихнат под мустачките си.

- Хайде сега да видим оджака - каза направо Мурат. Качихме се в северната стая, той огледа срутеното огнище и ме попита: - Кал имаш ли?

- Кал ли? - обезсърчено възкликнах аз.

- Ами с какво ще го зидаме. Трябва кал. Е, питай дядо Киро.

Дядо Киро, който беше дощапъкал любопитно до вратата на стаята ме съкруши.

- Виж сега Гоше, ще докараш няколко товара пръст, червена пръст, ей там над гробето има едно място, после ще я накиснеш с вода и хубаво ще я омесиш, да няма бучки...

- А с какво ще я докарам тази пръст?

- Ами ще намериш някое муле.

Ох, божичко, представих си, как се оправям с това муле и се умълчах тъжно.

- Така ще стане, Гоше! - каза Мурат. Ти днес докарай пръстта и я накисни да е готова

- А ти утре ще дойдеш ли пак?

- Ами ще гледам да дойда.

Как копах пръстта, как успях да склоня един дядо да ми я прекара до вкъщи, как я киснах и разкисвах, не е важно. Важното беше, че Мурат не дойде на другия ден. Появи се в селото, но тогава за проклетия, бяха се домъкнали хора от киното и снимаха някаква сватба с печени агнета, с гайди, с дандании и чудесии. Никой не беше в състояние да откъсне Мурат от зрелището, той гледаше възторжено, не изпускаше нищо от очите си и най-търпеливо изчакваше цялата лутаница около камерата, повторенията, репетициите, суетенето. Така стоя до вечерта и щастливо си тръгна пеша към неговото село.

- Калта е готова, бе Мурат! - плачливо казах аз, като подтичвах подире му.

- Ако, колкото по-стои, толкова по-хубава става. Ти само я поливай да не засъхне.

Оплаках се на бай Киро, а той ме успокои:

- Те са си такива, ти му говориш, той си залупва ушите! Що не съм здрав бе Гошо, аз да ти изидам оджака. Аз да му направя кемера. Ама ме е страх да не ме хване пак парализацията, че после какво ще правя.

- Ти и дюлгерин ли си бил?

- Всичко съм бил Гоше. Но да ти кажа: два занаята имах аз навремето - бай Киро ме погледна дяволито - пиенето и ебането, обаче заради пиенето манах ебането!

А така!

- Е защо бе дядо Киро те тези работи вървят заедно.

- До време Гоше, до време, щото дойде време напиеш се, отидеш да ебеш, не знаеш кого ебеш, набият те.

Много пъти съм се опитвал да опиша цялата дядо Кирова философия по-изискано, но нищо не излизаше, ефимизмите разваляха и стила и слога и всичко. Моля за извинение. Освен това дядо Киро имаше опит.

- Я погледни! - казваше той и сочеше темето си - Моята глава е оксигенирана.

Преди години в славните времена дядо Киро се връщал от кръчмата и какво да види, една хубава булка си копае в градината. А градината точно пред портата на неговата къща. Хванал я дядо Киро изотзад през кръста и я помъкнал към вратата. Жената се развикала, развъртела, дигнала се олелия и от прозореца на къщата горе се надвесила жената на самия дядо Киро:

- Как не те е срам, бе мискинино, как не те е грях бе пияницо!

Дядо Киро се обърнал гневно и рекъл:

- Ти да мълчиш!

Добре ама в това време хубавата булка се изтръгнала, то дядо Киро не можел добре да управлява движенията си и хукнала да бяга. И после да вземе да се оплаче на синовете си, а те били юначаги по на седемнайсет-осемнайсет години, да вземат да издебнат бай Киро в горското стопанство и с една траверса като го халосат по главата и ей го възник. Ни шава, ни трепва. Пренесли го в колибата му. Той си имал колиба и там си спял през лятото, пренасят го и веднага обаждат по телефона на лекаря от Голямото село. Лекарят яхнал коня си и препуснал в планината. За два часа стигнал горското, втурва се в колибата Дядо Киро лежи безжизнен. Бре, да му се невиди. Надвесил се докторът над умиращия, а той отворил едното си око и казал:

- Докторре, нищо ми няма! Ама виж дали можем взе някоя пара от тия ашлаци.

Убийците стояли отвън и подсмърчали. Докторът се измъкнал приведен и изглеждал много мрачен.

- Докторе, какво?

- Лоша работа.

- Ама верно ли?

- Верно зер!

- Докторе, само да не ни съди.

- Е, това той ще си реши. Сега ни живи, ни мре.

- Иди му кажи колко пари иска, ще му дадем. Молим ти се докторе. Иди му кажи на тоя идиот.

Докторът вдигнал рамене и пак се наврял в колибата. Подир малко излиза още по-навъсен.

- Пари не ще, иска съд! Тежка телесна повреда. Мозъкът му може да се разтекал. То отвън не се вижда, ама вътре знае ли човек?

- Абе той мозък няма, ама ти го помоли бе! - момчетата още малко и щели да го ударят на плач.

Докторът въздъхнал от досада и пак влязъл в колибата.

- Петстотин лева - казал той веднага щом се подал.

- Кво петстотин лева?

- Петстотин - повторил докторът невъзмутим.

- Ама това са пет заплати

- Вие се благодарете, че кандиса на толкова.

Момчетата се затюхкали - тюх, тюх, тюх, мамка му, но се завъртяли из стопанството и събрали половината, дали ги на доктора и хукнали към село да търсят останалите пари. А още на същата вечер дядо Киро и докторът отишли в пивницата, затворили я и като почнали яли, пили, яли, пили, цяла една седмица. Изпили всичките пари, че даже и на кръчмаря заборчняли.

- Дядо Киро, я дай да те обръсна! - казах аз.

Той беше здравата брадясал.

-Можеш ли?

-Мога разбира се!

Старецът се беше доста занемарил, ходеше с дебели вълнени чорапи, беше обут в груби панталони и развлачена фанела. Между гредите на потона бяха прокарани яки дълги пръти и на тях нахвърляни долни дрехи, дълги долни гащи, които се развяваха като печални знамена на старостта. Естествено, когато започнахме да разчистваме къщата, свалихме цялата тази прелест от дървените простори, подредихме бельото в шкафа на дядо Киро, аз се трогнах, разпуснах се и купих от града нови панталони и нова дреха за дядо Киро, донесох му ги, той само попита: Защо са ми?

- Да си имаш!

Бай Киро ме изглежда скептично:

- За кога бе Гоше?

Новите дрехи така си останаха непобутнати. Дядо Киро нито ги облече, нито ги прибра. Казваха ми, че ги показвал на редките си посетители. Ей това ми купи моят софиенец!

А когато изчистихме и подредихме целия необятен потон, махнахме всички парцали, боклуци и вехтории, попитах старият си хазаин:

- Кажи сега, харесва ли ти?

Той огледа критично наоколо си и рече:

- Какво да ми харесва. Замяза на запусната къща. една капа няма да виси! .

Неочаквано като лятна буря Мурат се появи една заран

Най-сетне щяхме за иззидаме огнището. Най-сетне наближи денят, когато огън щеше да се разгори в него, щях да седна и да гледам моят огън и моите пламъци. Мурат много не говореше, взе да дяла някаква греда, а дядо Киро любопитно надничаше да види какви ги върши. Той заобли горната страна на гредата, изтъни я от двата края, така че тя придоби дъговидна форма.

- За какво ти е туй? - пита дядо Киро.

- За кемера.

Тази дума беше загадъчна за мен!

Дядо Киро гледаше скептично и започна напътствено да мърмори. Мурат не му обръщаше много внимание, разби стената, извади няколко камъни от нея, така че се образуваха дупки, от двата края на огнището, наби в тях дебели парчета греди, закрепил, върху гредите дървото дето го дялка и започна да реди камъни.

- Трябва да намериш клин! - нареди бай Киро.

- Знам - каза Мурат и двамата пак ме оставиха в неведение.

Кемерът всъщност означаваше свод, а клинът представляваше един тесен пирамидален камък, който се вклиняваше между останалите, някъде по средата, натискът се разпределяше равномерно в ляво и дясно и така сводът се държеше надвиснал във въздуха. Мурат работеше бързо, и аз виждах, как камината започваше да придобива своята форма, ех, малко грубичка, калничка, но...

-Днес ще снимат ли кино? - неочаквано попита Мурат

Изтръпнах.

- Не, никакво кино, няма да снимат.

- Ти познаваш ли ги кинаджиите?

- Познавам ги.

- Ей, много така ми се видят, някак, едни такива...

- Какви?

- Абе, някакси, не иде като какви да ги кажа. Нали разбираш!

- Разбирам, такива са си.

На няколко пъти Мурат иска кал, пък след това някакъв особен камък ходи да търси, после някаква по такава плоча ходи да търси. Но подир обед на работата и се видя края. Дядо Киро се умори да бди над майстора и отиде да си полег—не. Аз като пресмятах върху двете дебели греди, които стър-чеха от стената се стоварваше голяма, каменна тежест, но най ме беше страх дали ще издържи сводът. Сега се крепеше от издялканото дърво и неговата подпора, но Мурат се заканваше, че като изсъхне калта, ще ги махне и аз изчаках с тревога този върховен миг. Най-накрая Мурат си оми ръцете, отупа дрехите си и се нагани да си върви.

- Кажи, колко ти дължа? - рекох изискано.

- Мурат се замисли.

- На мене - каза той - надницата ми е двадесет лева!

- Е да ама... замълчах. Може би трябваше да му обясня, че да се направи една камина е работа сложна, тънка, че в София за такова нещо ще ти вземат сумата и пари. Но, нищо не му обясних, само казах: - Малко е!

И му дадох тридесет лева. Той ме погледна недоверчиво, но прибра парите.

- Тия дни ще дойда да махнем подпората.

- Не- обади се дедо Киро - Ти ще влезеш в оджака, а аз ще махна подпората.

На Мурат, такова колъо фичевско предложение, не му се видя много забавно, но си залупи ушите.

След няколко дни той се появи отново. Киното щяло днес да снима, че и него поканили да участва в масовката, гордо каза Мурат. Сетне, погледа, погледа иззиданото огнище, пък току се изсили и ритна подпората, сърцето ми се сви, но дървото само се търкулна, а зидарията непомръдна. Тогава видях, че Мурат беше побледнял и някак злобно гледаше творението си. После си пое въздух, усмихна се под мустак и вече спокойно измъкна издялканата греда

- Да ти кажа правото Гошо, аз много-много такива работи не съм правил. Покриви съм редил колко щеш., стени съм зидал, но оджаци, този ми е първият.

Погледнах новото ни огнище, май беше прав. Беше грубо, дори тромаво, едно такова грамадно, тежко, онова навън на потона беше изящно, пипнато, но де ги старите майстор, де ги дълбоките лански снегове?

- Е, нищо де, важното е да тегли.

- Сега едно да ти кажа, за да ти тегли добре, трябва отвътре да го измажеш с кал. Колкото по-високо, толкова по-убаво.

- Ами ти що не ми го измажеш, аз ще ти платя отделно.

- Много работа имам бе Гоше, няма кога - тъй каза Мурат и отиде да се снима във филма. За цял ден въртене около ка-мерата, щеше да получи пет лева! -

Да си призная, то и аз бях поканен да се снимам, режисьорът ме помоли. Само две реплики трябва да кажеш, разбираш ли, тукашните хора се притесняват да говорят пред камерата. Съгласих се. Отидох. Сцената представляваше, как мъжете дават съвети на младоженеца за първата брачна нощ.

Моята реплика беше:

- Ако не ще, ще я вържеш!

- И краката в страни - добавяше събеседник.

- Точно така - трябваше да се съглася аз.

Облякоха ме в селска носия, препасоха ме с пояс и аз си казах, според мен, вдъхновено репликите. В последствие режисьорът ме изрязъл.. Изглеждах съм прекалено интелигентно на екрана, не съм бил подходящ за средата. На един режисьор винаги му е необходимо да види някого най-напред на екрана, за да се убеди как изглежда в действителност..

Но за киното ще стане дума след малко. Сега най-важно бе огнището. Трябваше да го измажа отвътре и най-сетне да го запала да лумне огънят, да изгася лампата и да се загледам в пламъците. Моите пламъци!

Измазването отвътре обаче се оказа паснава работа, за тези, които не знаят какво значи паснава, това значи сръткава работа! Навираш се в огнището, бавно се изправяш, обираш старите сажди, и започваш да мажеш, като взимаш в шепа калта пляскаш я върху камъка и тя пада обратно на земята. Това е защото не си намокрил камъните, добре ама ако има останали стари сажди и да ги мокриш и да не ги мокриш, те нали са мазни, не държат нито вода, нито кал и пак калта пляс на земята. Горната част на моето огнище беше точно такава, та след като се овъртях в кал, и сажди, след като си изподрах ръцете на по-заострените камъни, след като, пысках, прикляках, удрях си главата най-сетне бях готов Колкото съм го измазал толкова. Сега ще си измия ръцете и ще го запала. Тръгнах към чешмата, която беше на пътя и добре че съм суетен, та се погледнах в малкото кръгло огледало, така разбрах, че трябваше да си измия и главата Ако някой е мил насаждена глава със студена вода, ще ме разбере. Чак когато намерих "Веро", от главата ми потече черната вода и докато дойде белата, сумата и време мина.. И тъкмо бях готов, тъкмо потривах ръце и събирах боринка, която миришеше опойващо и благодатно, дедо Киро ме обезсърчи:

- Не мой да го палиш оджака, Гоше!

- Е, оти! - отчаяно възкликнах аз

- Оти ще се напука калта и ще опада. Требва хубаво да изсъхне, па тогава, е след няколко дни, ще го напалим.

Едва ли някога е имало по отчаян коминочистач.

Хайде поне докато чакам да изсъхне това огнище, да взема да разкажа за киното. Защото няма село в България, няма село сигурно и по целия свят, където повече да са нахлували кинаджиите, повече драми да са се разигравали, повече изстрели да са се изстреляли, повече шашки да са гърмяли. Идете и вижте, в средата на селото построиха чешма, старовремска чешма, със старовремски надпис: Сия се чешма.... и така нататък у лето 1865-то. Построй я моят приятел Жози, чудесен художник, тия работи въобще му идваха отръпки. Тази чешма още си седи наред село за спомен.

Но отворете ако обичате описанието на Старите родопски чешми и ще я видите същата чешма снимана и надпис старинна чешма в село нам кое си. А тя се иззида пред очите ми в лято 1979-то

Единственото старинно нещо в нея беше плочата с надписа, тя бе подмамила и съставителите на сборника. Те откъде да знаят хората, че киното е илюзия. Пък по едно време, за една голяма продукция, в селото изникна бяла, стройна джамия от картон и стереопор, издигнаха я, снимаха я и я забравиха за гняв голям на селяните, които до един си бяха християне. Отдалеко като приближавахме селото минарето изглеждаше досущ истинско, че сумата и хора се стъписваха, и разни небогобоязливи слова изричаха от вида: -Брех тяхната мама!

А един режисьор, хайде да не му казвам името, модернист взе, че из цялото горно ливаде нахвърля изкуствени кравешки фашки. Може да имаше едно десет хиляди! Бързаше човекът-в селото имаше три крави и ако седнеше да ги чака да му направят мизансцена, още щеше да клечи там, затова ги поръча в картонажната работилница. Пък един друг режисьор, много си хареса за снимки малкото параклисче в селското гробище. Там някаква много важна сцена щяла да се разиграе и особено в избата на параклисчето се подготвяше някаква страхотия да стане. Добре ама в този край на Родопите има си обичай, като минат седем години от смъртта на покойника, изваждат му костите, измиват ги и ги подреждат в подземие на параклисчето, там да си кротуват и векуват. Хубаво ама, на художникът на филма тия кости хич не му вършели работа и наредил на общите работници да ги преместят някъде. Те се запретнали, но нещо се замислили, замислили и накрая ги изхвърлили от другата страна на пътя, който минаваше край параклиса и водеше нагоре в планината. Костите се разпиляли по ливадата и така и до ден днешен, ако се разхождаш из тази красива местност, можеш да се спънеш в някой побелел череп или пищял и да си помислиш, че нявга тука се е водила люта бран. Впрочем, какво значи "мир на прахта ти! "?

Киното е напасть, нашествията на снимачните групи, ако не са като тези на хуните то поне са като тези на готите. Но то носи вълнения, неподозирани преживявания. Ето например една петдесет годишна мома от селото бе избрана да играе ролята на попогрешка отвлечена девойка с доста непримамлива външност. Тя имаше чувство за хумор и разбираше, че ролята ѝ разчита на външните и качества. Трябваше да я напъхат в един чувал да я мъкнат и след като развържат чувала да се разкрие недоразумението и всичко да предизвика стъписване и смях у зрителя. Момата изпълни ролята си самоотвержено за цял живот запомни, че е била артистка и вече не намираше никаква особена разлика между тези, които показват по телевизията и нея самата. Жената живееше самотно, беше веселячка, кавгаджийка, работлива, идваше да наглежда и дядо Киро, но най-вече държеше на девствеността си.

- Яз съм на петдесет и две години и съм чиста ако искаш да знайш. Аха- я!

Веднъж кинаджието я помолиха да им послужи с мулето си. С големи уговорки тя се съгласи и го отстъпи срещу прилично възнаграждение. Работили що работили с мулето Дончо, на ве-черта го върнали и нещеш ли някъде късно художникът Жози, който спял дълбоко бил разбуден от удари по портата, викове, нещо като вой и зов едновременно. Уплашен художникът скочил и какво да види Момата разтревожена, луда полудяла:

- Яла, яла, яла да видиш какво сте направили с мулто... Яла бързо! Оти ей сега ще те скопя! - викала момата и повела сънени и стреснат художник към къщата си. Влезли в обора, а там мулето подвило крака и се свило на пода. - Какво сте му направили?

- Ами нищо не сме му направили?

- А оти лежи, аз толкова години го гледам, все на ногите си спи, а сега... Ей, ако нещо му стане, да му мислиш, туй муле ми е на мен и за мъж и за всичко!

Слава богу нищо не се случи на Дончо, жив и здрав си е и до днес, но тази тревога накара Момата да си потърси още другари и от някъде се появи най-смешното куче в света. ! Според познавачи то беше някакъв изпаднал аристократ. в смисъл възможно е дори някога да е бил кралски пудел, но сега приличаше на военнопленник, козината му висеше до носа, че и под него, цялата беше се оплела в осили, бодили и сламки. Изобщо никак не беше ясно как вижда туй животно. Момата го водеше със дебело въже, а вечер го вързваше на нивата с картофите, за да гони свинето, сиреч, глиганите. Кучето прояви нечувана храброст в изпълнение на тази си служба и жителите на селото бяха принудени да сменят насмешливото си отношение с дълбоко уважение.

И все пак най-големи вълнения предизвикваха снимките, в които участваха местните жители, че и от съседни села. Българинът е артистичен, той влага душа във изпълнението си и това създаваше сериозни опасения при заснемането на бойни сцени или побоища, тъй като въз-можността някой да бъде намушкан или съсечен, не бе изключена.

Веднъж един от младите ни режисьори реши да заснеме забележителна батална сцена за героична битка между българи и турци по време на илинденското въстание Почти цялото мъжко население от нашето село и сумата от мохамеданското взе участие в снимките., Настъпи известен смут, когато се видя, че някои от християните трябваше да играят турци, а някои от агаряните- българи, но изкуството си каза обединяващата дума и всичко тръгна по реда си. Според сценария един от въстаниците се самовзривяваше сред турските позиции. Всичко трябваше да изглежда истинско, неподправено и ненаправено. Заровиха дълбоко в земята взрив и го засипаха с рохкава пръст, дойдоха каскадьори и се свиха непосредствено до мястото където беше закопан тротила, Там според точни изчисления взривната вълна се разпространява нагоре, и после встрани, така че хората би следвало да останат невредими, да отскочат с разперени ръце назад във въздуха, все едно че при експлозията саморъчно направената бомба ги отнася в небитието. Режисьорът беше кротък човек, но таеше в себе си кръвожадност, толкова много искаше всичко да бъде впечатляващо и поразяващо, че нареди да заколят два овена, да се разпарчедисат и късовете месо да се поставят леко прикрикрити в епицентъра на взрива., Така те щяха да полетят кървави във въздуха и всичко да изглежда ужасяващо.. Аз присъствах на тази разтърсваща сцена и се кълна, че свидетелството ми е истинско. Режисьорът нареди всички да си сложат каски, за да се избегнат нещастните случаи, но сам храбро остана гологлав, защото, тъй го бил

учил неговият учител. Създателят на филма винаги трябва да поема рисковете, като гледа смъртта в очите. Операторът за всеки случай прикри камерата си с една дъска, която трябваше светкавично да ритне в мига на експлозията. Той се безпокоеше да не би все пак някой заблуден камък да му пръсне безценния обектив. Всички бяха тържествено настръхнали, режисьорът се изправи като генералисимус Суворов и предразняло се провикна: - Готови, Камера! Снимаме!

Смелчагът каскадьор се втурна в турските редици, като държеше притиснал до гърдите си бутафорната адска машина, свързана със цъкащ будилник., Щом доближи до зоната на взрива, той се хвърли на земята пиротехникът завъртя ръчката на дистанционния взривател. Гръм трясък и свекавици раздраха просторите. Турците хвъркнаха във въздуха, без да имат време дори да споменат Аллах, операторът успя да ритне дъската тутакси, всичко беше наистина впечатляващо, само парчетата месо никакви не се видяха всред огъня и дима. Режисьорът махна с ръка, втори дубъл нямаше време да се прави, убити нямаше, ранени нямаше, само овните бяха заклани на вятъра, но изведнъж, за почуда и всеобщо веселие от небето започнаха да падат пържоли! Който не вярва да пита. Има и други свидетели, има го и филмът. Един от най-хубавите, които нашето кино е направило!

Новината, че жителите на селото участват в снимането на филми и че някои от тях могат да се видят дори за цяла минута на екрана предизвика такова вълнение, че то преля планината и достигна до села и градища, където преди много години се бяха изселили някогашните съселяни. Носталгия и завист обвзе земляците, но нямаше как, да не бяха напускали родното си място. И ето че бай С от еди кой си град попитал

Ангел, за когото стана дума вече, Ангел акордеониста, певеца и шегаджията, Ангел, който чудесно разказваше истории и комуто аз дължа твърде много при написването на тази книга. Та, бай С. дочул, че в село един след друг се снимат филми и с нескрита ревност попитал:

- А-ангеле бе, верно ли, че а- в наше, а-село, снимат филм.

- Верно бе бай С.

- А-верно ли, че и наше люде ги снимат?

- Верно е, бай С. Е на, Йошката, Теньо, Пиньо, Томето

- Ей, мама му стара.

- И плащат кинаджието. Само да стоиш, без нищо да кажеш, плащат пет лева, а ако ти дадат някоя роля, не питай.

- Ей, мама му стара! Е какви а-роли, а- дават?

- Ами на, например Пиньо оня ден трябваше да гони една жена по трапа нагоре, значи тя бяга, той я гони, тя бяга той я гони...

- Ей, да му се невиди Пиньо! А и после?

- Ами като я стигне, трябва да я навали...

- А така!

- Обаче Пиньо не може. Да знаеш колко пъти го връщаха не става и не става. Стигне я, фане я и я пусне!

- Е, как тъй бе, Ангеле?

- Ами тъй, операторът, колко му обяснява, колко му се кара. Той само се черви и пъшка. Не мога, вика бе Славчо, тъй се казва операторът, не мога бе Славчо, срам ма е! И нищо не стана.

- Ей, Ангеле, а-да знаеш, а-таман роля а-за мен. Слушай, иди в село, намери там режисьори, оператори, и им кажи, а да дадат ролята. Ще им кажеш, аз пари не ща! А-. тъй ще им кажеш. Аз на тях ще им дам по петстотин лева обаче... а искам, жената, която бяга да бъде а-Невена, а Коканова!

-Де бе, де бе, бай С. Това е кино, бе човек. Това всичко е наужкем. Ти ще я стигнеш и те ще ти кажат: - Стоп! Край!

- А те да си гледат работата, снимкаджието, аз стигна ли я, тя ще върви - казал заканително бай Стоян.

Тази история разказах лично на Невена и тя много се поласка.

Истината обаче е, че хората винаги малко или много бъркат киното с действителността, те мразят актьорите, които играят отрицателни отблъскващи роли, уважават, дори величават изпълнителите на героични образи. Аз познавам артисти, които са си изпатили заради отвратителния тип, пресъздаден от тях на екрана, чупили са им прозорците на колите, заплашвали са ги с побой, получавали са ругателски писма. Знам и случаи, когато са устройвали истински триумфи на актьори, изиграли народни спасители, обични и тачени легендарни личности. Това психологическо явление- отъждествяването на илюзията с действителността, на двойника с истинската личност може би има корен в религиозното чувство, в нуждата от обожествяване, от кумири, от култ. Някога хората наистина са вярвали, че в тяхните избраници за мистериите са се въплъщавали боговете. И вкрая на краищата какво представляват светите отци, освен изпълнители на роли? Бай С. от едикой си град е само обикновен пример.

- Абе, Ангеле, а- в село пак някакъв филм, а- щял да се снима?

- Има такова нещо "Съединението".

- Съединението - казал лъстиво усмихвайки се бай Стоян, чието сексуално въображение било неудържимо и пхнал средния си пръст между палеца и показалеца на дясната си ръка. - Съединението, а?

- Не бе, бай Стояне, не бе. Съединението между Северна и Южна България. Исторически!

- А, ясно - казал бай Стоян малко разочарован - Е и какво? Ти нещо там, роля дават ли ти?

- Абе дават ми ама...

- Какво?

- Абе дават ми да играя майор Рачо Петров.

- Е, че лошо ли е бе Ангеле. А- Майор!

- Не е там работата - казал Ангел - Този Рачо Петров хич не му приличам. На мен по ми иде да изиграя ролята на поручик Димитриев, по ми приляга външно. А този Рачо Петров е бил човек като тебе, представителен, така по-напет-Ангел млъкнал замислено и изведнъж бил осенен от знаменита идея- А бе, . аз що не взема да кажа на Георги Дюлгеров тебе да вземат за Рачо Петров, а мене за Димитриев.

Лицето на бай Стоян грейнало и той промълвил следните заклинателни слова:

- Ей, Ангеле, ако ти уредиш тая работа, аз да бъда майора, а ти този поручика, а-да знаеш, че при мене ще си караш служба, майката... - и за да потвърди думите си бай Стоян целунал върха на пръстите си...

Най-сетне огънят в огнището лумна, мечтата ми се сбъдна. Седнах на малко трикрако столче и вдишах дълбоко. Ето това е, колко малко ни трябва, огнището теглеше, пламъците се устремяваха нагоре, чевръсто пъплеха, шушнеха, дърветата пукаха. И картината винаги една и съща никога не се повтаряше, меняха се огнените багри, изменяха се непрестанно огнените езици... Станах и загасих лампата. Така е, огнището е било телевизора на древния човек. Бях щастлив. Само имах усещането, че ми духа на гърба. Лицето ми се нагорещяваше и зачервяваше, печеше се, а на гърба ми леденееше. Станах и разбрах, каква е работата, огнището теглеше въздуха от стаята със голяма сила и от вратата, въпреки, че бе поставена под ъгъл, струеше студен въздух. Ще я уплътним тази врата, дебела, стара, здрава, ще изрежем ивици от филц или велтър и ще запушим всички пролуки. Камините винаги смучат въздуха и за това хората са измислили фатершула стол с широка, плътна и висока облегалка, която ти предпазва гърба, че и врата.. Бащата на семейството имал право на този стол, хлапетиите да зъзнат...

Изведнъж усетих, че на очите ми лютят.

Стой! . Откъде идеше този дим. От къде бе? Огнището теглеше като хала, а в стаята имаше дим... Проклетие! Станах и започнах да душа като куче. Нямах никакво съмнение. Запалих лампата и какво да видя, предметите в стаята губеха ясните си очертания. Тогава се втренчих в творението на Мурат и видях, че тънки струйки дим излизаха тук таме между камъните. Уж бях мазал, уж бях се мърлял и пак димът се промъкваше. Отчаяната мисъл да се навра отново в кумина и да продължа да мажа, докато огъня си гори, беше утопична. Обвзе ме обаче пълно безрасъдство и аз трескаво забърках някаква невнятна за мене самия смес от цимент, вода, гипс и пясък и се

нахвърлих ожесточено към местата от където къдеше. Ето тук, и тук, ето там, неговата.. ясно какво. Да си призная, след доста усилия от моя страна димът спря., но зидарията беше така оплескана с новата смес, че не изглеждаше никак изящна. Знаех си, че такова прелест жена ми никога няма да понесе, че ще се захване сама да запълва пролуки и пукнатини, това ми вдъхваше надежда, но и огорчаваше. Защо дявол да го вземе никога не успях да свърша нещо сам, ей тъй открай до край, като хората? Защо сега този оджак заприлича на ранен, на когото е оказана бърза помощ, бинтован, гипсиран... Туп! Туп! Това пък какво е. Нещо падаше на пода на самото огнище, падаше от високо, от кумина. Взрях се обезумял, ей сега всичко ще се срути. Слава богу това което падаше се оказа стара, почерняла от сажди калена мазилка, от някогашното време, защото сигурно това огнище не е било палено поне двадесет години и сега стените му горе са се понагрjali и парчета от старата замазка дето едва са се крепели, са се отлепили и бухнали в жарта. Толкова се бях разтревожил, че единственият начин да се успокоя беше да взема скарата и да опеча една пържола. От опит знам, че миризмата на пържола печена на скара, когато идва от чужда къща, действа възбуждащо и влияе зле на нервната система, обаче, ако иде от твоята скара, действа ободряващо. Скара имах, само че пържола нямах. В магазина месо не продаваха. Все едно, нещо трябваше да се опече, да го изям, да изпия чаша вино, за да дойда на себе си. Отворих една консерва някакво смляно, варено, безвкусно месо опекох го и го изях, и изпих три чаши вино. Все пак се съвзех. Тогава запалих цигара и се загледах в гаснещата жерава. Господи, имам си собствена камина, може да е крива, може да е оклепана, но е наша и жена ми ще я разкраси, знам си аз. Хубаво ми беше Няколко минути изминаха в блажен унес и после, не знам откъде, не знам как, се промъкна в главата ми предателска мисъл.. Абе тук дали ще се хваща телевизията? Кой знае? Много е сгушено между хребети и скали... Мефистофел ли ми подхвърли тази идея, някой друг бес- изкусител ли, но аз скоро разбрах на какво отстъпничество съм готов, проклех се трижди и я пропъдих. После включих малкия транзистор, все пак без музика не мога. Целият свят дърдореше, писукаше, оплакваше се от нещо, хвалеше се, някакви французи се заливаха от смях, някакви гърци калимериха и калиспериха, някакъв англичанин гъргореше с дълбок глас какво щяло да стане ту мороу. Сякаш човечеството беше получило пристъп на логорея. И да се долавяха някъде сподавени тонове, те глъхнеха и немееха. Излязох на потона и прекрачих в родопската нощ. Звездите бяха близо, wśród високите треви блещукаха светулки със забравените от цивилизацията светлинки. А тишината непрекъснато скрибуцаше. Щурците се стараеха кротко и неуморно. Къде бях дошъл, защо. Чувствах се съвършено сам в родопската нощ, свободен, щастлив и разбирах, че всичко това е измама, и писукането на транзисторчет го доказва. Но какво от това, какво от това, че играех театър пред собственати си очи. ? Бягах от една лъжа, попадах в друга. Беше весело. "Човешкото съзнание е като светлика на светулките, отначало те едва мъждеят, сетне озаряват бледо и плахо света около тях, в светлината се появяват странни, неясни форми, после тя гасне и настъпва мрак.

Мохамеданите

Много скоро Мурат стана най-търсеният човек в селото. Виждах слабата му приведена фигура да се появява ту на някой покрив, ту на някое скеле, откачените софиянци започнаха да го преследват, да го коткат, да го хвалят, мустачките, му щръкнаха повече, такето му се килна на тила, той заряза козите, повиши надницата си, намери си помощници и дюлгерлъкът стана негова съдба. Издигна се Мурат, оглави цяла реставраторска група, дори в окръга взеха да го търсят. Разказвах, че коренът му бил от нашето село, че бил от дренковия род, но една част от него някога си се помохамеданчил, преселил се в съседното село и името станало Дренчеви.

Откровено казано в началото на нашето преселение не проумявахме, не си давахме сметка за различията между българите мохамедани и българите християни. Ние идвахме от столицата. Там мохамедани не бяхме срещали и верските различия не се усещаха. Нали всички живеехме в принудителен атеизъм, мнозина посещаваха църква един или два пъти в годината, не за да се черкуват, а поради скръбни събития, или по Великден от желание да се противопоставим по някакъв сравнително безобиден начин на властта. Празнувахме Коледа, защото чувствахме нужда от този ден, усещахме хубостта на това семейно тържество, вярвахме, че се приобщаваме към европейската, християнска цивилизация. Между нас нямаше фанатично вярващи и никой не изпитваше ненавист към другояците. Нямахме изобщо отношение към мохамеданите, към помаците. Дори не знаехме, че тази дума ги обижда. Дори не подозирахме тлеещата вражда между хората от този край.

Някога съседното село - мохамеданското, било съвсем малко, а нашето село със седем кръчми и три касапници! Но с годините нашето започнало да крее, да се свива и руши, а мохамеданското упорито да расте. Тези хора правеха деца без да си отдъхнат. Селото им бе разположено също на стръмен рид, но бе плъзнало по протежението на пътя, хората копаеха скалите, за да издигат основи на къщите си, градеха зидове, за да ги подпират.. Навремето когато преминавахме от тук, я се виждаше, я не някой автомобил. За това пък навред сновяха мотоциклети, пърпореха, катериха се направо по ливадите, криволичеха покрай боровете.. Знаех един смелчага, който се хвана на бас, че ще се спусне с мотоциклета си,, от селото, чак до долината, със скръстени ръце, близо десет километра, без да пипа кормилото Край него се движил ескорт от два мотора с четири свидетеля. Успя. Въпреки десетките завои.

Виждал съм и мотоциклетист с кош претърколил се в дола. Не успял да вземе един от десетките завои хем с две ръце. Беше си счупил крака, някое и друго ребро и здравата охлузил С голяма мъка го измъкнахме и натоварихме на линейката. Него ден бе Илинден, а той пък се казвал Илия, искал да празнува, както си му е реда и научил, че в мохамеданското село, в магазина, се продавали грамофонни иглички, тъкмо каквито му били нужни. Качил се на мотора и... в пропастта. Ще запомни завинаги Илиндена. А иглички в магазина нямало Вярно, оня ден били докарали по погрешка, но магазинерът ги върнал- не вървяла тази стока

Веднъж по пътя между двете села се бе образувала такава библийска кал, че се принудих да оставя реното наред мохамеданското село и да продължа за нашето пеша.

- Никой няма да я бара, бай Гошо, ти само я покрий да не се каля!

След два дни заварих колата си с изкорубен покрив. Покривалото не бе сваляно, нищо не бе пипнато, но дечицата решили да се покатерят и да си поскачат малко. "Деца, какво да ги правиш" - беше отговорът на моите вайкания. Ламарината бе дълбоко вдлъбната, аз я подпрях отчаяно с главата си, надигнах се и таванът за мое очудване сам си се изправи. Французите правят колите си деликатни. Днес вече хората от това село си накупили сумата и автомобили, дадох жертви, хвърляха се в пропастта, катастрофираха по тесния път, блъскаха се в парапетите на моста и като свидетелство за напредъка, пред самото село, в скалите, се появили грозновати и груби, десетки гаражи. Преди градели селото къща до къща и никакво място за гараж не им е идвало на ум да оставят, затова сега се бяха принудили да ровят ската край пътя и така както са я подкарвали сигурно ще стигнат до полето. Децата вече не скачат по покривите на колите, но пък се навъдиха крадци, които умеят да ти отмъкнат акумулатора, да ти източат бензина, да ти свалят фаровете, радиото, с една дума край започна да се цивилизова.

В този чудат свят хората имаха свое, друго, шантаво разбиране за време. Кажат ли ти, че някой е идвал ОНЯ ДЕН в село - това може да значи, че той е бил тук и завчера и преди месец и преди два и през зимата. Кажат ли ти "някой си ще дойде", това може да значи утре, но и след седмица, а нищо чудно, ако този някой, вземе, че се появи подир месец. Но нещото, което най-много ни смущаваше, объркваше и понякога вбесяваше, беше, че тези хора сякаш нямаха чувство за отговорност. Поетото задължение не ги притесняваше, не им напомняше за себе си, не ги тревожеше. Те не лъжеха, те просто не възприемаха обещанието, като дълг, който трябва да се изпълни в уречения срок. Те не можеха да се справят с времето, не сколасваха или се заплесваха.

Отива моят приятел Косьо при бай Смальо и започват дълги и обстойни уговорки, дали бай Смальо ще дойде в неделя да му свърши някаква дърводелска работа. Майсторът няма нищо против, щом не е в петък, когато той работа не похваща, ще дойде, защо да не дойде. Важното е, същественото е, че Косьо ще остане в неделя, само при едно условие: бай Смальо наистина да удържи думата си, тъй като самият Косьо има много важна работа в София, и ще трябва да я отложи заради знаменателното събитие. Могъщият и добродушен чаркаджия разбира всичко това, кима утвърдително глава. Обещава ли? Обещавам бе, Косьо? Ама сигурно ли? Сигурно бе. В неделя съм при теб.

Неделя. Камбаната бие първи път. Смальо го няма. Камбаната бие втори път. В църквата богомолци няма, свещеник също няма, само бай Петко ковачът, който изпълнява и длъжността на клисар точно си спазва задълженията. Бай Смальо го няма. Косьо плаче. Пладне. Нищо. Залез слънце - нищо. Вечерта Косьо се качва на колата си и мрачно заминава за София. След една седмица отново се завръща и заварва бай Смальо да се бори с някакъв гигантски смърчов труп. Работлив и усмихнат.

- Бай Смальо бе, бай Смальо бе, нали се разбрахме, нали обеща, че в неделя ще дойдеш, нали останах заради тебе и цял ден те чаках. Нали ти казах, че си имам работа...

Бай Смальо поглежда Косьо с кротка изненада и казва:

-Беки тъй стана, Косьо!

Той сам недоумява, как такова нещо се е случило. И ако това поведение се свеждаше до хитруване, всичко би било просто и лесно. Но този човек не влагаше корист, нямаше изгода да заблуждава. Ако идваше да работи при нас можеше да печели много повече пари от заплатицата си. Ние всички обичахме бай Смальо и мисля, че той го знаеше, но не искаше да го повярва. Мохамеданите трудно допускаха, че някой друговец може да изпитва към тях привързаност.

Когато затрупаха Мурат с работа и поръчки, и той трябваше да си води едва ли не тефтер, а покривът ми не се съобрази с неговата заетост и протече на няколко места. Ние с Христо художникът решихме да търсим майстори от далечното село Рибново. Качихме се на неговия мотоциклет, пристигнахме в селото по тъмно и да си призная всичко наоколо ми действаше подтискащо. Каменните къщи, калните улици, грозните тенекиени покриви, които проблясваха зловещо в полумрака придаваха на това откъснато и забутано село - страховит изглед.

За наш късмет съвсем случайно открихме някой си бай Ахмед, стар майстор, той набърза ръка привика двамата си сина и започнахме преговори. Бай Ахмед беше мургав, набит, с дяволит поглед, редял той тикли и давал гаранция" когато не вали, покривът да държи вода! "Двамата му сина изглеждаха симпатични момчета, единият по-отворен, синеок, другият по-свит и сбутан. Стискахме си ръцете, бе нема ли да останете, къде посред нощ ще се връщате? Няма, бай Ахмед, чакат ни в село, не сме предупредили. Е бива ли тъй, да дойдете чак до Рибно и да си тръгнете! ... Бива бива. Както и да е уговорихме се, условихме се, на десети септември пристигат и започват моя покрив да пререждат, а след това на Христо. Тръгнахме си обратно и когато светлините на селото останаха далеч зад гърба си отдъхнахме. Рибново се славеше като крепост на мохамеданството в този край.

Едва ли има смисъл да казвам, че бай Ахмед и синовете му не пристигнаха на десети септември, не пристигнаха и на единадесети и на дванадесети и точно когато аз вече ги бях отписал и с Христо си блъскахме главите от къде да търсим нови майстори, . една ранна сутрин пред портата някой се развика:

- Бай Георги, ей бай Георги!

Надигнах капака, погледнах. Те.

"Абе хора, аз ви чаках на десети бе?"

"Абе ти си ни чакал, ама ние се сетихме, че ви е празник на вас, това девети септември и затова рекохме да мине време, нещо да не се обидите."

Сетили се, че ни било празник на нас. Виж го ти хитреца! Както и да е, не им обяснявах нищо повече. Те разтовариха багажа, и бързо и ловко изкочиха през кепеджика на покрива, с пшккане и драпане, измъкнах се и аз с тях. Бай Ахмед застана като военоначалник на билото, сложи ръце на тъмночервения си пояс, килна такето назад и започна да оглежда обстановката.

- Е, какво ще кажеш?

- Ами, бай Георги, голяма работа е това.

- Колко ще искате за целия покрив? .

- Ами сега то, голям покрив, голямо нещо, гледай, гледай. - бай Ахмед бе наистина затруднен, мисли, мисли, пък току отсече - Петстотин лева без храната. Ние сами ще си готвим.

- Както кажеш. Съгласен съм.

Това за храната беше нова хитрост. Плашеха се тия хора да не им предложи свинско или готвено с мас. Моите познати от съседното село често пренебрегваха запретата, но рибновци бяха по- правоверни. Казват, че когато покръстваха мохамеданите от западните краища на татковината ни, редом с свещеникът, който им поднасял да целуват кръста, седял баш юнак, който подавал на всеки новопокръстен парче свинска наденица вместо нафора! ! За доказателство!

И тъй здрависахме се още веднъж, бай Ахмед извади от пояси си един голям нож в кания, завря го между зиданите камъни на един от кумините, рече нещо високо на Аллах, сетне грабна една от тежките плочи вдигна я до кръста си и я остави настрана. Синовете му се запретнаха да помагат и до вечерта голяма част от покрива бе разкрита. Аз поглеждах със страх към небето, само да не рухне някой дъжд, защото тогава щеше да настъпи истинско бедствие.

На другата сутрин бай Ахмед дойде при мен натъжен, посърнал, като че ли е преживял голямо нещастие:

- Бай Георги, ела горе, че има една работа, ела нещо да видиш...

Изкатерих се недоумяващ на покрива. Двамата сина стояха мълчаливи между купищата плочи.

- Грешка е станало, бай Георги, голяма грешка е станала - започна бай Ахмед и аз още повече зяпнах. - Значи тази работа ние лошо сме я мерили. А то виж, голяма паснава работа... Ще си вървим!

- Как така ще си вървите бе?

Все още не схващах коварството на бай Ахмед, а истината беше проста. Парите им са се видяли малко, работата много, а отгоре на всичко, снощи вечерта бяха разбрали, че много хора ги канят да им работят по къщите. "Зидан Митьо" ги пресрещнал на пътя, помолил ги да му свършат нещо по покрива и въпреки предупрежденията ми, да не разглеждат новите майстори, дал на всеки по двадесет лева. Казано направо това си беше чисто изнудване от страна на бай Ахмед. Покривът ни разкрит, времето дъждовито. Нямах никакъв избор, бях омаломощен.

- Добре, кажете колко пари искате?

- Не знаем.

- Ех, господи, как така не знаете.

- Ми не знаем, колко време ще иска. Трябваше да се пазарим на надница.

- Аз ви казах, както вие решите.

- Да ама ние...

- Добре бе, на надница, на надница. Кажете колко искате?

- Виж сега бай Георги, понеже ти дойде в Рибново, ти ни покани, нали така, ти и Христо, ние на вас ще търсим по седемнайсет лева, но на другите хора ще казвате, че ни плащате по двайсет лева. Така ще казвате.

Не ми бяха много приятни всички тези преговори и заговори, но нямаше място за отстъпление.

- Съгласен съм.

- А пък ти ще видиш, как ще ти работим! - зарече се бай Ахмед.

И наистина след като ме изиграха, след като се увериха, че ще им плащам, както те желаят, тримата мъже сякаш не слезнаха от покрива, сутрин още в зори те започваха да местят, да подреждат, пренареждат тиклите на обширната площ захващаха да ги редят от стрехата нагоре като рибени люспи, подклаждаха тънки плочици, ред по ред, почукваха, блъскаха до мръкване. Почиваха само половин час на обед. След няколко дни привършиха покрива и се прехвърлиха да измазват фасадата.

- Бай Георги ще трябва няколко ритловици, за да сковаем скеле. Иди потърси в селото.

И бай Георги тръгваше. Ритловици се наричаха най-горните части от ствола на иглолистните дървета, те не ставаха за греди, тънки бяха, но можеха да се използват за всякакви други строителни работи. Обикалях аз от къща на къща, питах, разпитвах, но безуспешно. Или не им се даваха, или били потрупани с друг дървен материал, или просто нямаха. Върнах се при бай Ахмед и му разказах, каква е работата. Няма и няма. Той се начумери и изведнъж нещо се сети:

- Абе аз сабале видях, горе на пътя, имаше цяла камара.

- Е да, ама те са на държавната реставрация.

Бай Ахмед ме изгледа изумен, изсумтя нещо и забърза нагоре по уличката. След няколко минути се върна натоварен с четири здрави, нови - новинички четириметрови ритловици.

- Бай Георги бе, що не кажеш, че са държавни бе, аз още одева щях да ги взема, ама мислех, че са на някой човек! !

Който можеше да види, колко искрен и откровен беше Ахмед в този миг, нямаше дори да се запитва, защо социализмът не успя никъде по света. Собствено е само онова, което принадлежи на някой човек, държавното е абстракция. А абстракцията не може да предизвиква угризения.

И в това отношение няма особено значение дали си мохамеданин или християнин. Бай Ахмед беше хитър и находчив, той, за разлика от другите майстори, никога не поемаше категорично задължения.

- Ще дойдеш ли в понеделник?

- Ами така я глася.

- Кажи обещаваш ли, или не? - това е неврастеничният собственик на къща.

- Виж сега, аз ще гледам да дойда, но да ти обещаю такова нещо, как да го обещаю.

- Е защо?

- Е, как да ти обещаю, ами ако до понеделник вземе, че ми умре жената?

Тези хора, помаците (помъчените), твърде дълго са били отритвани, подхвърляни, примамвани отблъсквани и насъсквани срещу християните, а редом с това гледани с презрение от турците. Нашите управници са постъпвали спрямо тях грубо и недостойно, покръствали са ги, връщали са ги отново към исляма, по-късно пак са ги задължавали да си променят имената. Служили са си със заплахи, изнудване заставяли са ги със силата на оръжието. Цялата тази дивотия и е лишила тези човеци от самоличност и е накарнала дълбоко самочувствието им, те са се скупчили, като наплашено стадо, изпълнени с недоверие и мнителност. Казвах, че са потайни, сигурно много от тях бяха такива, казвах, че са двулични, принудени са били да бъдат такива. Бяха изостанали, селата им бяха нечисти. Верно е. Но плетяха смайващо красиви чорапи и тъчаха престилки, и черги - истинска прелест. Те работеха най-тежкия селски труд - тютюна и имаха един дом - гората. Но и него не щадеха, не се грижеха, нараняваха невинни дървета, сечеха безразборно клони, стволове, зарязваха паднали гигантски ели в доловете, отсичаха млади фиданки, за да хранят с тях козите. Сякаш си отмъщаваха на гората, заради обидите и унижението, които получаваха от хората..

Чувстваха се преследвани, бяха преследвани. С очите си прочетох на вратата на лечебницата в тяхното село следния надпис:

"На лица в носии не се оказва медицинска помощ! "

Няма нужда от обсъждане.

Лица в носии не можеха да се качват в автобусите. Мъже с такета на главата - също. Такето било заместител на феса, особено ако има стърчащо масурче, то било най-страшният заклинателен знак. Стигна се дори до абсурда в таксиметровите автомобили и автобусите да бъде поставено предупреждение: "Говоренето на чужди езици - забранено! " Разбира се, нямаха предвид руския. Забраната се отнасяше за турския. А тези хора изобщо не знаеха турски. Съпротивата и противодействието бяха за очакване, естествени и не по-малко наивни. Вместо с красивите си носии, жените тръгнаха със сини дочени престилки и дълги панталони. Вместо шамии, вързваха на главите си бели или пък шарени руски кърпи. И изглеждаха ужасно. Жестоката войнстваща глупост още повече разграничи и разедини хората от този край на

родопите Местните. партийни водачи изпълняваха висши указания, подтичваха насам-натам и слухтяха- назовават ли се един друг мохамеданите с новите си български имена, има ли протести, има ли недоволни, как се обръщат към тях "българите". Защото делението на българи и помаци, съвсем не е от вчера, и което е по-лошо, то продължава, усилията в тази насока не спират.

- Слушай, бай Гошо - казваше ми един от тия хора, който беше с десетина години по-възрастен от мене — Да ти кажа ние вече не знаем какви сме, българе ли сме, турци ли сме, македонци ли сме, африканци ли сме. Човеци ли сме? До тука сме го докарали.

Седях срещу него и го гледах. Мъжага, здрав, силен с големи сини очи, веселяк, песнопоец, човек, като мене, като всички останали, говори моя език, пее моите песни, псува досущ като мене, а не знае какъв е. Той не беше виновен за това. Можеше да бъде обвинен във всички земни и небесни грехове, но той не беше виновен за тази липса на самоличност.

Срещнали някога двама помаци един "българин" срещнали го на пусто място в гората и рекли: Хей, каур, дай да те делнем със секирчето да видим имаш ли борина? И го делнали. Няма борина. Имал кръв, червена досущ като тяхната.

Вървял си някога един помак с малкото си дете и не щеш ли из тъмите на боровите гори излиза четата на Кюсе Комита.

Най-свирепият, най-непрощаващият комита от всички комити. Хванали те помака и детето му, а Кюсе комита мило попитал: - Сега кажи, тебе ли най-напред да опечем на шиш и детето ти да гледа или детето да опечем на шиш и ти да гледаш.

- Аман, Кюсе Комита, мен убий!

- Не си познал - казал Кюсе Комита - Детето ти ще опечем, а ти ще въртиш шиша!

Така и станало. Нямам желание да опиша подробностите, с които се изпъстри тази история. Най-потресаващото било, че жестокият, кръвожаден мъчител Кюсе Комита всъщност не бил мъж, а жена. Някога тази жена имала две рожби, но и двете били заклани зверски от помаците. Тогава тя решила да мъсти, отрязала си гърдите с остър нож, облякла мъжки дрехи, грабнала пушка, препасала патрондаш, събрала чета и тръгнала да броди из планината и де що види помак или турчин... ужасяваща смърт.

Да, такива истории се разказват из нашия край. Знаят се обаче и други. Дошло време, освободителната война ли, друга някоя война ли, това не знам, пък и няма значение, турците търпели поражение и раята се дигнала да си отмъщава на мохамеданите. Казано по-точно да ги коли. А по онова време, вече се знае, селото на мохамеданите било малко, селце, тръгнали към него християните от цялата околност, наточили брадви, саби, коси. Но в нашето село хората друго мислили. Ние с тия люде сме живяли, утре пак ще бъдем едно. Тъй не може, няма да дадем да ги затрият. И отишли нашите, обградили селото, не пуснали пиле да прехвъркне нито навън, нито навътре.

- Дайте да ги изколим! - викали в името на Христа другоселците от този край.

- Ний ще си ги колим по комшийски — спокойно им отвръщали нашенци

Така опазили селото, може да има неделя време, а може и повече. Разминало се.

Добре ама, историята се обръща. Станало въстанието, гърмяли що гърмяли, били се славни юнаци с девет люти рани, накрая турците го потушили с топове огън и жупел и ето ги пристигат в нашето село.

- Хайде сега гяури, напалете огън, печете агнета, варете курбан, да хапнем, да пием и после да ви изколим!

Какво да сторят нашите люде. Подчиняват се. Напалили огън, заклали агнета, варят, печат и си чакат смъртта. Обаче не се отчайват. Проводили тайно и бързо едно момче до съседното село, помашкото, да съобщи, каква я гласят турците и ако има как да измолят милост от валията. Добре ама той в града, на два часа път с кон. Трябвало да се спечели време. Нашите знаели тази работа и напалили огъня със сурови дърва, всичко по-бавно да става.

Момчето беж до другото село. Там един от най-личните, най-заможните мохамедани яхва коня си, юрва го из нанадолнището, галоп, галоп, стига в града, влиза при валията и направо брои жълтиците.

- Спаси, господарю, тия люде, да не ги затрият. Те са покорни...

- Не са покорни - рекъл валията. -бунтовни са!

Тогава онзи вади още една кесия и вече не я брои.

- Добре де, добре - рекъл валията - Не са чак толкова бунтовни

И му дава едно тескере, косъм да не падне от главата на нашите хора. Мята се на коня помакът, подгонва го из нанагорнището, шпори, шпори, конят препуска, препуска по стръмнините и дъхът му стига ей до ония стръмни скали, там на отсрещния рид. Край. А до село още час път. Хуква човекът не гледа, че пътеката тясна, една крачка ако не умери и ще литне в пропастта. А през това време турците вече загубили търпение.

- Ей, гяури, вие докога ще го варите тоз курбан, бре! Със сурови дърва ще ми кладете огъня. Кого чакате. Аллаха ли или вашия господ. Няма да ви се размине дръвникът.

И тъкмо да се запретнат да колят на гладен стомах дотичва полу жив другоселецът със заповедта.

- Стой ефенди, милост ефенди!

Тъй турците минали само с курбан чорба и няколко печени агнета. Ей на такива едни работи са ставали някогаш по нашите места.

Но аз знам друг случай, от днешно време, не тъй драматичен, но многозначителен. Не само присъствах и видях всичко с очите си, но и го предизвиках от вродена глупост, с която твърде често ми се е налагало да се оправдавам.

Беше хубава лятна привечер, работехме до късно нещо по къщата и като привършихме, ни обвзе едно настроение, което е добре познато. Казах си, тъкмо време за кръчмата. Събрахме се неколцина софиянци, начело с математикът, който разбира се ни предвари и зае стратегическа маса. По едно време запръщяха мотоциклети, дигна се глъчка и в кръчмата влезнаха няколко развеселени другоселци. Носят две тави с печени агнета..

Седнаха хората, поръчаха си по една ракия, втора, минаха на бира, пропяха "Руфинка болна легнала ". Малко по-късно в кръчмата тържествено пристъпиха други посетители, новодошли гости, тукашни, но отдавна вече станали граждани. Огледаха те важно и свойски обстановката, пък си избраха маса и седнаха. Започна се веселба, спокойна, без викове, без спорове. Момчетата от другото село напълниха няколко чинии с агнешко месо и ги разнесоха из цялата кръчма. По едно време взехме да събираме масите, за да върви по-добре песента. Захвана се взаимна черпня:

- Ваньо, дай на всички по едно пиене!

- Ваньо, дай кой каквото пие!

- Ваньо, яла седни при нас.

"Болен ми лежи, Миле Попйорданов" и разбира се, не се мина време и екна "Земьо македонска, поздравявам те, земьо македонска, уважавам те! " Най-накрая всички единоголасно пееха фортисимо: "Кой душман ке влезе, жив нема да излезе, Македонию, ти му ставаш гроб! " Удар с юмрук по масите. И още по-възторжено: "Ти му ставаш гроб! "

Веселието преля кръчмата, разбуди селото и отекна чак до гробището, избиваше ни на смях за всяка закачлива дума, тупахме се по гърбовете с момчетата от мохамеданското село

- Ей, бай Георги! (бай Георги бях аз)

- Ей, бай Аруне!

- Убав човек си ти, бай Владо!

- И ти си убав човек...

- Обаче и той е много убав човек

Излезнах навън да подишам малко чист въздух и видях, че две от момчетата вече палят мотоциклетите и се готвят да си тръгват към тяхното село, като се упражняваха, да вдигат предните колелета във въздуха. И от къде ми дойде на ума, как всичко ми заприлича на сцена от каубойски филм, казах на единия от тях, здравеняк, хубавец:

- Айде сега, ако си майстор, изкачи стълбите с мотора и влез направо в кръчмата.

- Готово бе - отвърна той и даде газ. Успя да изкачи няколкото стъпала, мина по площадката, завъртя кормилото и право в кръчмата.

Какво точно стана вътре неznam. Но след секунди започна бой. От вратата изхвъркнаха хора, които си нанасяха удари, видях как един от бившите селяни, сега гражданин, разби устата на едно осемнадесет годишно момче, чух как друг бабаит викаше:

- Мамка ти помак келяв! ..

Зърнах жена ми, която без да се двоуми се хвърли да разтървава двама мъже и здравата ги сръга Тя не им стигаше до раменете, но бе тъй решителна и бойка, че те смаяно и се подчиниха. Математикът, който в ония времена не си знаеше силата, разхвърляше биещите се, като възглавници. Един от другоселците яхна мотоциклета си, насочи го към тълпата и спря на сантиметри от нея. Върна се обратно, пак насочи мотоциклета си към нашенци и пак спря на крачка от тях....

Момчето със кървавата уста викаше:

- Какво значи това помак бе, кажете ми! Какво значи това помак?

Аз се опитах да вразумя един от по-възрастните селски-граждани. Той беше изпаднал в патриотичен захлас пъчеше се и ругаеше

- Вашата мама, вашата мамица, вашето майченце...

- Какво са ти направили момчетата бе, човек?

- Какво ли, какво ли, аз мамицата им ще разплача, помашка, ще разплача. Вие знаете ли, че едно време през това село помак не смееше да мине. Не да мине, ами да наближи. Ей там горе заобикаляха, на два километра. А сега ще ми влиза той с мотор в кръчмата, ще ми влиза. Ще ми идва тука байряма да си кара...

Нещо ми просветна. Мохамеданите наистина имаха байрям по това време, но тъй като не им разрешаваха открито да посрещат празника си, тези момчета си бяха взели печените агнета и дошли в нашето село да празнуват на спокойствие.. Разбрах, че тукашни младежи, с които работели заедно в горското стопанство дори ги бяха поканили.. Всичко ми се видя още по-грозно и несправедливо.

- А пи от тяхното пиене и яде от тяхното ядене, нали?

- Аз съм пил моята мастика! А агнето не съм им кусал!

Тогава гузен и гневен и аз се хвърлих в борбата. Успяхме да разтървем по-буйните и така се образуваха две настръхнали една срещу друга групи.. В този миг математикът яростно реши да раздава справедливост, тегли с крака си една права, то ест крива, разделителна линия и викна заплашително:

- Който прекрачи тая линия мамка му...

Той беше категоричен в поставеното условие. Чуха се още няколко псувни, но те ставаха все по-унили и полека лека хората започнаха да си разотиват. Но аз запомних злобните отмъстителни блясъчета в очите на мотористите от мохамеданското село. Те отпрашиха с голяма скорост надолу по пътя, но ми се стори, че шумът от моторите им

много бързо заглъхна. Страх ме беше, че могат да решат пак да се върнат и да направят някоя глупост. Почакахме, повъртяхме се още малко, пък си тръгнахме. Една по една светлините в селото угаснаха.

На сутринта и четирите гуми на москвича на някогашните съселяни бяха надупчени. по на няколко места.

- Да ги бях усетил, на място ги ликидирах - заканваше се шофьорът.

Омразата се възбужда по-лесно дори и от мъжката страст Нищо не обединява по-бързо от ненавистта. Враждебността към чужденеца, друговеца, към различния цвят на кожата, към различната раса е вродена, тя съществува в нашата природа И- само културата е тази, която би могла да я смекчи и изобщо да я заличи. Недостатъците на другите се виждат къде-къде по ярко, когато са осветени от нашата неприязън. Вече отдавна не съм във възторг от повика "силно да любим и мразим" той е романтично недоразумение и съпоставя чувства твърде отдалечени едно от друго в човешката еволюция. Не признавам родолюбие, което се подклажда от омраза към други народи В света на убежденията най-достъпни, най-първобитни са националистическите схващания и нищо по-трудно за отстояване от благосклонност и търпимост към ония, които се различават от нас. Търпимост дори към ония, чиито отблъскващи черти са съвсем очевидни. Българските мохамедани преди всичко са отделни хора, а после група. Те са различни и по нрав, и по вид, и по мъдрост и ако в нещо си приличат, това е защото са били подложени на едни и същи влияния, насилия и угнетения, защото живеят затворено и откъснати, защото израстват при едни и същи условия.. Не е верно, разбира се, че вероотстъпничеството им се е дължало единствено на ятагана.

Страхът си е страх, той е бил всеобщ и простим, опитът да се приспособиш е най-разпространеното човешко поведение, но ведно с тях се е промъквала и изгодата, която новата вяра предлагала Нали по същия начин, стотици хиляди ставаха и членове на комунистическата партия, без да бъдат убедени в правото и дело и без да бъде застрашаван живота им Родопските българи са се преклонили пред исляма навярно и защото по тези земи християнството не е било достатъчно наложено. Но това си остават предположения, безспорно според мен е, че никой българин не е бил посветен в новата вяра от религиозни подбуди. Роже Гароди между родопчаните не е съществувал С десетилетията обаче, мохамеданството се е вкоренявало и укрепвало всред тези злочести люде Това едва ли се дължи толкова на притегателната му сила, колкото на отчуждаването и противопоставянето на довчерашните братя.

Най-силно се смразяват нявга неразделните и за да се оправдаят пред себе си, те откриват все повече правота, упование, смисъл в своята вяра, в своите обичаи, в своята нравственост. Те виждат нейните предимства спрямо онова, което са изоставили, ако ли не, измислят ги, и се чувстват все повече свързани помежду си, по-сплотени заради общия бог и общата молитва или поне заради общия грях.. Те са единни в надеждата да получат закрила, чрез вярата си. Само че всичко това се отнася и за християните, за онези, които не са се подали, били са пощадени или са избегнали чалмата. Така вероятно самото помохамеданчване на част от българите е довело до засилване на православно религиозно чувство в останалия народ. През последните петдесет години обаче, нашите мохамедани сякаш са останали по- предани на бога си, от българите християни. Евангелието е било преведено отдавна на български език, а коранът едва в средата на този век. Аз не съм срещал помак, който настоява че знае

турски, освен загадъчния Мусти. Сегиз-тогиз той влизаше в нашата селска кръчма облечен в смокинг, няма никаква грешка, смокинг, на който би завидял и пълномощен министър, а под смокинга се подаваше шарена сиво синя риза. Усмиваше се лукавичко, твърдеше, че всъщност е турчин, но никога не го чух да изрече едно изречение на този език. Мусти беше с приятни черти, строен, гледаше хитро, дърдореше много. Когато селото потърси пастир, той се появи тържествено, настани се да живее с жена си на край село, напиваше се вдъхновено, набиваше хубавата си булка, която беше трета или четвърта по ред, после са запретваше да и направи поредното дете. Тази красива и нещастна жена просто посърна пред очите ми, изсъхна, прегърби се, зъбите и изпадаха, а мъжът и нехаеше

Помня, веднъж, беше Иванов ден, сумата народо се бе събрал у съответния Ваньо. Тогава за пръв път видях около една и съща маса да седят наедно и чистокръвните местни жители с всичкото си достолепие, и помакът Мусти, и циганите от многобройната фамилия, която обитаваше грамадна къща точно на пътя. Признавам си, че бях изненадан и радостен от това единство Разговорът вървеше весело, виното се лееше кисело, ракията църцореше потрисащо, бира бяха докарали колкото щеш, прасето- наскоро заклано, изобщо пиршество. И от дума на дума си дойдохме на най-прясната клюка- историята станала в едно съседно село, където някакъв възрастен мъж, бивш учител се zalюбил с една млада помакия, четиридесет години по-млада от него.. Ама женена с мъж! С мъж! Бре да му се невиди. Какви ли небивалици знае любовта. Е, не щеш ли, мъжът на помакия, намерил случайно в джоба на престилката ѝ любовно писмо. То случайно никой не бърка в джобовете на жена си, но както и да е. Прочел той всичко и изтръпнал.. Писмото било от жена му до побелелият ѝ любовник, гальовник или както там го назовете. Zalюбилии се хората, загубили чувството си за разстояние Къщите им една до друга, а те писма си пишат. Романтици!

Опозореният съпруг да вземе да отиде в магазина, когато било пълно с народ, да даде писмото на магазинера и да рече: Чети, всички да знаят каква жена имам. Магазинерът сложил очилата на носа си, и зачел на глас любовните признания обещания и заръки. Всички се умълчали. А помакът си отишъл кротко дома, натоварил си багажа на един катър и от тогава никой не го бил срещал, никой не го бе чувал... Запилял се някъде из планината.

- Не го оправдавам - каза една възрастна жена с все още хубаво лице и дълбоки умни очи.

- Кого? - попитах аз.

- Ами старият, кого.

- Добре де - казах аз.- А нея оправдаваш ли.

- Абе тя глупава бе, Гошо, тя, жена, млада, колко и тъкла, като на една кокошка.

- А човекът, откога е вдовец, какво да прави мъж е...

- Виж, какво Гошо, така е, вдовец си е, човекът, мъж си е, има си нуждите.. Но той е учител - каза жената и наблегна на думата - Разбираш ли? Един учител така не може да постъпва!

Всичко бе изречено толкова убедено и ясно, че нямаше какво да възразявам. Замълчах.

- Чакай малко, ти сега, бай Гошо, ти мене слушай, какво ще ти обадя аз - изтежко започна Мусти. - Аз тъй съм малко по-друг човек, малко по-така, нали се сещаш, малко по-тъй... Аз пък нейният мъж не го оправдавам, да си взема той багажа и да ми бяга. Яз да бях на негово място, нали ме разбираш, на мене жена ми да ми направи такова нещо, нали ме разбираш...

- Разбирам те.

- Не, чакай! Не ме разбираш съвсем! Значи нея... ей там горе на бърчината под бориката. Толкоз. Коля я като прасе и няма две, няма три. А него бай този, него, дете е излязъл по-мъж от мене, него... всяка вечер ще си го черпя по една ракия в кръчмата. Ама понеже той не пие, ще му си купувам по едно марципанче!

Ето това беше вече мъжка доблест.

Мусти наистина имаше особени привички и беше непред-видим в постъпките си. Той продаваше и прекупуваше коне, участваше в наддавания, хвалеше някой беззъб кон, срещу скромно възнаграждение, изнудваше джамбазите, че ако не получи двадесет лева, ще извади на видет, всички недостатъци на стоката му. Разказвал съм, как веднъж в кръчмата той и моят най-добър приятел в селото Йошката дълго и незлобливо си пожелаваха всеки един от тях да извърши кръвосмешение с родната си майка, всичко беше много миловидно до мига, когато Йошката съвършено невинно сбърка възвратната частица "си" и вместо да каже "да си... майката" рече "да ти... майката" Тогава Мусти скочи, хвана Йошката за гушата и започна да го души, като викаше: "Ти ли ще ставаш на мен бубайко бе, майка ми е заслужил борец против фашизма! "

Години по-късно Мусти се опита да нарани добрата си жена с нож, естествено подходящо пиян, побягна от къщи, запиля се някъде, казаха, че го били хванали, съдили и вкарали в затвора, не знам, аз си спомням изящния му смокинг. Ако Мусти се беше родил в друга среда, а не по чукарите, той можеше да стане изтънчен мошеник от международна класа. Но съдбата си е съдба и той навярно ще завърши в някой долнопробен затвор, вместо в световния бизнес.

Йошката

Когато човек върви из каменното село и срещне две ясно сини, светещи очи с тънки бръчици около тях, да знае, че се задава Йошката. Истинското му име беше Йордже, но рядко го наричаха така. Някому се бе сторило трудно произносимоо това съчетание и тъй се бе появило името Йошка. Йошката беше дребен, но непредставимо жилав, здрав и освен това сръчен мъж. По времето когато се запознахме носеше шапка с козирка, защото работеше като кантонер по горските пътища. А, пътища нямаше. Имаше

просеки. Булдозерите разпаряха грубо планината, трактори влачеха след себе си мъртвите стволоче на отсечените дървета и раняваха оцелялите, веригите им изравяха горската почва, оголваха се скали и камъни. Гората боледуваше, съхнеха дърветата, клюмваха тънкостволи борове, халите изтръгваха незащитените смърчове и ели, те полягаха в прегръдките на другите дървета, а стотици борове бяха нарочно забелени, и набраздени за да се стичат и събират сълзите от смола. Жестокости се вършеха с гората, настървено, с някаква злост и рано или късно тя щеше да си отмъсти. И аз доживях това.

Но Йошката не беше виновен. Всяка сутрин той заставаха на пътя и чакаше да дойдат и да го вземат, за да го отведат нейде неизвестно къде, но загадъчните коли никога не идваха, Йошката чакаше чинно с фуражката, после се отправяше към магазина и си поръчваше кротко една мастика, след което очите му ставаха още по сини. До първата мастика той беше кротък и затворен човек, сговорчив и тих, след първата мастика се променяше, вдъхновяваше се, ставаше разговорлив, весел и любвеобилен. При втората мастика тези черти се изразяваха още по-ярко, след третата мастика настроението на Йошката ставаше непредвидимо, след четвъртата той се умисляше биваше обвзет от съмнения, подозрения, та дори злоба. Тръгваше си към къщи с леко разкратена походка и разперени ръце за да пази равновесие.

След четвъртата мастика, аз например изглупявам, губя мисълта си и изобщо чувството за равновесие. В славните студентски времена ми се е случвало да забелязвам с ужас, как подът пред мен се надига, аз се мъчех да изкатеря стръмнината, която се възправяше пред зора ми ставаше все по-стръмна и накрая започвах да пълзя нагоре... Но къде са някогашните пиянства, отидоха си безвъзвратно, като джуджетата от детството.

Освен всичко това Йошката беше приятел с дядо Киро, свързваха ги подвизи и изполински преживявания. Той често ни посещаваше, да се разговори със стареца и се наемаше да го бръсне. От тях научих за една легендарна случка с някогашната стопанка на нашата къща. На просторния потон имаше голяма зидана с камък и измазана с кал пещ. В нея някога са пекли хлябове за цяла неделя, агнета за тържества и всякакви други печива. До пещта бяха положени нощви, в които още си личаха следите от старото тесто. Та един зимен ден някогашната стопанка станала в зори напалила фурната, омесила хлябовете и докато чакала пещта да се нагрее, дървата да изгорят, та да смете пепелта, решила женицата да си свари греяно вино с захар, пипер и резанчета ябълка. Пийнала си тя едно менче, сгръля си второ, нямало кой да и държи сметка. Мъжът и още по-тъмно отишъл в гората за дърва. Стопанката волно изпила и второто менче... За трето в преданието не се споменава, но много е възможно да е имало. И така какво точно се е случило по-нататък не може да се твърди със сигурност, защото когато мъжът се завърнал с магарето, казал тъпру! тъпру! Брех! На уличката до портата се валяли едно двадесетина, разпляскани на калдаръма сурови хляба. Зяпнал той нагоре и видял че малкото прозорче, което е до пещта откъм пътя било отворено. Загадка. Качил се бързо на потона и гледа на перваза на прозорчето. опряна дългата фурнаджийска лопата Надникнал в стаята а там жена му спи блаженно на одъра. Мислил, човекът, мислил и накрая разбрал, какво се е случило. Вместо във фурната бабата мятала хлябовете през прозорчето. Че като се разлютил оня ми ти мъж, че като побарал фурнаджийската лопата, че като почне налагай, налагай, налагай, а жена му даже не се и помръднала, спи упоесна и нехае. Уморил се мъжът и от отчаяние се запътил право към кръчмата. А бабата спала през целия ден и се събудила чак на

другата сутрин. Станала и ох, отзад нещо я смъди, присвила се, дотътрила, се до мъжа си и взела да му се оплаква:

- Оле мъжо, да знаеш, и аз ще мина на ракия оти от греяно вино ме боли дирника.

Това е историята. Не е много смешна, но казват че е съвсем истинска. И сега понякога гледам към малкото прозорче в каменния зид до пещта дивя си и се опитвам да си представя почти невъзможните действия на пианата баба.

С Йошката не се сприятелихме изведнъж. Той ме привлече кротко, полека с природния си интелект, с чувството си за хумор, с песните си. Боже, как пееше някогаш Йорджето! Гласът му бе звучен, висок, гърдите му бяха силни, здрави имаше тънък слух и чувство за музиката и трябваше да се напие до отказ, че да не успее да улучи верния тон. Сигурен съм, че ако нашите музиканти бяха открили този човек малко по-рано, той щеше да бъде всред най-добрите певци на родопски песни.

- Хайде Йошка, пойни ни!

Той не караше много да го молим. Е, разбира се, назландисваше се, колкото да не си помислим, че веднага скланя, че не цени изкуството си и го раздава с лека ръка. Изпиваше една две глътки за едното уважение, после извиваше глава назад, поглеждаше към небето, сякаш се молеше богу, да му даде сила на гласа и запяваше:

- И пойни ми, пойни Петкано, низ тая гора зелена, низ тоя гора зелена.. (Взема си дъх). И, как да ти пойна - (извивки, извивки, извивки), - юначе - (малка извивка)- като ми е гора хайдутска. Като ми е гора хайдутска, като ми е Стефан войвода (в зависимост от настроението Йошката сменяше войводите, веднъж Стефан, веднъж Страхил, веднъж Петко или някой друг страшен хайдутин) Като ми е Стефан войвода, пиле не дава да хвъркне, камо ли човек да мине.

Прекрасна песен. Неясна, но красива. А иначе защо Петкана не ще да пее, ами шото е Страхил войвода, е какво от това, ами може да я чуе, и какво от това, как какво от това, той пиле не дава да хвъркне, че Петкана...

- Тук се спира и се джока! - казваше Йошката, отпиваше и вече без да го карат захващаше друга песен.

Някакъв момък се моли на момата да го пуци вече да си ойде, че петлите пеят, веке ке се съмне... А момата му отвърща - Тия са петли, петли лъжовни, постой, постой мило либе... Момъкът се тресе от страх и пак се моли: Кучинята лаят, веке ке се съмне, пуци ме мило либе да си ойда... Ама момата пак не дава - Тия кучиня лаят лъжовно, постой, постой мило либе... Изобщо вечната история на мъжа, който е утолил страста си и сега гледа да се измъкне докле е време.

За почивка, между песните, Йошката разказва някое от своите знаменити приключения. Знам, че не мога да ги възпроизведа, знам, че разказът ми ще бъде жалък, но съм длъжен да се опитам.

- Тръгвам аз от Огняново към село нагоре по рязката.... По рязката, по рязката и на едно място спирам. Гледам едно вирче и във вирчето плават едни жабчета, ама толкова

малки, щък насам, щък натам, щък насам, щък натам. Загледах се аз и какво да видя, отде се взе една черна змия, гъне се, гъне се, вие се, вие се оп, оп, и ат, ат, ат жабчетата. Яде ги като лакунъ! Брех мама и змия! И като ми домиле за тези малки невинни жабчета, и като ме дояде на тази змия дето така ги яде, че като грабнах една плоча, като я вдигнах - На това място Йошката заставаеше с вдигнати ръце и оставаше за няколко мига тъй, сякаш се готви да стовари плочата във вира - Ама съвсем не ми иде на ума, че като халосам плочата, ще утрепам и жабчетата. Ха! И плочата във водата. Край! Вирът се замъти, замъти и аз клеча и чакам да се отбистри. По едно време плочата се видя на дъното, добре ама това - вода, а водата омекотява удара и на- под плочата змията взе да се подава и полека лека се измъква. Ей, викам си, така няма да мога да те утрепам, ами ти почакай малко... И като взех една пръчка и си правя сметката, ще я подбера и ще я хвърля зад гърба ми горе на пътя. Тя там няма къде да ми избяга. Протягам се аз с пръчката и Ха изхвърлих змията скокнах горе на пътя и гледам - инкасаторът лежи! ! ! ... Инкасаторът бе, дето събира парите за тока. Лежи възнак и ми вика:

- Абе Йошка бе, какъв си ми ти приятел бе, да ме замеряш със змии.

А той си вървял по пътя и като ме забелязъл долу при вирчето, занича да види какво правя и змията пляс по гърдите. Пада възнак и примира. А човекът, наистина ми приятел. Ей като се ядосах на тази змия, не стига дето изяде жабчетата, ами сега уплаши и инкасатора. Озърнах се, а тя още на пътя, защото зашеметена от удара, не се сеща да бяга. Чакай, викам, сега ще видиш какво ще я направим. Ще я опечем и ще я изядем! Събрах аз бързо шума на една купчина, засипвам змията, щрак със запалката паля шумата, добре ама змията не ще да стои мирно, подава се от единия край на купчината и аз с пръчката цап, вътре, вътре! Тя се скрие от едната страна, ама после се подаде от другата и аз пак пляс... Най накрая се опече. Викам на инкасаторът сега ще я одерем и ще я изядем. А той ме гледа жално:

- Йошка бе, абе на мене не ми се яде змия.

И аз сега какво.

- Ми то, ако е за въпроса и на мен не ми се яде!

Ей, и двамата се успокоихме Изпушихме по една цигара тръгнахме си към село, и по пътя убихме още двадесет и седем змии!

Никой не може дори да си представи огромната разлика между написано и разказано, когато разказвачът е Йошката. И ако се опитвам да възпроизведа неговите истории имам едно извинение колко хора могат да го видят и да го чуят. А Йошката като всички нас старее, умаря се, все повече потъва в себе си и в самотата.

Но има свидетели, които ще потвърдят, че са го слушали в захлас, че дори тогава, когато е разказвал най-обикновената, най-простичката случка, а то даже не е случка, ами спомен за няколко часа прекарани нейде, пак ти е драго да я чуеш. И всички помнят историята за прасето. За дивото прасе, което квичи ли квичи в гората и за кучето което лае та се къса. Брех да му се невиди! Слушам кучето лае на свине, и свинето и то квичи, какво ли става. И тръгвам. И така зад една бърчинка ги намирам. Кучето хванало свинето за ушото и не го пуща. Ама то не е някое големо свине. То ако

е големо свине кучето си отива до пет! Ами сега! И като набарах, един кол викам на кучето: Пуци! Пуци! Щото не мога да ударя свинето, ще утрепам и кучето. А то непознато куче. Държи за ушото и ме гледа. Пуци викам бе, аз ще го оправя! Ей, най-сетне ме разбра. Пусна прасето и аз като замахнах. Хъ! И прасето ъх- Килна глава Йошката и даже затвори очи, за да покаже, как прасето загубило сваят. - Но след малко се освести - и Йошката завърте глава за да покаже как прасето идва на себе си. - Тогава аз втори път като замахнах Хъ! - И прасето вече ъх и край. До тук му беше. Добре ама сега какво да го правя. Нямам магаре да го натоваря, пък и деня може да ме види горския после иди се разправяй и иди му обяснявай. Ако го оставя, ще го изяде я кучето я лисиците. Тогава намерих една тел, вързах го за задните крака, прекарах теля през един клон, дърпай, дърпай. Вдигнах го на метър от земята и завързах яко теля около бора.

- Чакай сега бе Йошка, отде намери в гората тази тел.

Йошката ме погледна със сините си хубави очи.

- Не бе, Гоше, отрезях от телефонната жица едно парче.

- Ясно.

- И на другия ден рано, още по тъмно взимам магарето, взимам жената и отиваме право там. А кучето лежи отдолу и го пази. Уредихме ние прасето, натоварихме го на магарето, дадохме и на кучето, каквото му се полага и дома. Е на още има в хладилника от него.

- Че колко килограма имаше това прасе.

- Еми най-малко седемдесет.

Не беше много ясно, кога се е случил таз история.

Някои селяни твърдяха че Йошката я разказва поне от преди пет години. И когато аз търсех потвърждение за седемдесетте килограма, Томата ядосано отсъди:

- Седемдесет килограма, то нямаше седем килограма това прасе!

- Ти от де знаеш?

- Знам аз. - каза Томата и нищо повече не добави. Той беше запален ловец, а напоследък не можеше да се похвали с улов. Та вероятно заради това завиждаше за прасето

С годините Йошката смени сумата и занаяти. Дойде време магазинерът се пенсионира и някой трябваше да поеме продавницата. Кой, кой? И неочаквано за всички Йошката се престраши.

- Яз!

Не се поколебаха, хората знаеха, че той е честен човек, никого не е завлекъл и ето ти го Йорджето зад щанда. Отначало работата тръгна много добре, новият магазинер се старееше, сложи си дори очила, беше вежлив, услужлив и селяните бяха доволни. Но скоро се проявиха и първите белези на неизбежния крах. Йошката теглеше повече отколкото му плащаха, даваше на вересия и забравяше длъжниците си, после не можеше да се издържа лесно по цял ден край лавиците с напитките. Той имаше милостиво сърце към преданните пияници и винаги им сипваше по едно пиене, когато те жалостиво и смълчано стояха с наведени глави в магазина.

Така например дядо Славко си знаеше, сутрин ранина зарана той заставаше на пост пред магазина и чакаше да отворят Верно, че имаше строго нареждане до обед никакъв алкохол да не се поднася, продава и употребява, но как да устои човек на умоляващите погледи на дядо Славко, как да издържи гледката на треперещите му ръце. Те се тресеха тъй силно, че старецът трябваше да ги стиска или най-добре да ги натика в джобовете си, за да не привлича вниманието на людето. Йошката му сипваше в едно шишенце от сто грама от най-евтината плодова ракия, която можеше да усмърти бик, дядо Славко го поемаше в ръката си и се започваше истинско мъчение. Ръката му така играеше, че да поднесе точно шишето към устните беше ужасяващо изпитание, ракията се разливаше, стичаше се по брадата му, според мен, дядо Славко страдеше от паркинсонизъм, докато накрая той лапваше гърлото на шишето, отпиваше с благодарност, потрисаше се и започваше да се успокоява. Естествено дядо Славко отлагаше плащането до денят, когато ще получи пенсията и тогава се започваха едни сметки, да ти се замае главата: Оня ден ти колко ракии пи? Две, Ами в събота? В събота три! Значи пет? , Ами тогава, нали пи и една мента. Най-накрая Йошката махаше с ръка и му отпускаше края. Още повече, че дядо Славко имаше забележително минало. Някога е бил готвач в София, Красно село, знаеш ли къде е Красно село, и освен това е бил артист самодеец, играел е малко бебе, да точно така - малко бебе и дядо Славко започваше да проплаква и врещи по бебешки И още е играл котка Дядо Славко започваше да мяучи, като изоставено коте и очакваше нашето възхищение. А отгоре на всичко е бил единственият член на партията от преди девети септември, в селото де. Нямаше как Йошката да му отказва.

Така беше и с лудия от голямата къща, който се оглеждаше от към отсрещната страна на улицата и когато видеше, че никой вече няма в магазина, притичваше, шляпайки с големите си обувки, заставаше на прага, поднасяше няколко пъти към устата си пръстите на ръката Йошката бързо му даваше един хляб, той го мушваше под шинела и пак поднасяше ръка към устата си. Йошката му подаваше една консерва. Лудият я пяхаше в джоба си и побягваше към дома си. Накрая на месеца, когато в пощата пристигаше помощта определена за нещастника, винаги се оказваше, че парите му недостигат за да покрият сметката и Йошката пак махаше с ръка. Карай, нали на шашкърн птиче господ гняздото му вие!

По това време в селото се появи германецът. Точно така появи се германецът и то от Западен Берлин и за най-голяма почуда на всички, взе та си купи къща в селото. Германецът се казваше Герд, само бай Петко, ковачът и железарят, му викаше Герк. Герк беше женен за българка, кротка и тиха женица, на име Сия. Беше рижав, усмихнат и много -много не мязаше на немец Та този Герд и тази Сия толкова се влюбиха в селото, че загубиха онова което немците наричат чувство за ред Верно, че Герд окачи на една гредка някакво пластмасово толумче, което пълнеше с вода оставяше го да се грее на слънцето и всяка привечер си взимаше душ, верно, че

инструментите му "Бош" караха от очите ни да хвърчат искри на завист, но когато отпуската му беше на привършване Герд ми направи най-страшното признание, че ако мога да му намеря медицинско удостоверение, доказващо, че е болен от нещо, което му пречи да отпътува за своята фатерланд, той би останал още две седмици в селото и ще си работи по къщата. Заболяването му трябваше да бъде такова, че да не може да се установи при повторен преглед или изследване. Аз веднага му предложих комоциум Няма лекар на света, който да докаже, че някой пациент не е претърпял такова нещо преди две седмици. Герд се съгласи. Само няколко кратки съприкосновения със социализма го бяха направили годен да възприема похватите ни.

А в съседното село докторът, който бе всъщност фелдшер, на драго сърце беше готов за му издаде всякакво удостоверение, дори че е преболедувал от шап, стига Герд да рачи следващия път, когато идва от Германия да му донесе една австрийска коса "сърчанка". Следващия път когато Герд идвал в България в багажника му били подредени четиринадесет коси за новите му български приятели.. Факт, който накарал митничарите да се вцепенят. Пред къщата на немца се нареди опашка за косите те се разграбиха до пет(местен израз, който означава незабавно, веднага, светкавично)

- Оти ти на мене не си ми донесъл коса? - ядосваше се момата с мулето Дончо. - Оти бре?

Герд гледаше гузно и се извиняваше, че вече никъде не се произвеждали коси сърчанки с трите сърца че тези коси той е донесъл само за проба и ако хората ги харесат.. пак ще донесе. А що се отнасяло до медицинското, немците го уважили, но въпреки това Герд изгубил работата си. Такъв бил тяхният тъп закон. Рижият немец не изглеждаше разтревожен, щял да си намери по-добра работа. и щял да донесе още по-хубави коси.

Естествено Йошката пръв се сприятели с Герд и дори изпиха заедно няколко облака - мастика с мента, питие по-нежно, като за европейци. След една седмица Йошката заяви на всеослушание в магазина, че той вече съвсем добре се разбира с Герд и общуването с този човек изобщо не го затруднява. Селяните го погледнаха завистливо и недоверчиво, но точно в този миг влезе Герд.

- Питай го, питай го, Сия кога ще дойде! - настояха в един глас хората

Йошката ги погледна невъзмутим, втрени сините си очи към Герд и изрече бавно и членоразделно:

- Герд, Сия ко-га до-де?

Без да се двоуми Герд отговори на чист български език:

- В петък!

Йошката се обърна към своите съселяни и с достойнство поясни:

- Каза, че ще дойде в петък!

Селяните поклатиха глава и рекоха:

- Ами хубаво, хубаво!

Този израз тук означаваше съгласие примирение, съчувствие

- Къде отиваш бе Гошо? - извънредно употребяван въпрос.

- В кръчмата.

- Ами хубаво, хубаво!

- Къде си търгнал бе Гошо?

- Отивам да търся зъболекар.

- Ами че хубаво, хубаво...

Йошката доказваше, че най-лесно се общува с чужденец, когато опростиш до край езика, на който разговаряш. Знаеше това интуитивно и сякаш потвърждаваше лингвистите, които учат, че за всички хора по света, . съществува вродена универсална граматика И Герд бързо научи български. Вместо кошница, той казваше разкошница, вместо балдъзата - булдозерът, а когато някой му подареше нещо за новата къща, възкликваше: "А така! "

Веднъж той дори произнесе цяло изречение. Автомобилът му фолксваген-пасат отказа да запали и около отворения капак на двигателя веднага се насъбра тълпа от съветници по техническите проблеми.

- Я виж свещите! Я виж делкото! . Я виж акумулаторът!

Герд учтиво се вслушваше в съветите и накрая тъжно заяви:

- Лоша немска работа!

Заклучението бе посрещнато със голямо задоволство. Закачиха колата за една джипка и я откараха в града.

Разбира се, дойде денят, когато Йошката научи, че дължи повече, отколкото стока е продал, опита се да събере вересиите си, естествено не успя, потюхка се, пък махна епично с ръка, каза че му е дошло до гуша този магазин и тази теснотия и тия разпавии и тия идиоте от долината, които управляват общината и магазина, щото както се знае "Планината ражда ора, а равнината тикви! "

Дойде нов магазинер от другото село, а Йошката си взе един транзистор, книги за прочит, очилата и тръгна да пасе селските кози. Беше все още пъргав, бърз и жилав. Козите не му се опираха. Вечер в кръчмата той се удряше по челото, как е могъл да стои в задимения магазин толкова време, вместо да диша боровия въздух, вместо да

гледа тия небеса и това скале, вместо да си налива от най-студения чучур водица и само на обед докато животните пладнуват да си пийне малко ракийца...

Руфинка, болна легнала, на връх на стара планина!

Никой до нея нямаше сал една стара майчинка...

- На бог доброто, на нас в гърлото! - казваше Йорджето и добавяше - Ваньо, дай на всеки каквото пие! Аз плащам!

Като си спомня зимните вечери в селската кръчма силно се развълнувам, сълзи напират в очите ми и разбирам какво значи носталгия. Ето там седеше винаги бай Петко ковачът до бумтящия варел. Широкоплещест, набит, напет той беше правил тази печка, той беше правил всички печки в селото, той можеше да поправя водопроводи, канализации, катинари, ключалки. Той ми е поправял и пишущата машина "Хермес баби" - казваше учителят. Той и пушки е правил собственоръчно. Сега със сигурност мога да кажа, че ако не съществуваше бай Петко в селото, ние софиянците нямаше да се оправим. Една брадва нямаше кой да ни наточи, една чешма нямаше кой да ни прекара. Бай Петко беше заслужил човек за нашето преселение.

От другата страна на печката седеше Стойчо. Казваха, че бил най-богатият в селото. Но беше пестелив. Рядко си поръчваше лимоната, ракия никогиш, но ако го почерпи някой ставаше по-сговорчив - Ще пия една мента! Разказваха за този човек, че дойде ли коситба и нощно време на луна излизал с косата. Още първата година, когато се преселих, Стойчо довтаса веднъж пред къщата и застана до портата, но нито влизаше, нито излизаше. Попитах го с какво мога да му бъда полезен, а той рече:

- Гошо, може ли само да погледна в двора ти.

- Може, но защо?

- А бе хората говорят едни работи...

- Какво говорят?

- Не, аз не им вервам.

Съвсем изумях.

- Какво бе, Стойчо?

- Абе говорят, че си посял трева в двора си. Ама аз...

- Верно е, Стойчо.

- Трева?

- Трева.

- Е, хайде довиждане, Гошо - каза Стойчо и започна да отстъпва ужасен, сякаш се е сблъскал с прокажен.

И имаше право. За хората от селото аз бях смахнат човек, защото те с години бяха отвоювали педя по педя земята за градинките, бяха къртили скали, ровили, изхвърляли камък по камък, камъче по камъче, подкрепяли местата си със зидове, градели и ограждали, сетне засаждали всяко местенце с боб, лук, картофи, една кибритена кутийка пръст да имаха и нея щяха да засадят, а този превъртял софиенец трева ще ми сее в цел двор, ще ми сее. Съсипа той градината на дедо Киро, че и посадили един бор, един смърч и една ела... Само дедо Киро и Йошката ме разбираха: "Така му е убаво на човека, така си прави." Но Стойчо, който да имаше как и в галошите си щеше да насади картофи неможеше да понесе моята дивотия с тревата и трябваше често да му поръчвам по една мента, за да се успокои и ме приеме за горе-долу усвет човек.

Там в ъгъла на кръчмата пък седеше Томчо и се подсмиваше. Той беше висок един метър и четиридесет, носеше каскет и брич, имаше чип нос, голяма уста, хиляди бръчки, когато говореше мучеше и притежаваше подчертана слабост към непристойните думи. Две моми от киното се бяха фотографирали с него, по време на снимките на някои от филмите и тази фотография беше за тях обект на тъп кикот и най-голяма скъпоценност за Томчо, той дори вярваше или поне така казваше, че едната от момите му е обещала някога да дойде и да се ожени за него. Томчо приближаваше седемдесетте години и беше стар ерген, според всички сериозни сведения, той не бил побарвал жена през живота си, защото сестра му и тя стара мома макар още по-дребничка от него била много строга не му давала да си върти очите, а камо ли да посегне към някоя баба. Единствената порочна радост, която Томчо си позволяваше и то когато беше в кръчмата бе да изломоти някоя от онези думи, които означаваха анатомични части и поради хилядолетна идиотия се наричат още мръсни. По-късно нещата с този Томчо се развиха драматично, но ще му дойде реда и за това. Сега става дума за кръчмата.

Че социализмът имаше смъртни грехове това всеки знае, но един от най-пагубните бе, дето затвори малките кръчми. За българина малките кръчми са били това, което за англичаните са частните клубове. И веднага признавам, че сравнението е неточно и глупаво. Защото в своите клубове англичаните остават хладни един към друг. Те посещават клубовете, събират се в тях, за да подчертаят дистанцията, която съществува по между им, за да доказват недостъпността си. Докато малката кръчма, с малките масички, с киселото рядко винце, със скоросмъртницата ракия сближаваше българите, те общуваха, те разговаряха, засвидетелстваха уважението си един към друг. "Обаче аз много те уважавам!" "Обаче и аз много те уважавам!" Какво от това, че понякога близостта ставаше прекалена и дори болезнена, когато забраниха кръчмите и ги замениха с хамбарести ресторанти започна истинското отчуждение между хората. Появи се домашния алкохолизъм, вместо да се напива с приятели, човекът започна да се напива с телевизора си. Посещението на кръчмата е освен всичко друго и обред. Без него денят на труженика е изпълнен с усилия, пот, изнемога и безрадостна дрямка край печката.

Отсъствието на кръчмата е гибел за въображението, за интелекта, ако щете и за историята на един народ. Алкохолът и пивницата имат много малко общо. Алкохолът е

вещество, а пивницата е духовно явление. При достатъчно въображение и достатъчно настроение човек може да се напие и с чиста студена вода.

Ке те молам птичко ранобудна не мой пея

ранина зарана. Снощи ми е дошло първо либе

снощи ми е слезло от балкана.

Морно от милувки трети петли тиок сон го фана

ке те молам птичко ранобудна не мой пея ранина-зарана.

Ето това е Гошо, братът на Ангел. Декламира той [Кирил Христов](#) и ни гледа с големите си кадифяни очи и се усмихва с тях и ги изпълва с доброта. И аз си спомням един стар приятел, който казваше - Тя моли птичето, представете си каква нежност, тя моли птичето да не пее сутринта, за да не събуди либето...

- Да обаче [Яворов](#) много се е разсърдил на Кирил Христов защото в народната песен, която той е използвал се казвало не птичко ранобудна, а птичко сладкопевче, пък Кирил Христов взел че подменил прилагателните. И Яворов му вика, абе господин Христов, къде е сладкопевче, къде - ранобудно, защо сте развалили хубавата песен.

Настъпи тягостна тишина и изведнъж Йошката каза:

- Кирил Христов е прав!

Последва почтително мълчание.

- Кирил Христов е прав оти щом едно птиче е сладкопевче, то ще бъде и ранобудно! ! - Йошката беше толкова категоричен, че никой не посмя да му възрази.

Де гиди юначе, църноок немене, жалба ли си жалило по мене,

дали друми не погаждаш, или конче немаш, та ми не дохаждаш

Ако пък не знаеш, кажи! Друмник ще ти пратя,

девет воеводи, девет мои братя.

Ако ли си конче немаш, гердан ще разнижа

конь ще ти проводя, жалбо моя драга,

конь, що три сахатя отпред ветер бяга!

Само огънят буботи в печката.

Ей! Хора... чувате ли? Конь що три сахатя отпред ветер бяга!

Гошо и Ангел са надарени хора. И двамата имаха артистичен талант, обичаха поезията, песните, шегите. Съдбата обаче ги бе наранила подло и завинаги.. Някога преди много години сестра им се омъжила за един юначага, който кой знае дали от глупост, дали от страх, дали от корист или поради изнудване се забъркал с милицията. Това било по времето, когато в планината се мяркали горяни, преминавали границата от Гърция и се опитвали да се съпротивляват на властта. Та в милицията подмамили юначагата, обещали му да го направят герой, велик разузнавач, родопски Сидни Рейли и той склонил. "Ще те пратим в Гърция да доведеш бандитите, ще ги забаламосаш, ще ги проведеш през границата и ние ще им направим клопка". Колко му е. "Само че как ще ми повярват, че не съм ваш човек?" "Остави тази работа на нас. И от сега нататък, каквото и да стане, каквото и да чуеш, каквото и да видиш, ни думай, ни гък. Като се върнеш от Гърция всичко ще бъде.. наред

Не се минали и няколко дни цялото семейство на Гошо и Ангел го изселват отвъд три планини, чак в Троянско Баща им се оказал народен враг.. Самият юначага също бил арестуван, пък уж нещо го били, а може и наистина да са му ударили няколко тояги за пред хората.. С две думи не само той, ами целият род, та по сватоство се оказали предатели на революцията. Когато всичко се разчуло, а в този край всичко бързо се разчува, юначагата избягал с помощта на милицията в Гърция, там се свързал с бандитите, те му повярвали, приели го всред тях, подмамили се, тръгнали подире му и минали границата на уреченото място. Там ги чакала засадата. Но не съумяли да ги изловят всички живи. Започнала престрелка, паднали убити, горяните били разбити и пленени, а Юначагата останал жив. До тук като не се броят убитите, вървяло според уговорките. Но изведнъж Юначагата усетил, че го побиват тръпки. Ами ако ония са разбрали, кой ги е предал! "Бъди спокоен, рекли му от милицията, мислили сме за това. Най-напред те прибираме на най-сигурното място - затвора, после следите ще ти се загубят".

Ами нашите, проплакал Юначагата! Е, вашите няма как, трябва да се поддържа алибито. Чакайте бре! Как так бре? Така е, другарю, ако не си готов да пожертваш себе си за революцията, не се захващай за великото дело. Добре де, аз ще се жертвам, ама те - защо? Нямало повече обяснения. Юначагата изчезнал по затвори, после някъде в Добруджа се бил мернал под чуждо име, после... Той и до ден днешен живее съвсем сам, нейде в пазвите на Стара планина, далече от друга човешка душа, далеч от някогашното си семейство И вече близо половин век все се оглежда и услушва, все се сепва, когато лае куче, все неспокоен е сънят му, все чака изневиделица да се появи мъстта и краят, а те не идат, бавят се. Той живее в непрестанно напрежение и може би не знае, че е изтърпял най-страшното наказание. Но думата ми не е за него, този човек е помогнал на съдбата си със своя избор близки, жена му, малките и братя, баща ѝ, не били опростени, те трябвало да продължават да бъдат прикритие за зет си, да живеят прокудени, заради него, да нямат бъдеще заради скимванията на революцията. Още години продължило заточението им, върнали ги в селото, когато то започвало да умира. Старият дълго не намирал подходяща работа, бил неблагонадежден човек. Гошо и Ангел не ги приемали да продължат образованието си в университета, защото били синове на неблагонадежден човек. Всички мечти рухнали, всички надежди посърнали. Тези млади хора се принудили да се задоволят с отпадъците, които животът скъпернически им предлагал. Пък нека някой се опита да ми каже, че на този свят има справедливост. Нека да се опита да ми каже, че на оня свят всеки ще си получи заслуженото. Аз в това не вярвам. Аз знам, че две, чудесни момчета не са могли да осъществят дарованията си и, че това "на всекиго според способностите му" си е

проклета лъжа. Днес те са възрастни хора с прошарени коси и ако има нещо за хвалене, нещо за удивление, то е, че те са постигнали най-голямото превъзходство - добротата, постигнали са я и са я запазили. Останалото е суета и гонене на вятър.

- Ваньо, дай по едно пиене и нека изпеем една хубава песен!

Защото на този свят правда може да няма, но хубави песни има и ако човек намери хубаво вино, нека не се кахъри. И поглеждам към рафтовете на кръчмата и какво да видя, чудо библийско, наред с мърлявите бутилки зеленикава ментовка, наред с бутилките ром, които те карат да се потресеш още преди да си го опитал, сякаш изпратени от Дионисий в тая забутана родопска кръчма се кипреха десетина бутилки сър Хенри селекшън, най-изискано бяло вино бистро като вировете на реката.

- Абе Ваньо бе - примаяло питам аз - Откъде е това вино бе?

- От де да го знам, бе Гошо, оня ден аз си бях дома, и като идвам те го стоварили пред кръчмата. Нито знам кой го е докарал, нито нищо.

За да перифразирам Феодор Карамазов ще прибавя: "Чудеса на този свят няма и не е имало, освен няколко в Родопите! "

И запяхме нашата песен, песента за Калеш Дончо - Хубавецът Дончо, който товарил три товара бомби, ле-е-ле, ле-ле, ле-е-ле, Дончо Щипянчето. Го фанале Калеш Дончо, турци анадолци, го фанале Калеш Дончо турци-анадолци, ле-е-ле, ле-ле, Дончо за жалене! ... И го били и мъчили, турци анадолци, Дончо за жалене, даже драли кожата му и на масур я навивали, но той издържал. И песента завършваше в маестозо: Аферим бе, Калеш Дончо, никой не издаде Ле-ле-е-ле-ле-леле- ле Дончо за фалене!

Все с тая песен започвахме, все с нея свършвахме и така после си нарекохме групата Калешдончовците! Калешдончовците идват, калешдончовците си отиват, калешдончовците няма да дойдат. Калешдончовците вече пресипнаха, гласовете им пострадаха от цигарите, от ракията, от годините, но все пак, ако някоя безлунна ноемврийска нощ, в тъмите на планината, чуете да засвирва акордеон и звуците му да проникват през мъгливата влага, да се връщат към вас отразени от каменни зидове, да се спускат по кривите улички, да знаете, че това е Ангел, който свири прав от уважение към песента, че калешдончовците пак са дошли!

Сбогом, дядо Киро

Една януарска зимна утрин, Николай, аз и моят приятел Борис, който обикна селото и често ни придружаваше, пътувахме с реното нагоре по завоите и се чудехме дали ще можем да излезем по стръмнините. Имаше сняг и тук таме лед по пътя, но реното беше свикнало на всичко и даваше вид, че изобщо не се вълнува от зимните препятствия. Спряхме за няколко минути в мохамеданското село, дакупим хляб от фурната и ето че се приближи към колата някакъв човек, който каза:

- Дядо Киро починал, научихте ли?

Нещо ме преряза. Старецът не беше добре със сърцето, това знаехме всички, но аз се надявах, че ще се закрепи. Погледнах Николай - лицето му се бе удължило. Той беше обикнал нашият хазяин.

- Кога? - попитах аз.

- Снощи.

Е, казах си - поне за погребението сме дошли.. Продължихме пътя и стигнахме село без мъчнотии. По южните склонове снегът се бе разтопил, но в усойните места трябваше да се внимава Гората бе побеляла, големи снежни парцали се отронваха от дърветата и падаха пред нас

В село ни посрещна дядо Петко ковачът.

- Дядо Киро...

- Знам - казах аз. - И от какво?

- Ами че той си беше готов, бе Гошо. Ние още есенес знаехме, че ще върви.

-Трябва да се погрижим за погребението.

- Аз всичко съм уредил, аз - каза дядо Петко. - Още снощи си го уредих него, а утре ще му направя сандъка, ние с дядо Киро сме си роднини, ние.

- Благодаря ти, бай Петко!

- Само една работа искат жените - добави дядо Петко. - През деня има кой да стои при него, но нощеска, трябва човек, някоя котка да не вземе да влезе

- Ние ще останем - казах аз и видях с радост, че Йошката се присъединява към нас.

- Ние ще си стоим при дядо Киро - рече Йошката - Той си е наш.

- Аз и гробачите съм уредил, аз - каза дядо Петко - Само трябва да им се свари едно гърне фасул да има да ядат, утре като се върнат от гробето. -

Влязохме в къщата, две жени сновяха по двора, едната, беше момата с мулето Дончо. Като ни видя, тя викна високо, занарежда, заоплакваше...

- Вуйко-о-о-о... те го и Гошо-о-о-о, вуйко-о-о-о.

- Млъкни ма! - среза я Йошката и момата онемя като изключено радио..

Вратата на малката стаичка, изкърца. Пристъпихме. На одъра лежеше дядо Киро, облечен в черния си костюм, обръснат, със завързана с кърпа долна челюст, блед, бездиханен, мъртъв.

- Ако искаш не влизай! - казах на Николай.

Той обаче прекрачи прага и застана до мене.

Бастунът на дядо Киро лежеше край него, а до главата му бе поставена алуминиева матерка.

- Това за какво е?

- Ами за да има вода да си пие - каза Йошката.

Разбира се. Гледах мъртвеца и си спомних как някога приживе, той присъствал на опелото на негов верен другар - пияница. Бай Киро бил облегнат до една от шарените колони в църквата, а свещеникът редел заупокойни слова и когато стигнал до мястото, в което се настоява, че сега вече душата на мъртвия се намира на място злачно, място прохладно, където няма ни болка, ни печал, бай Киро не изтърпял и високо се обадил:

-Като е толкоз убаво, оти не легнеш ти, бе?

Сега той може би проверяваше думите на свещеника. Докоснах дядо Киро по студеното чело и му свалих превръзката. Нямахше нужда повече от нея, беше се вкочанил. Не изпитвам ужас от мъртвите, страхът от докосването, от вида им, от студенината ми е чужд. В нашето семейство така се случи, че бях гробарят. С трупове на близките си съм се отнасял като с вещи, които нямат нищо общо с човека, когото съм обичал, бих могъл да работя в морга, да се занимавам с аутопсии. Не, нямам некрофилни наклонности, просто така мисля, така и чувствам, за жалост не винаги мога да чувствам така както мисля, но пък това би ме лишило от възможността да се изненадвам от самия себе си. Някога исках да стана лекар, сега съжалявам, че не последвах желанието си докрай. Нищо, другият живот ще знам.

Мръкна се скоро, жените бързо-бързо се разотидоха, останахме четиримата Йошката, Борис, синът ми и аз. Помълчахме, помълчахме, пък току Йошката стана и рече:

- Аз ще отида да донеса ракия, щото бай Киро ще се обиди. Толкоз време нищо да не се пие.

- Мислиш ли?

- Аз си го познавам най-добре от всички.

- Абе, той бай Киро може да не се обиди, но Борис сигурно ще се обиди - казах аз.

Борис даде да се разбере, че е съгласен. Йошката изчезна в мрака, а аз предложих на Николай да отиде да си легне. Какво да прави момчето при един мъртвец. Николай решително отказа, родителите никога не забелязват, кога децата им са станали възрастни те винаги подозират, че децата им само искат да се правят на възрастни. Така и децата никога не предполагат, че възрастните не се чувстват толкова остаряли, колкото изглеждат. Аз се изумявах, когато седемдесет годишния ми баща се обръщаше към негова връстница с думите моето момиче, а той неприятно. се засягаше, ако някой го наречеш

Хлопатарят, който беше окачен на голямата дървена порта дрънна. Тихо като котка пристъпваше Йошката и ето го появи се с една голяма бутилка под мишницата. Без да се суети той, извади пет чашки, едната беше предназначена за покойника, наля и рече:

- Хайде, бог да те прости дедо Киро!

- Бог да те прости дядо Киро!

Дядо Киро млъкна. Чукнахме се с неговата чашка и след това Йошката потъна в спомени.

- Една вечер, излизам аз по сокака нагоре и насреща ми бай Киро, той тогава му нямаше нищо, аз нагоре, той иде насреща. "Йошка, вика, връщай се, крѣматa е затворена! "

Брех мама му стара! Лоша вест! Ами какво ще правим сега! Какво ще правим, връщай се, отиваме дома. И идваме тука, ей в тази стаичка, сядаме ей на тая маса, един срещу друг и дедо Киро направо вади две бутилки от олио, пълни с частна ракия(това определение беше от особена важност) едната за него, едната за мене и нарязва един домат от градината, ама ей такъв, колкото моята глава и като почнахме жули, жули, жули, та до съмнало. Прибирам се аз, жената спи. "Ей викам, ти поне малко не се ли разтревожи за мене бе? " На Йошката жена му Василка беше едра, яка българка, като се ядоса, може да нарами и магарето барабар с товара си. "Ами какво да се тревожа, бе Йошка, - каза Василка - Крѣматa затворена, гледам прозореца на дедо ти Киро свети до сред нощ, значи Йошката си е там! "Схватлива жена!

- Хайде, бог да трости дедо Киро!

- Хайде!

Така мина нашето. бдение по едно време вместо бог да прости взехме да викаме "Наздраве, дедо Киро! " Но какво от това, сигурен съм, че дядо Киро нямаше да се огорчи.

На сутринта бай Петко още от рано започна да обработва грижливо пазените дъски за ковчега, мери с дървен метър дядо Киро, мери дъските, ряза, рендосва, чука, блъска и за час, ковчегът беше готов. Дядо Петко го гледаше с очите на художник и сам си се радваше на произведението си.

По едно време Йошката се вести отново и нареди на децата, които започнаха да се навъртат от любопитство по двора:

- Ей, да вземете пепел и да поръсите пътя отвън да не се лъзга, оти ако го изтървем дедо ви Киро, ще стане и ще ни бяхте всичките.

Към обед в къщата се върнаха и гробачите, трима души, бяха изкопали, и приготвили дядо Кировия гроб и сега според обичая трябваше да им се даде обед. Жените се залутаха насам- натам, напълниха паници с боб, отвориха някоя бира, тримата мъже мълчаливо на бърза ръка хапнаха, после си тръгнаха. По това време започнаха да пристигат и роднините, влизаха при мъртвеца и му се покланяха, някои от жените започваха да нареждат, неприятни гледки. Ние с Николай и Борис се качихме на горния етаж. А Йошката, който се познаваше със всички, сновеше нагоре надолу, по едно време ядосано дойде при нас и рече: - Сега опеват, а де беха десет години да дойдат да го видят. Оставиха го сам самин.

Това сигурно беше верно, но знае се, че и бай Киро не е бил особено благоразположен към наследниците си. Когато го молели да изучи синовете си в Университета. Той отвърнал лаконично. "Аз нема да си суша гърлото заради тех" Накрая се появи и поп, бяха го извикали от града ли, от друго село ли, дойде един такъв невзрачен, като напласен, и брадата му никаква. Някои от хората влязаха в стаичката, други останаха на потончето, а партийците не доближаваха, стояха на двора и мрачно пушеха. Попът проточи службата. Един неврастеничен роднина влезе в стаичката и каза:

- Отче, давай по-накратко!

Бай Петко ковачът, който държеше ключът от църквата и бе вещ по църковните работи строго го смъмри:

- То си има ред в тия неща. То тъй не може, кой както иска. Ще чакаш! - после се завтече към църквата за за удари камбаната

След няколко минути от високата бяла камбанария се понесе отмерен и ясен звън- последният съпровод на дядо Киро. Гласът на камбаната беше мек, ечеше дълго, понасяше се над селото, над хълмовете, над ждрелото. Казваха, че се чувал далеч- далеч, отвъд бърда и гори. Свещеникът изпя фалшиво вечная памет, вдигнахме ковчега и го понесохме на ръце. От къщата до гробището горе на хълма имаше към километър. Почудих се, колко хора са дошли да изпратят дядо Киро, те вървяха подир ковчега и тихо разговаряха за свои работи. Изведнъж някой викна край мене, тъй силно, че щях да изтърва ковчега. Племенницата на дядо Киро, отново се опитваше да го ожалва: - Вуйко-о-о, стани... Някой я скастри грубо и тя секна. Сигурно етнографите могат да смятат оплакването, нареждането, виенето за покойника неотменим извечен народен обичай, и като такъв неподлежащ на критика, но аз го ненавиждам, за мен той е необуздан, див и най-важното дълбоко неискрен, той е една от извечните дивотии... Неочаквано процесията спря. Край пътя имаше излята от цимент правоъгълна плоча, а на нея беше издълбан кръст. Тази плоча се наричаше почивалото. Винаги когато носели мъртвец от селото, тук се спирали, полагали ковчега и почивали. Свещеникът прочитал една молитва, след това отново шествието поемало нагоре.

Заровихме дядо Киро заедно с манерката, с бастуна му, с каскета му, загрижени хора му пяха по някой лев в джобовете, да има с какво да си пазарува. Сетне всички си тръгнаха по стръмната крива пътечка, а долу край самия път стоеше непознато момченце, вадеше от една шапка стотинки и раздаваше на всички. Обичай!

От гробището се виждаше цялото село. Дядо Кировата къща гледаше към нас, като изоставено куче.

Не вярвам в живота след смъртта. И ако някой реши, че съвсем не го занимават моите доводи, нека прескочи тези редове, може би нататък разказът ми ще стане по-увлекателен.

Пък ако от любопитство все пак прочете и следващите изречения, то за негово успокоение или възмущение, ще добавя веднага - моите доводи нямат никаква доказателствена стойност. Те не са научни, въпреки че се основават и произлизат от науката. Не са научни, защото не може да бъде поставен експеримент, от който да следва отричането или утвърждаването на нещо след смъртта или на нищо след смъртта.

Вървя си самотен по заснежения път, борове провисват побелели клони, дишам снежен въздух и се радвам, когато усещам снегът да скрипти под обувките ми. Обичам снега. Мразя когато започва да се топи, особено ако пролетта още не е дошла, а изведнъж земята започва да се оголва кална, кишава, мокра... Вървя и си мисля, как в тази зимна вечер, с тези ясни звезди, с Орион горе строг в красотата си, (а може би Ралица. Не Ралица е твърде земно нещо, част от рало)... Колко много имена губят привлекателността си, когато разбереш значението им. И тъй вървя си по снега и усещам, че моето същество е в състояние произволно да се разширява и да обемя цялата нощ, звездите мъглявините - аз съм всичко, началото и края.

Каква налудност нали. Твърде скоро, когато Орион и всички останали съзвездия със нищо няма да са променили свода небесен от мене не ще остане и помен, и прашилка, атомите, които са изграждали молекулите, молекулите, които са изграждали клетките на плътта ми, ще се разпилеят и понищо няма да личи, че някога са били част от един серсемин. Погледнете колко много живот е създал твореца, микроби, вируси, амеби, чехълчета, насекоми, безгръбначни, гръбначни, птици, бозайници - те имат ли душа обречена на безсмъртие. Да или не? Ще възкръсне ли за живот вечен една стоножка и ако не, защо тази несправедливост? А душата на стоножката? Погледнете този самоизяждащ се свят, този живот, който за да сее поддържа се самоизяжда. Погледнете цялото това объркано многообразие от мравки, буболечки, гъсеници скорпиони, комари, въшки, бълхи, червеи, пиявици, гниди, спори, храсти, змии, гущери, тръни, шипки, коприви, и настоявайте, че то е предвидено и създадено от някакъв, при това висш, разум. Само слепият случай може да има някакво извинение, а всеки създател на цялата тази гмеж не е нищо друго освен идиот. Какво представлява моята безсмъртна душа, тя има ли спомени, тя има ли самосъзнание? Виждал съм как умират хора, загубили разсъдък, оглупели, видиотени, хора, които някога са били човеци, кое отива в отвъдното, душата преди смъртта на тялото или душата, когато тялото не е боледувало Душата на детето, душата на младия човек, душата на зрелия човек и душата на изкуфелия старец различни неща ли са или едно и също? Ако са различни, кое от тях се ползва с привилегията да бъде безсмъртно. Ако са едно и също нещо, но различно от човекът, такъв какъвто го познавам, от личността и нейните качества, каква е нейната същност. Тогава тя няма нищо общо с памет, със спомени, радости, жал и страдания със сърдечни и родови връзки. Исус си е признал нещо такова при спора си със садукееите (Лука, 20, 27). И ако е така, ако душата няма нищо общо с личността, ако тя е ангел страдащ от амнезия, ако аз няма да ви срещна там горе скъпи мои хора, приятели мои или още по-лошо, ако ви срещна, но не се познаем, . какво да

бъде моето задгробно очакване. Безсмъртието на душата е най-красивото нещо, което е успял да създаде страхът от смъртта. И така, ако аз сега крачейки с ръцете в джобовете по снежната пъртина проумея, че всъщност съм едно радостно нищо, това не е ли вече достатъчно. Ако знам, че ще се разтвори в тази вселена и няма наистина да усещам нито болка, нито печал, нито радост, нито спомен, ако престана да възприемам, да мисля, ако съвестта ми престане да ме измъчва, ако сънищата престанат да съществуват, ако най-накрая изчезне моето проклето Аз и целият свят във и вън от него - какво страшно има във всичко това? Човек би трябвало да си подсвирква също като Моцарт песента на храбрия птицелов преди светлината да угасне...

Подхлъзвам се и падам на снега. Обувките ми са с гладки подметки. Добре де, а защо тогава, защо тогава живее човек. Ставам и се изтупвам. Малко ме наболява отзад. Опашката, рудимента. Не бързам да дам отговор на този въпрос. Знам само едно, ако обичам живота, то е защото съществува смъртта. Хайде да се връщаме! Ето докъде стигнах да си говоря в множествено число. Обръщам се обратно и тръгвам по собствените си дири. В далечината светят няколко прозорци от селото. Белотата на снега прикрива измъчените форми на срутените зидове. А тук в ляво долу се издига самотна и висока, една-единствена стена от къща, с отвори за прозорците и нищо друго.. Стърчи изправена, безсмислено и отстоява на времето. Защо?

Легендите

Селското гробище се намираше на такова място, че тръгнеш ли към горите край него ще минеш, тръгнеш ли към Горното ливаде, или към Долното ливаде, пак край него ще минеш. То не беше оградено, добитъкът си влизаше отвсякъде и сторваше доста пакости. Най-накрая кметът с много пъшкане и колебания, реши да се докарат колци, бодлива тел и да се направи ограда като хората. Добре ама, кой ще ти се хване с такава тежка работа. Десетината по-млади мъже си бяха по горското стопанство, старците не ставаха и ако не се беше появил чудатият писател, който търсеше светилището на Орфей из тия краища на света, ако не му се бяха свършили парите и ако той самият не беше благородно бишнат, бетонните колци и телта щяха да си стоят струпани на купища в храстите, докато не ги окрадяха.. Но писателят се появи загадъчен и тържествен, посети кръчмата, смая людетe с дългите си прошарени коси и обясни, че търси Орфей или нещо от този род.

- Няма такъв - отговори дядо Петко.

Писателят обаче си знаеше своето. След ден два се сприятели със всички, позволиха му да ношува в една изоставена къща и когато той предложи срещу съвсем нормално възнаграждение да изкопае няколко стотин дупки за оградата на гробището, сетне да

постави коловете и да опъне телта, започнаха да го гледат със възхита, страхопочитание и мъничко съмнение, така както обикновено се посрещат прорицатели и народни трибуни. Скоро той си намери и помагач от съседното село - познат на всички. Наричаха го Бродягата. Плещест, образован, учител, но с непокорен нрав, беше си имал неприятности по преименуването и от тогава трябваше да сменя доста занаяти. Иначе хубав мъж, пиеше с мярка, обичаше да пее, изобщо поетична натура, която се ползваше с достатъчно доверие.. Някои от старците и главно бабите отначало се почудиха бива ли помак да огражда християнско гробище, не им се видя много редна тази работа, а пък ако знаеха че и писателят с неговите траки е по-скоро езичник отколкото православен, съвсем щяха да се озадачат. Отгоре на всичко, издирвачът на светилището на Орфей беше убеден, че българите-мохамедани са чисти траки и се надяваше да научи от тях много тайни за древното минало. На шега наистина, полека-лека гробищата бяха оградени. Двамата работници удържаха думата си, но общината дълго го усуква докато им плати. Оградата си стои и до ден днешен. Добитъкът не можеше да влиза в тях и това стана причина те да обраснат в треви и бурени високи над гърди, да се затулят паметници и каменни кръстове... Кой да ти коси между гробовете. Нямаше вече хора за тази работа.

- Слушай, Георги, няма вече ора в това село - казваше Томата - Едно време какви ора имаше, не ора, а зверове!

И аз се връщам към това едно време и виждам, как всичко става по-пъстро и по-ярко и селото оживява, оглася се от смехове и вопли, от песни и свирни, тръгват по него левенти и моми напети и овните са витороги като те джаснат с тебе барабар през портата влизат и козите се катерят направо по зида нагоре, и мустаците на мъжете мустаци до раменете им стигат Това сега чешми ли са, едно време чешми да видиш, шуртят, водата те събаря а не църцори както днес, ей седемдесет и седем чешми имаше у това село. На гледай тоя кумин, гледай как е направен, как е изпипан, гледай ръбовете му, гледай какви прозорчета са му оставили, като дантела от камък! Бай Ахмед, можеш ли да иззидаш ей такъв кумин. Бай Ахмед гледа, гледа, гледа пък казва:

- Къде ги ония майстори!

Абе сега едни комари като хората няма... У наше село комарите бяха такива, че като долетят и сами ти повдигат ризата, за да те апят... А у наше село комарите като кацнат на плета и кучетата ги лаят... Това гробище ли е? Едно време гробище да видиш, да ти е драго да легнеш всека вечер горяха кандилата. Та на гробището има един гроб, ограден с желязна оградка, по- грижливо правен, личеше, че е доскоро поддържан а на плочата му има портрет от тия елипсовидните, емайлените, но той е напукан, разбит, така че не можеш да различиш образа. Надписът все още се чете, девойка, на име Доста и от датите разбираш, че е живяла само шестнайсет години Изведнъж изтръпваш, защото ясно прочиташ - убита! Убита на шестнайсет години и то в мирно време. Нямало е войни, нямало е бунтове, разбойници... Доста.

Е, това е дълга история, още от времето, когато това село било най-голямото, най-прочутото, най-първото от всички селища в целия този край. И от града е било по-прочуто даже.. Значи било е може да се каже след първата балканска война, когато най-сетне турците са си отишли. Ставали са хора, крайт им не се види, народ, веселби, моми, ергени, чудесии... И една вечер, през юни или най-много началото на юли, защото се знае, че е било по сенокоса, извило се хорото, още по- видело, нали денят

тогава е дълъг и какво, едно момче, нашенче, добро момче, веселяк, приближава към една от момите и да и вземе цветето. Взима го, закичва се и се хваща до нея. Момата се посмутила, позачервила, но нищо не рекла. Изиграли си хорото, пуснали се, тръгнали си. Добре ама тази мома била наречена за друг един от селото, богатски син, дали са били истински сгодени не се знае.

- Знае се, как да не се знае! Сгодени са били.

- Не се знае.

- Нали после...

- Това е било после... а дали е имало годеж никой не знае.

Все едно дали са били сгодени или не. Този богатият син видял всичко. И цветето и момчето и дето се хванало до неговата мома. Но нищо не казал. Замълчал си. Мръкнало се. Разотишли се младите. На сутринта трябвало рано да се става още по тъмно, и да тръгват да косят. Защото когато настъпи коситба, всичко е на крак, младо-старо, жени, деца... Целото село звънти и кънти от- клепенето на косите. Даже имаше един кмет викахме му "Дядо бай Знайш! " оставяше бележка на кметството: "Всички по местата си, аз отивам да кося! ".

Ама тогава землището е било голямо имало е ливади на два-три часа път. Когато излезеш от селото и хванеш калдаръмения път, все по него, все по него стигаш боровата гора. Тя е малко хилава отначало, сухо е много това място, и боровите се измъчват, но по-нагоре вече гората се сгъстява, появяват се ели и смърчове и става по-злачно, усеща се прохладата и сянки плъзват и тревата е по-зелена и като върви човек още малко по стръмното, излиза на билото. Поемаш си дъх, олеква ти и тръгваш по горския път. Той е по-широк криволича, върти и след това се стига до едно падине, То е усойно и там смърчовете са грамадни, вишат снага, иде ти да им се поклониш. Една пътека се втурва надолу, и излиза на поляните. Ето точно на това място, точно край най-високия смърч, годеникът на момата с цветето, заедно с още някакъв негов другар на другата сутрин се прикриват в шубраците, причакват да мине другото момче и без да им мигне окото го прострелват. На място. Пада момъкът точно под големия смърч и издъхва..

- Е защо?

- Хайде кажи де! А бил един син на майка си. А майка му вдовица, сама го отгледала...

- Ревност! -каза старият учител.

- Хванали ли са ги?

- Хванали са ги, след няколко дни и ги карат в града но тогава се обявява войната и те убийците веднага подписват, че отиват на фронта доброволци и вече законът не ги лови. Но ти сега запомни едно. Майката на убитото момче, майката на убитото момче тръгва от село на село и в седем църкви, в седем църкви ги проklinя, до седмо коляно, дано ги господ убие. Запомни това нещо. Защото, когато майка прокълне някого не може да не го стигне клетвата.

- И после?

- Ами то после става каквото става. Връща се убиецът от фронта, оженва се за момата, вдигат сватба голяма, все едно нищо не било. Минало година, втора, хората си рекли, май господ няма да им даде деца, и тъкмо повярявали им се ражда дъщеря.

- Доста.

- Доста!

- Най-хубавото момиче в селото. Пък ако кажа и по целия този край няма да сгреша. Първа хубост.

- Сега вие Доста не сте виждали, а аз съм я учил - каза старият учител и бавно, със загадъчна тържественост продължи - Тя не беше само хубава, тя беше най-умната ми ученичка. Нямахме човек да я зърне, да не се възхити... Доста! Такова нещо се ражда на сто години веднъж.

- Е да, ама много хубост не е на хубаво.

И слушайте сега по-нататък. В село, освен на Доста рода имаше още богати хора. Много богати хора имаше едно време тук Играеха си със злато. Та един от тях, бай Пальо, проводи сина си чак във Франция да учи за агроном.

- С цели тенекии злато му е изпращал -. обади се Йошката.

- Да но той нищо не завърши, само харчеше парите на баща си. Това е Франция, Франция какво ми ти агрономство. Париж. Живот!

- Той не е бил в Париж.

- Човек не може да живее пет години във Франция и да не отиде в Париж, мълчи и слушай!

Годините си минавали, Васил не се връщал и баща му накарал се усъмнил, дига се, през Гърция, кораби, морета, право там. И какво да завари. Синът му събрал цяла тайфа пият, пеят и по разни жени ходят. Дай да видим бе сине, какво си учил. Учих се да живея, тате! Еми добре тогава, каквото си учил - научил, в село ще го употребиш. И си го довел, като куче на синджир. Обаче, баща му за да не се изложи, за да не излезе лошо име на сина, урежда едно посрещане, едни музики, таван не оставили непродупчен от куршуми, трезвен мъж в селото. Само Васил бил все натъжен, все умислен, все въздишал по френски, докато изведнъж не зърнал Доста и както си седял започнал да се изправя, очите му се ококорили и устата му зяпнала. И така си останал като вдървен. А Доста само се мернала, като повей минала и отминала, само въздухът останал да тръпне след нея И Васил го втресло.

Има такива случаи.. Аз знам за един мой роднина, пак студент бил някъде из странство, пак бил много влюбен в тамошно момиче и пак старият баща изпраща нареждане връщай се незабавно! На нашия човек му идело да се застреля от мъка. Как да живее без своята мила. Как да диша без нея. Как, господи. Но бащина воля! Едно

време син не можел да я престъпи. Не е като сега. Раздяла, скръб, жалост, сълзи! Никога няма да те забравя моя любов, ще се върна! Ще се върна! Взима си куфара, отива на гарата, купува си билет и като вижда продавачката се втрещява така се влюбва в нея, останал още цяла година в чужбината.

Наистина Васил си загубил ума по Доста. А за селото, той представлявал някакво чудо, макар десет години по-възрастен, мъж, напет, европеец, от друг свят идва, френски говори, френски грамофон носи и като го курдише на потона, френски песни слуша, завъртял се около момичето, преследва я навсякъде. Не я оставя на мира. А той и стихове пишел, и серенади правел, и все за морето, за небето, за месечината говорел. За живота на артистите разправял, за някаква негова приятелка Мими, разправял, как умряла от туберкулоза и всички плакали, че даже и Доста се насълзила станало и мило за тази далечна непозната. Добре ама бащата на Доста бил серт колкото си искаш. Разбрал той накъде отива работата, усетил, че хубавата му дъщеря може да се увлече по този развей-прах и набърза ръка решава да я сгоди за едно младо попче. Доста да става попадия. Васил това не могъл да преживее, но знаел, че достиният татко пред нищо няма да се спре. Щом си е наумил нещо ще го изпълни.. С пари неможел го подлъга, пари той си има колкото щещ, нито с пост, със служба някаква, със войнска слава Васил не можел да се похвали, и видял той как Доста се отдалечава от него, сърцето му се изтръгва подире и в гърдите му остава само пустота. Тогава той тайно пресрещнал Доста, дръпнал я в една тъмна и тясна уличка й казал, ще бягаме! Ще бягаме двамата.

И тук сега не се знае склонила ли е Доста или не.

- Как да не е склонила!

- Не, не, не - обади се старият учител, но докато си събере мислите го превариха

Било е по сенокос, било е рано утро, Васил и някакъв негов другар с раници, храна, пари, дрехи, всичко готово за бягството, причакват горе на билото когато минали селяните за коситба. Искали от там да си вземат Доста и да ги няма. Ето задала се и тя хубава, ненагледна, примряло сърцето на Васил. Хайде севдо да бягаме!

Доста се спряла, отбила се малко от пътя да я не виждат другите и казала:

- Не мога Василе! Не мога да ида срещу волята на тате!

Започнали увещания, молби, заплахи. Но Доста си имала в кръвта упоритостта на своя род. Колкото повече настоявал Васил, толкова тя по-решително казвала не.

Тогава Васил извадил парабела и рекъл - избирай! Или с мене, или при Господа! Или мене или смърт!

- Убий ме - отвърнала Доста.

- Моля те!

- Не!!

Изстрелът прорязал утрото, птиците млъкнали уплашени, екът прошептял между клоните на смърчовете, блъснал се в отсрещния рид Доста се свлекла мъртва до дървото. По-малко от миг и вече нямало любов, а само грозна смърт.

- Да бягаме! Да бягаме, Василе! - проплакал другарят му. А Васил вдигнал очи нагоре към небето, сякаш да измоли прошка и чак тогава забелязъл смърча, под който лежала Доста, е висок, грамаден, мъхнат, с увиснали клони като расо на калугер и това било същият смърч, и същото място където преди двайсет години бащата на Доста застрелял клетото момче, дето откраднало цветето на либето му.

Същият.

Побягнали двамата, минали край селото, спуснали се по реката, и когато стигнали чак долу вече към полето. Видяли конни стражари да яхат по пътя.

- Къде отивата бре? - с предразнял глас попитал Васил.

- Отиваме в горното село. Убийство е станало.

- Няма нужда да ходите чак до там - рекъл Васил - Убиецът съм аз.

А през това време в село се вдигнала олелия, писъци, жалбии и изведнъж на мегдана се появила боса жена, с разпуснати посивели коси, вдигнала ръце нагоре и започнала да пристъпя, да играе хоро и да се провиква с все сила:

- Има господ, има господ, има господ! - това била майката. Майката, която прокълнала убийците на сина си. И после знаеш нали, те други деца никога не са имали, нито преди, нито след това, само Доста. Майчината клетва достигне ли някого, тежко му!

После имало съд и Васил бил изпратен за седем години в затвора.

- Повече трябваше да го осъдят! - каза учителят - Да унищожи такова създание.

- А тя защо го е излъгала, че ще бягат наедно?

- Тя не го е лъгала, не е възможно да го е лъгала - каза учителят - Доста не е имала нищо с него. Нищо. Тя беше най-чисто девойче. Тя не е обичала Васила. Даже неговият другар е разказвал, когато са се разправяли, по едно време Доста рекла "с него тръгвам с тебе не! "

- Хайде сега и ти, онзи се е хвалел.. А писмата?

- Какви писма?

- Писмата дето Васил показва в съда.

- Чакай бе, ти не си бил роден тогава.

- Може да не съм бил, но знам. Той е показал какви писма му е писала Доста и те са спасили положението. И ако искаш да знаеш те, ...

- Какво?

- Двамата са се любили.. Иначе защо Васил и чак след това. Чак след като седем години лежи и цяла една поема е написал в тъмницата. знаеш какво направи. като го освобождават Идва направо в село, те са го чакали да го убият, искали направо да го ликвидират на Доста рода, но Васил с едното идване не се крие влиза направо в кръчмата и те като го виждатна вратата стават готови. Обаче той вади пистолета и казва: - Ако някой иска нещо от мене, да го търси сега, щото аз в село няма да остана. Аз съм дошел тук за една работа и си се дигам. Онези се умълчали. А Васил отива право на гробището, намира гроба на Доста и стреля шест пъти право в портрета. Който не вярва да иде да види. Е портрета си е още там.

- Значи седем години не са му били достатъчни да му излекуват любовната мъка. Не може той да се примири, че го е оставила Доста. Отива и втори път я застрелва.

И сега като излезе човек на билото и тръгне по него на север и започне да се спуска край високите смърчове, за да стигне на тучните ливади, може да види високия смърч, той си е още там и в кората му има издълбан дълбоко голям кръст а под кръста е връзано името на Доста и датата когато е била убита. Сега вече всички наричат това място Достин Гроб, така го знаят и старите и децата

А каква е била съдбата на Васил? Нищо особено и точно това е особеното, този необуздан човек с изгарящи страсти убил любимата си, бохем, поет, скиталец, постепенно е изсъхнал, изтърнал се е, женил се е, развеждал се е, но в живота му понататък едва ли има нещо забележително, нещо което да напомни за неговата буреносна младост Съществувал до края на дните си невзрачно, безлично, уморено. Има хора, които са като борина, веднага лумват, горят буйно палят всичко около себе си, после бързо изтлеиват и остава пепел, сива пепел.

Колчем мина край гробищата и се отбия да погледна там ли си е дядо Киро, спирам край гроба на Доста, вирам се в емайловия портрет и не мога да разбера, всичките тези пукнатини, наистина ли са направени от куршуми или имат друг произход. За легендата трябват куршуми, а за истината -че кому е потребна истината...

А ти чувал ли си за Гошо Бързоходеца? Не, не съм чувал. Е, нищо не си чувал тогава. Гошо Бързоходеца живеел в Неврокоп - някога. И сутрин като вземе пощата, през рамо и като тръгне, давай, давай до вечерта е в София. Предаде си, каквото има да предава, на другата сутрин поеме обратно и ей го в Неврокоп.

- Чакай, чакай сега, от Неврокоп до София са повече от двеста километра. По двайсет километра в час да взима, колкото един маратонец да тича, пак не излиза.

- Ама той е минавал по преки пътища, дето само той си ги знае.

- Виж сега Георги, - каза бавно и поучаващо учителят -Той е бил феномен. Наистина е тичал много и е бил страшно издържлив. Феномен.

- И после не е имал капачки на колената си, ето тука - прекъсна го Йошката - и краката му са се заметали и насам, и натам и затова е можел да прави много големи крачки.

- Как така без капачки - възпротиви се Учителят.

- Ей така, той отначало си ходи полека, но като излезе от града, като си вземе крилцата под мишница и хайде... Хвърчи!

Аз се опулих. Йошката беше напълно трезвен и по нищо не личеше, че се опитва да ме залъгва. За миг си представих тази фантастична фигура, ей там по хълмовете, човекът без капачки на коленете с крилца, как подхвърква от камък на камък с пощаджийската чанта на гърба.

- Феномен. - повтори учителят, явно тази дума го впечатляваше. - Те са го изпратили на една Олимпияда в Гърция и там са го убили и са му отворили гърдите, за да проверят дали няма две сърца. Гошо Бързоходеца.

Аз явно изразявах пълно недоверие, учителят усети това и каза:

- Старите хора в Неврокоп още го помнят.

Тази история може да послужи като чудесен пример, как се създават легендите. Гошо Бързоходеца наистина е съществувал. По това спор няма. Наистина е ходел много бързо, тичал е, бил е извънредно издръжлив. Вероятно е ходил пеша и до София. Наистина той е привлякъл вниманието на спортистите и са решили да го изпратят на някакви международни състезание, може да е било иа Олимпияда! ! ! Не в Гърция разбира се, но във фантастичното съзнание на местните хора, щом е Олимпияда, тя ще бъде в Гърция. А какво да сторят гърците на такова българско чудо, ще го убият като едното нищо. Само че Гошо си е умрял от естествена смърт и то в България. А това за крилцата или крилете, които той си вземал подмишница, щом излезел на стръмнината край града, вече е недоразумение. В този край краищата на дрехата, на сакото, пешовете, наричат крилца. Тях е имал предвид Йошката, а не крила на орел. Гошо Бързоходеца си запретвал краищата на дрехата си под мишницата и след това хуквал. Аз обаче си представях нещо съвършено друго. Гошо е имал криле, които криел под сакото! И ако аз бях започнал да разказвам историята, така както я бях чул и разбрал, сигурно хвъркатият образ щеше да се понесе във въображението на слушателите ми и те щяха да го препредават на своите слушатели.. В действителност, когато Гошо участвал в маратонско бягане, за най-голямо разочарование на неговите менажери, се класирал твърде посредствено. Когато го попитали, защо се е оставил да го изпреварят, защо след като е изминавал много по-дълги разстояния и е имал огромна издръжливост, с каквато никой от съперниците му не можел да се похвали, Гошо отвърнал, че въобще не е знаел, че трябва да излезе пръв! Той си тичал ей така за удоволствие, после той бил свикнал да си тича бос, а сега го карали да се обува и освен всичко това, той като си тичал, обичал да си подритва едно камъче, а такова не можал да намери...

Когато Бързоходеца починал, наистина му направили аутопсия - не се оказало, че има две сърца, а едно, но достатъчно голямо. А за капачките на коленете в протокола нищо не се съобщавало, така че сигурно е верно. Искам да кажа, че по всичко изглежда той наистина е нямал такива.

Веднъж в село пристигна нашият стар познат Христо Грънчаров, известен планинар, магьосник и учен. И вечерта, когато светлините от огнището играеха по бръчките на лицето му той каза:

- След дълги проучвания аз стигнах до категоричното заключение, че в България самодиви не е имало.

На това място той замълча замислено, сетне лицето му се озари:

- Имало е само самовили!

В очите му грейна усмивка, закачлива, радостна и-добро-душна, а около тях се врязаха безброй бръчици.

Когато човек идва към село, малко преди да стигне кривия бор и черешата, на която дядо Петко беше заковал надписа, да се вижда, къде пристигат хората, започват няколко пътеки. Те вият, извиват се, пресичат се, влизат в букака, после преминават през някогашни овощни градини и укрепени със зидове ливади, отново се вмъкват в гората и така се стига до една поляна, обградена от всякъде с гора и гъстаци и в единия и край малка каменна къщичка, къщурка, цялата изидана с камък, покрита с тикли, вътре има едно единствено стайче, оджаче, всичко е малко и симпатично. Самата каменна къщурка отдалече не се вижда, трябва да излезеш от гората, за да се появи и тя, като в приказките. Толкова години минаха, така и неразбрах на кого е тази постройка. Колкото пъти съм минавал край нея никога човек не съм виждал...

Ето с тази къщичка е свързана друга история. От още по стари времена, тогава когато през селото са минавали ту харамии, ту керванджии, ту турски аскер, ту комити, ту разбойници, ту стража. Тогава когато да замръкнеш тъй по пътищата хич не било весело, дори в селото портите се залоствали с яки железни мандали, дървените кепенци се спускали и всяка къща се превръщала в каменна, непристъпна крепост. Вече казах, че в това село имало богати хора. И то не един и двама, чорбаджийско село, даже пазар ставало в него, тук идели от полето да си продават зеленчуците, плодo-вете и гроздето...

И ето че една вечер малко преди новолуние, нещо изтрополило върху каменните плочи на един от селските богаташи и тупнало във двора.

Кой е? Що е? Никой не се обажда. Има ли някой? Няма никой. Излязал бай Стоян на двора гледа горе, гледа доле, и изведнъж съзира на една от каменните плочи торбичка, завързана на възел. Навежда се, взема торбичката, влиза дома развързва торбичката а в нея писмо. И во писмото пише:

"Или ке оставиш сто жълтици во къщата на урдевата къшла под камикот дека е до оджака утре преди да мръкне или ке се прощаваш со светo. Па ако смееш некому да обадиш за тази работа, платил не платил, отиваш си до пет! " И било подписано: "От нас" Ей така било подписано. Явно от некая чета.

Може и друго да е писало, но това не е много съществено. Огледал се Стоян кехая, взел пушката, отворил портата: Стой! Кой? - Никой! Само една тъмнина. После няколко кучета лавнали, за да напомнят, че са на пост, но нищо повече.

Легнал си Стоян кехая и дълго от псувни не можал да заспи. Обаче страхът не иде отведнъж. Скръцне нещо, шумне нещо, полазят те тръпки. Викаш си глупости са това. Щуротии.

Изведнъж ти се стори, че някой ходи по дървения потон - замреш, заслушан. Не, то е в съседната къща. Пустите му къщи така са докарани, тъй са сгушени една о друга, че неможеш да разбереш шумът от де иде, твой ли е, чужд ли е. Въртял се Стоян в завивките, скръцало дървеното легло, задрямал чак в зори... На сутринта станал и казал: Абе аз що не им... и така нататък. После като си пиел кафето добавил: - Ами така де!

Като приближило пладне, той дето в кръчма не стъпвал отишъл в най-близката и поръчал: "Дай една ракия! " Сетне махнал с ръка станал и си излязал преди да му донесат ракията.

На вечерта обаче ужкем тръгнал да се разхожда по пътя, но като стигнал черешата, огледал се и свърнал по пътеката. На бегом стигнал до самотната къщурка, отвалил камъка на оджака изровил малка дупка и оставил една кесия с жълтици. И докато се връщал по целия път си повтарял разни обидни неща за изнудвачите, за харамииите македонски, за майките им, лелите им, на няколко пъти понечвал да се върне и да си вземе парите, но като разсъдил си викал, абе малко ли народ изпоклаха за едните пари. Майната му - сто жълтици! И се прибрал в село и пак цяла нощ не могъл да заспи, само че от яд.

Минало неделя или две и ето ти друг един богат мъж получава същото писмо. Ако ти е мил животот и така-нататък.

И той се повъртял, оглеждал, ослушвал, само за разлика от Стоян, доста ракии изпил в дълбок размисъл, но и той на другата вечер се озовал при каменната къщурка, само че хванал друг път откъм реката, та никой да не го види.

Е досещате се, че където са двама, ще се появи и трети и наистина, още един богаташ клекнал пред малкото оджаче, отвалил камъка и оставил под него торбичка със жълтици, после сълзи му потекли от мъка. Брех да му се невиди и живот! Защо господи така ме наказваш?

После доста време харамииите не оставяли вест. Поуспокоили се чорбаджиите и тъкмо решили, че вече са ги отметнали от списъка, ето ти на, бай Стоян получил нов хабер: "благодарим ти за подкрепата, брате, няма да те забравим, но ще трябва още някоя жълтица да оставиш утре вечер. "Стоян едва не си отхапал мустака от мъка и яд. Ами то така ако продължава тези разбойници ще го разорят. Свикнат ли веднъж, лакомията им няма да секне. Какво, добри боже да сторя, какво... И като поразмислил, като изпушил няколко цигари на потона и гледал към насрещните балкани, си рекъл, аз досега на никого не съм споменал и дума за тази афера. От страх и от срам. Но у това село има и други богати, че и по-богати от мене. Защо от мен да търсят, а от тях не? То за тия работи много пара е потребна. Може и от други да се търсили. А ако сме повече, тогава поне да се посъветваме, да видим какво да чиним. Кой може да е, кой може да е? Тасьо ще да е!

Отива Стоян при Тасьо, уж да изпият по едно кафе и от дума на дума. Да си чувал, някой тука от селото да е получавал писма, да му терят пари за революционните работи, щото сега такова време е настанало... Имат нужда от пари хората.

Тасьо примижал, примижал и рекъл

- Море не съм чувал, братовчед! Що, ти да не си...

- Бе то и аз не съм чувал, ама...

Двамата млъкнали, дълго се гледали в очите, отпивали от чашките, въртели ги с три пръста, пак се гледали в очите, докато накрая Тасьо рекъл:

- Колко?

- Сто.

- И на мене - сто.

- Да, ама сега пак толкова търсят.

- Пак ли!

- Пак зер!

- Че то значи и от мене ще искат.

- Ами ще търсят, как няма да търсят Друг дали има от село.

- Друг, друг, Мирчо да питаме?

Отначало Мирчо рекъл дума да не става, такова нещо не знам. Даже махнал с ръка да ги пропъди от къщата си: Заминавайте си! От къде у мене толкоз пари! Аз ако имам жълтици...

Двамата си тръгнали и изведнъж гласът на Мирчо ги спрял:

- От вас колко взеха?

- По-сто.

- Майка им мръсна, изиграли са ме, на мене сто и петдесет потеряха! Я влезте, влезте да видим как да се спасяваме!

Мислили, мислили, тримата мъже. Тъкмо някой рече да каже нещо, другите викали - А, не! Друг се напъне. А не! И така дълго не могли да решат, какво да предприемат. Пък накрая все пак мъже сме, я колчави сме, пушки имаме, пищови имаме, ножове имаме. Ще им направим засада. Ако са малцина, ще ги изтрепеме, ако са мнозина, ще си кротуваме!

Решили на вечерта всеки да тръгне по свой път, да скрие оръжието в храсталаците, така че на другия ден да не го носят из село. Харамииите сигурно имат съгледвачи навред. После решили, още преди да се мръкне, Стоян да занесе сто жълтици и да ги остави на уреченото място...

- Чакай, чакайте сега, защо аз да оставя сто жълтици.

- Как защо, от тебе ги искат, ти ще ги оставиш.

- А, не! Щом сме завера, всеки ще даде по равно.

- Сега виж какво, Стояне...

- Няма какво да гледам...

- Ама то така не може...

- Аз вече казах.

- Накрая решили всеки да даде по тридесет и три жълтици и понеже все пак от Стоян искат парите, той да даде една повече.

На другия ден, тримата по различни пътища стигнали до уреченото място. Заели позиции, така че вратичката на къщурката да им е на мушката. Замлъкнали, притаили се-изтръпнали. Сдрачило се съвсем.

Изведнъж, какво да видят, откъм гъстака се измъква сянка, пристъпва тихо, съчка не пуква. Взряли се тримата и започнали да мигат... Жена! Жена бе! Една такава стройна, източена. Кво е туй бре! Толкова се объркали тримата, че дъх не смеят да си поемат. А жената влиза в къщурката.

- Ей - прошепнал Стоян - това да не е някой капан. Това да не е някоя военна хитрост. Харамииите може да са наоколо. И да дебнат.

През това време жената се измъкнала от вратичката и спокойно си тръгнала.

- Стреляй! Стреляйте! - неиздържал чорбаджи Мирчо.

- Сакън! Жена е това. Чакай - казал чорбаджи Стоян и гръмнал с пушката във въздуха.

Жената в първия миг се втрещила, но сетне побегнала.

- Дръж я! - ревнол Мирчо и тримата хукнали подир нея.

Отначало ги било страх, защото все очаквали че в храстите има скрити харамии, но като никой не се обадил, те добили кураж настигнали бегълката тъкмо когато щяла да се спусне в букака към реката. Сипали я. Извърнали лицето ѝ и тримата едновременно рекли: А!

Ми това било младата вдовица от село. Хубавица и половина! Една година откак момчето и го затрили по беломорието. Ами сега... Какво да я правят. Как да си отмъстят Мислили, мислили тримата разгневени мъже, и сякаш някой им подсказал решението - най-напред я наградил разгневен чорбаджи Стоян, чакай да видиш ти, как се взимат жълтици, чакай да видиш ти, чакай да видиш... Съборил я направо на ливадата нагънал я и започнал да и мъсти.. Другите двама намръщено си чакали реда. Изредили се и те, почнали да се загащват, а младата вдовица се изправила, отупала дрехите си и рекла:

- Е, берекят версим и на толкоз! - което и на турски и на български значи - благодарна съм и на толкоз! ...

А с жълтиците, какво станало?

Ех да ви се невиди, пък може ли да няма у вас нито капка романтика. Какво станало с парите, та какво станало с парите. От де да знам, какво е станало. Разпиляли са се по ливадата, търкулнали са се надолу покрай буките и всичките се навряли под есенната шума. Така че да ги търсят цял век!

- Ей, Георги, няма вече хора в нашето село, едно време какви хора имаше, не хора, а зверове!

Ти бай Божо знаеш ли го? А така! Е, десет години у затвора лежа.

- Защо?

Ами защото едно време рекъл да се жени. Бай Божо. де. Отишъл да иска позволение от баща си, а баща му казал, може, обаче аз първо ще оневестя момата Сещаш ли се?

- Не.

Ами това сте вие софиянци. Какво е мома знаеш, нали? , А невеста? Е за да направиш от момата невеста, нали разбираш какво трябва. Значи старият мискинин, той иска да свърши тази работа. Бай Божо обаче имал нещо против, не му се харесала бащиното предложение Взел една пушка и бум. през прозореца, утрепал баща си, както спи!

- Значи изобщо не е било заради невестата, - каза Йошката.

- А за какво бе, кажи за какво?

- Абсолютно не е било заради невестата За друго го е утрепал той! Там и старата е била на Божова страна, щото баща му ги оставил и взел да харчи всичките пари, които били сбрали, те са се наговорили двамата да го ликвидират. Единствен Йошката изговаряше правилно тази дума, иначе тука я оглаждаха - ликвидирам, ликвидират.

Значи по онова време бай Божо е работил горе на стопанството. А баща му живеел в едно село на Места. И една вечер, Божо си ляга, гаси лампа, всичко, чака другите да заспят, става и надолу, надолу, надолу, ама като хала, стига селото, застрелва баща си, после давай, нагоре, нагоре и довтасва в стопанството още преди зори. Ляга и заспива! Това са отиване и връщане едно четиридесет километра най-малко.

Полицията нищо не може да разбере? Божо си е на Беслет, а баща му убит у Господинци. Как става тази работа. Обаче, за всеки случай, започват да го следят. И веднъж един стражар се покатерил на голямото дърво до къщата, кюти там и подслушва, какво си говорели с майка му. Тъй и тъй ще направят, сва и онова ще купят с парите на баща му... И го прибират бай Божо.

- Още пет минути ако беше издържал, нямаше да го съдят, щяха да го освободят. - сърдито каза Томата., Той винаги се сърдеше, когато разговаряше с повече от двама души.

- Какво да издържи - попитах аз.

- Стягаха му главата с менгеме - каза Томата и изгледа изподвежди наоколо си. Никой не пожела да му противоречи.

Всяка изказана мисъл е лъжа - бил писал Тютчев. Има нещо дълбоко верно в този стих. Всяка мисъл се нуждае от думи, за да се облече, а думите никога не са и по мярка. Те я притесняват, стягат, задушават, и поради това изменят смисъла и никога не съм могъл точно да кажа това, което искам, но въпросът тогава е дали изобщо знам какво искам да кажа.

Има хора, които изговарят няколко думи, изстрелват ги и след това се мъчат да ги настигнат и да ги натикат в някаква мисъл. Много оратори са такива. Има други, които преследват с думи мисълта си, а тя тича като заяк пред тях.

Всъщност словесното общуване между хората загуби нещо извънредно ценно, разказвачът на истории е на изчезване, сладкодумецът замлъква. Но какво да се прави, няма го вече и народният певец, който да реди балади и сказания, Омир е безработен. Ето това беше преимущество на селската кръчма, там все още хората разговаряха по между си.

- Аз съм лежал седем деня в моргата, ако е въпроса - каза много заплашително Томата. Такова твърдение е в състояние да озадачи и най-невъзмутимия слушател. Но Томата не търпеше възражения. Той беше грамаден мъжага, олисял, работеше с булдозер и сам приличаше на булдозер- Може да проверите в Пловдивската болница, който лъже! Питай, имаше ли такъв и такъв, да е лежал тука от Хеморогичен нефрози нефрит!

- От какво! - изумих се аз.

- Хеморогичен нефрози нефрит - издума Томата без да се запъне никъде. И след това добави за пояснение на необразованите - миша болест!

Диагнозата беше абсолютно точна. Направих съответната справка. Разновидност на хеморогичната треска. Смъртоносна болест.

- Значи тая болест се носи от едни мишки с хоботчета. Внесоха ги от съветския съюз! И те като налазят и ядат нещо и човек хапне ли от него- край! И аз така си купувам двеста грама кашкавал и един хляб, и петнайсе минути след като го изядох, лягам в бараката и умирам. Значи от стопанството до село има четиринайсет километра ги кажи, вървял съм четиринайсет часа,, а. И от там насетне нищо не помня, когато се свестих, намирам се в някаква голяма стая, в болница, чак в Пловдив. Там ги карали болните от тази болест, ама имаше четиридесет души. Пъшкат, охкат, повръщат, леш! Докторите само ходят и викат: "И тоя нема да го бъде! " Ама то от тази болест човек и превърта! Удря те у мозъка и незнаеш какво правиш. И аз ту дойда на себе си, ту ме унесе, ту пак нещо се съвзема и хайде нема ме... По едно време се събуждам - някой вика, ама вика не, ами вика! "Дере се, дере се, и на мене като ми причерня, като добарах едно шише и като го екнах у главата и дотук Млъкна. После вече нищо не помня, какво е било, какво са ме правили, нищо.. Ти разбираш ли, бил съм съвсем отишъл и по едно време се събудих у моргата. Лежа на една маса, гол, голеничък.

- Е добре де откъде разбра, че си в моргата.

- Ами нали гледам, там имаше едно басейнче и вътре си плават ония от нашата стая и онзи с бинтованата глава и той.

И аз като скоча, право по коридора, беж, през вратата, беж, на улицата, а подир мене тичат санитарите и ме гонят като тигър, хванаха ме чак на площада пред гарата, гол както майка ме е родила. Нямах сили повече, болестта ме изтощила. Хващат ме и ме водят вече в една отделна стая с решетка на вратата и там ме държаха четиридесет дни. Ей такава брада бях пуснал. А те само отворят вратата, през решетката ми подадат храната и веднага затварят. Страх ги. От четиридесет души болни само аз съм останал жив. Всичко друго в басейнчето. Ако не бях се събудил и аз щях да кисна там. А един ден гледам отключват, доктори, санитарии сестри и един професор от Съветския съюз водят, ще ме показват. Понеже бил специалист по тия работи. А той приближи, потупа ме по рамото и ми вика:

- Ну молодец!

- И после?

- После си отиде! Обаче, ти да видиш, минаха още две седмици и ще ме изписват. Слизам аз да се обличам, ама съм отслабнал това ни гащи, ни нищо, не ми се държи, а лекарят ми дава едно палто да го облека. Гледам не е моето палто. Викам му туй палто не е моето. Как да не е твоето, твоето си е! Не е моето. Е кое е твоето я покажи! - И ми показва няколко палта ама най-различни.

- Е, това е! - Казвам аз и си взимам палтото. Лекарят ме гледа изпод вежди, гледа, пък току се засмя и рече: "Хайде заминавай! "... А той ме изпитвал дали съм наред, да види дали ще взема чуждото палто, щото нали казах, човек си остава малко така - и Томата почука с пръст по челото си

- Ами ако палтото е по-хубаво, ти пък си го вземи - каза Йошката - Викаш му благодаря, докторе, туй палто си е по хубаво от мойто и си отиваш. !

- Ти му речи тъй, аз да ме затворят пак в тая болница не ща! Изписаха ме. Дойдох си в село и от тогава седем пъти съм давал кръв. С хеликоптер... Чак в Бургас са ме карали.

Томата не преувеличаваше Тази страшна болест може да се лекува със серум на преболедувал, а такива хора са рядкост.

То и Томата си беше рядкост. Веднъж така се случи, че прекосих планината от към Сърница. Стигнах Беслет някъде по обед и се наках да си тръгна за село пеша. Петнайсетина километра все надолу, за два-три часа съм си въщи. Беше ранна пролет, денят ясен, тръгнах бодро, но отнякъде изкочи Томата и се провикна:

- Ей, Георги, къде бре?

- В село.

- Пеша ли си тръгнал.

- Ами пеша.

- Чакай - вика Томата - Сега ще натоварим един камион тротил и аз ще те откарам с мотора.

Камион с тротил, мотоциклет, това звучеше примамливо, приключенски... Тротилът използваха, за да взривяват скалите, когато прокарават дърварските пътища., пробиват дупки в камъка на няколко последователни места, слагат зарядите, капсул детонаторите и след това ги възпламеняват от разстояние. Години наред планината гърмеше и глухо, сърдито буботеше, неспираше тази безумна и алчна саморазправа с природата. И всичко това за да се изсича по-бързо гората, за да се оголват хълмове и върхове...

Взривните вещества държаха в малки погребни, издълбани в склоновете. Няколко души на бърза ръка натовариха камиона, мотоциклетът на Томата запърпори и аз се озовах скрит зад широкия му гръб. Томата беше във полушубка, обут с гумени ботуши, той подкара и се започна едно спущане, завой след завой, надолу по калните, изпълнени с локви пътища, което винаги ще си спомням. Мотоциклетът се занасяше, накланяше, но Томата го удържаше с здравите си като букови трупи крака, ту наляво, ту надясно, а да се хлъзнем и да литнем в близо двеста метровата пропаст, където на дъното блещукаше реката, а да се пръзулнем и да се забием в боровете. Отначало мълком, а после гласно започнах да си оплаквам участта.

- Ей, Тома, ще вземем да се пребием!

- Не бой се Георги!

- Абе не се боя аз, ама пътят е много лош.

- Какво му има на пътя?

- Много е хлъзгав!

- Няма страшно!

Няма страшно, няма страшно, но си беше направо за плашене. По едно време се сетих, че камионът с тротила ни следва на стотина метра и казах:

- То по-добре да се бях качил на камиона. Тротилът не може да избухне лесно...

- Така е! - каза Томата.

- Трябва му капсул детонатор, за да гръмне...

- Няма страшно! - каза Томата - Те капсулите са у мен в джобата!

И той бодро се потупа по джоба на полушубката.

Къщите

Пътят разделяше селото на две. Над него се намираше търновската махала, под него - арнаутската. Наричаха ги така, защото според преданието, някога, много отдавна, когато турците нахлули в България, една група бежанци от Търновско се отправила, кой знае защо, на югозапад и в този закътан край на Родопите теосновали свое селище. Мястото било сгушено в гънките на планината и заобиколено от горите. Трябва да стигнеш почти до него, за да го видиш, Казват, че най-напред, то не било точно тук, където днес е селото, а по-високо в планината, където са равните ливади. Хората разправяха, че там има останки от стара църква. Не знам, вече ще стане двадесет години, виждал съм много зидове, много остатъци от строежи, но те всичките бяха някогашни плевни или къшли, а самата църква все още се спотайва някъде. Не е чудно десетки пъти да съм минавал край нея и да не съм разбирал, че това е тя.

Значително по-късно по тия места пристигнали преселници от западна Македония, от Дебърско, те били същинските майстори зидари, прочути навред и съградили селото такова, каквото го знаем. Дюлгерлъкът станал поминък на много хора. Те тръгнали из Родопите и на много места издигали къщи, които щом зърнеш запомняш завинаги. Та долната махала, тази дето е под пътя, и до сега се нарича арнаутската, въпреки че едва ли някога тука е пристъпил чист албанец.

И ако има някакво съществено доказателство за това сбиране и обединение на българи от съвсем различни краища, то несъмнено е езикът, на който се говори в селото. Дialectът не е родопски, само на шест километра по на запад в мохамеданското село наречието е съвсем друго, а тука времето е смесило различните говори, източният се

усеща в много думи и изрази, западният също се чувства удобно. В края на краищата изучаването на местния език, може да бъде любопитна работа за езиковедите.

Аз си вървя по пътя и изведнъж чувам някой звучно, с проточена извивка да ме зове:

- Гошо-о-о-у!

Озъртам се. Никой. Продължавам и пак

- Гошо-о-о-у!

Пак се озъртам и пак никой. Чак накрая откривам във високия зид, в едно прозорче пет шест метра над пътя, малко, колкото да се подаде човешка глава, една бабка.

- О здрасти?

- Къде вървиш?

- При бай Петко!

- Няма го, мане, той е на фандайк за сяно! Потеряй го потура!

Мане е приятелско, покровителствено обръщение, фандайк - местност с неизяснена етимология на името. Терям е македонски синоним на търся, потура, значи по-късно, неznam на какъв език. Това "я" в думата сено, навява друго минало. А бабката е наблюдател. Стои там на малкото пенджере и си гледа с часове, кой минава, накъде отива, какво носи. Това е занимание, което и отнема цяла сутрин. Единственото развлечение, единственият извор на информация, без която всяка жизненост замира..

Помня една нощ с Борис идвахме към село. Нямахме никаква възможност да преминем последната част от пътя, валеше безспир вече седмица и зарязахме колата. Беше такъв мрак и такива калища, че когато Борис си загуби обувката, изгорихме два кибрита да я търсим.. Ако бяхме умни, щяхме да носим фенерче, но не бяхме. Борис подскачаше като Мая Плисецка на един крак, аз се въртех около оста си и парех пръстите си с изгорелите клечки, докато най-накрая открихме обувката му потънала една педя в калта.

И в този мрак, и в този дъжд се добрахме в село посред нощ. Нито една лампа не светеше, никаква жива душа не срещнахме, добрахме се опипом до нашата порта. На сутринта цялото село знаеше, че сме пристигнали. Тези хора владееха някакви непознати нам начини за осведомяване. Те знаеха не само какво се е случило в селото, те научаваха всяка вест, която ги засягаше или занимаваше любопитството им, знаеха всичко което се случва по света. Казваха, че някога във всяка къща се е получавал не какъв да е вестник, а самият "Държавен вестник"! ! Да, да...

Възможно е за бързото разпространение на вестите пак да бяха виновни къщите, с тяхните малки прозорчета, от които можеше да надникнеш незабелязан, с бойниците в зидовете, от които лесно се подслушваше разговор, с близостта си една до друга, с това нежно докосване, стряха до стряха, еркер срещу еркер, почти срещаша се, надвиснали над уличката. Това село беше единно и същевременно разделено, някогашният му

обитател се е чувствал непрестанно част от общността и винаги е могъл да се уедини. Сега единството беше нарушено, рухналите къщи, срутените покриви, празните места, по които се валяха само камъни и никнеха бурени, самотните зидове, накърняваха архитектурната цялост и на някои посетители действаха подтискащо. Но ние като че ли свикнахме и понеже обичахме това място, не виждахме раните му. Къщите, които бяхме взели, ни поглъщаха, те отнемаха всичкото ни време. Като си помисля само, че аз се научих да кова с тесла и да рендосвам с ренде, че жена ми беше пленена от циркуляра и не ми даваше да режа с него, като си помисля, че комплекта "Блек енд декер" беше най-съвършеното, най-желаното и уви трудно достижимо средство, за него трябваше валута. И всеки, който успееше да се сдобие с това чудо на английската техника биваше почитан и ставаше прицел на всеобща завист. По-късно, разбира се, научихме, че има къде по-мощни средства за майсторене и много от нас започнаха да ги мъкнат по къщите си и блек енд декерите станаха нещо като детинска играчка... Ей, вие, наивници панелни, знаете ли какво е това дървен шиш. Дървеният шиш за дървения таван. Това, господа, е летва, която с помощта на малка фреза за дърво се профилира от двата края и тази вече красива летва се заковава между пролуките на две съседни дъски на тавана. Не всеки в селото можеше да прави шишове. За целта трябваше да имаш абрихт и на оста му да монтираш фрезичката. И разбира се, аз си купих един малък руски абрихт, който съумя успешно единствено да ми отреже част от средния ми пръст. Я да видя - още си личи. На този абрихт можеше да се монтира шмиргел, за да си точиш разни неща, например ножове, отвертки, тесли, бравички. Е, разбира се, когато работиш със шмиргела, би трябвало да поставиш над въртящите се ножове на абрихта предпазен капак, но аз, за да се похваля пред жена ми, много бързах да наточа кухненските ни ножове. Тя не обичаше те да бъдат тъпи и ръждясали. В бързината, не сложих капака, започнах артистично да работя и част от средния ми пръст хвъркна в талаша. Приятелят ми Христо художникът, който критично наблюдаваше действията ми, той беше истински майстор, се обърка и изкрещя на жена си:

- Донеси въже!

Защо точно въже, какво въже, не беше ясно. Жена му се слиса и довлече едно пет метра дълго въже, с което Христо се опита да ми върже ръката над лакетя, за да не губя кръв. После изтичахме при Док, който си беше лекар, и го попитахме

- Док, какво да правим!

Док се олюля прибледня, за малко да припадне като видя кръвта:

- Трябва да го закараме в града!

Поколебахме се дали да се върнем да вземем от талаша парчето от пръста ми, но решихме, че няма да ни трябва и се отказахме. В града един хирург, който дремеше от умора, ме превърза със затворени очи и ме пусна да си ходя. Оттогава насам, като че ли проклетие се стовари върху нас. Всички си отрязаха пръстите, до един, кой на циркуляр, кой на абрихт, кой с тесла. Ако не вярвате може да попитате, в това село няма софиянец без да си отрязал нещо. Дори самият Христо, който, както казвам беше чевръст, сръчен, роден майстор, и той си подостри един от пръстите, да не говоря за доброто момче Добрин, който пък така успя да се среже, че пръстът му увисна на кожичката и се мандахерцаше насам-натам, та дори дремещият от умора хирург в

града отвори очи и след като изруга тези шашави софиянци, които не го оставят намира с отрязаните си части на тялото, го заши така внимателно и ловко, че Добрин само след няколко месеца можеше да прави неприлични жестове с него.

Те двамата с Христо бяха сигурно най-трогателният случай на обсебени от къщите си хора. Напуснаха столицата, заселиха се трайно в селото и за да могат да работят по новите си домове, постъпиха в горската стопанство. Станаха смолари. Подскачаха от бор на бор, обелваха кората и със специален нож изрязваха коси улеи, които се вливаха в един централен нарез. На края на тази рана в дървото се закрепваше пластмасова кофичка. Борът за да се защити пускаше смола, тя се стичаше по улеите и събираше от кофичката. За няколко дни съдчето се напълваше и се сменяше, а докато чакаха да се събере смолата, двамата чукаха и блъскаха из къщите си. Освен това като работници в горското стопанство инженерът и художникът можеха да се вредят и да получат евтин дървен материал.

Христо беше до полуда влюбен в старините, той обожаваше старите форми, старите съдове, старите уреди, всичко в къщата му бе старинно, дори ключалките на вратите и дръжките на бравите. Той до такава степен искаше да бъде верен на старината, че на втория етаж си направи античен клозет с дървено клекало, което елегантно бе обградило триъгълната дупка и караше цялото си семейство да се самоизмъчва, да клечи над дупката и да взима всички мерки за да я умери точно. Добрин беше значително по-прагматичен, но затова пък иззида и издигна къщата си почти изоснови. Направи нови дюшемета, нови тавани, смени конструкцията на целия покрив и го покри отново, а това беше титанично начинание. Помагаше му възрастният му татко, намръщен, невероятно работлив човек, който никога не можеше да разбере, защо синът му е трябвало да си купи някаква съборетина на половин ден път с кола от София, когато нещо подобно можеше да се осъществи в Бистрица или Драгалевци. Ненавиждаше селото но веднъж презрял налудничевата идея на сина си, той се втурна да работи за нейното осъществяване с безподобно старание и упоритост. Висеше като паяк между гредите, ковеше с теслата и човек можеше да си помисли, че дори спи там горе на гредоредата.

Нашата къща беше една от най-старите в селото. Решихме нищо да не изменяме, да я оставим такава, каквато си е била да я почистим и поправим, доколкото можем, всичко изгнило и счупено. Сега го казвам тъй лековато, но да се почисти къщата на дядо Киро беше истински подвиг. Извърши го естествено жена ми. Тя ходеше с кърпа на главата, бе обвила носа и устата си с някакъв воал. и приличаше на бедуин в пустинна буря. Навсякъде бе потънало във вековна прах, дядо Киро беше цапал и мърсил с виртуозно умение където смогне, трябваше да се изрине и изхвърли старата тор от обора, която отдавна се бе превърнала в пръсто. Трябваше да се сменят подовите дъски в две стаи, едната от тях искаше нов таван. Жена ми беше от тези хора, които знаеха как може да се направи едно нещо и обикновено се наемаше сама да го свърши. Откровено казано, тя ми нямаше никакво доверие, щом работата опреше до каквото и да е майсторене. Тя носеше жълт дюлгерски метър в джоба на престилката си, мереше, чертаеше и зорко следеше с какво съм съм се захванал. Зърнеше ли ме, че похващам някой инструмент,, веднага възкликваше:

- За какво ти е теслата?

- Ами искам тука нещо.....

- Остави, остави, аз ще го направя!

Щурах се по цял ден засрамен нагоре-надолу и дебнех тя някъде да се запъти, за да грабна теслата и да закова накриво някой гвоздей. То и жена ми понякога се криеше от мен, защото ужасно и се искаше да премести една каменна плоча, която би изкривила двама мъже. Не че имаше такава сила, аз съвсем не бях се оженил за тежкоатлет, но тя притежаваше упоритост за неколцина мъже и оставех ли я без надзор, щеше да хване плочата, да я надига, да я влачи, да я върти, да я тътри, докато не я намести там където си беше намислила....

- Какво правиш сега, питам те какво правиш сега? - това съм аз строг и загрижен.

- Нищо бе, нищо не правя, тази плоча.. -. гузно отвърща жена ми.

- Дай, бе човек, дай, ох - вдигам мъжествено плочата - къде искаш, ох, да я оставим?

Тя. се опитва да ми помага.

- Дръпни се, щото ще я изтърва! Чуваш ли какво ти казвам, не се напъвай - Със сетни сили успявам да домъкна гадната плоча до предполагаемото място и я стоварвам на земята, поглеждам тържествуващо, дишам тежко и гордо питам - Тука ли искаше да бъде, нали?

- Не точно тука - казва жена ми и аз загивам.

Тя ме гледа състрадателно:

- Иди да си починеш.

Аз тръгвам към одърчето в малката кухничка и точно когато се излягам блаженно, чувам някакъв подозрителен шум.

Скачам, излизам на малкото потонче - жена ми мести плочата! ... -

Вгледа ли се човек, по- внимателно в тези стари къщи, които ни пленяват и очаровати, ще открие едно тъжно и многозначително явление. - как се е израздал и се е подчинявал на изискванията на модернизацията вкусът на българина.

Красивите дървените тавани, които придават уют и чувство за топлота бяха варосани, ей така на, покрити с гъста бяла вар, за да бъде по-светло в стаите, газената лампа бе изместена от електрическите крушки, жиците грозеха стените, на много места изиящните стари огнища бяха зазидани и в стената оставена дупка за кумин на обикновена печка. Те топлеха по-бързо и повече от оджаците, искаха по-малко дърва, а това че огънят бил прогонен от очите на хората явно не е правело впечатление никому. Някога обитателите на старите къщи са разполагали с време и гора до сам домовете си. От година на година времето все повече не им е стигало, а гората била изсечена от собствените им ръце. Всичко това беше простимо, нуждата си е нужда и сантименталното отношение към някогашната естетика, трябва да се заплаща. Ако

имаше нещо тъжно и лошо, то бе, че всяко нововъведение в старата къща си личеше като зле зараснала рана, като цирей. Бе направено грубо, на бърза ръка, дялано, недодялано. Ако някоя дъска на оградата на потона е била изгнила, личеше си, че е заменена на две на три, ако са поправяли перваза, не са му изпипали шарките, не са рендосали дори дъсчинките. Ако са сменяли прозорците, слагали са грозни груби каси. Ако е трябвало да подменят някоя гредя, изобщо не са се грижили за вида и, не са придавали на дървените възглавници, които свързват напречните и надлъжните греди, едновременната изящна форма.

Сменили са се поколенията, сменило се е отношението на хората към красивото, сякаш полудиви нашественици са се заселили в старата къща и нейният някогашен вид им е бил непонятен, ненужен и чужд. Те са я кърпили тук-там, без да ги засяга как изглежда кръпката, и полека лека къщата е започвала да одрипавява. Да, разбира се, неволята, промените в бита, изселването, бягството от селото, беднотията, са причини. Комунизмът, също е бил причина. Той е натрапвал съвсем друг вид поведение и грижи, той нехаеше за дома като духовна ценност, защото виждаше в него подозрителна грижа за личното, а не за общото благо

И самият строителен материал, от който е изградена старата къща е изисквал своето, каменният зид се издига, къде по-трудно от тухления, желязото е по-здравое от дървото, циментът от калта. Хората не са издържали и са се подавали на изкушенията на новото и по-лесното..

Възрожденският българин е обичал да се наслаждава на красивото, но не го е създавал самоцелно. Всяка вещь, която е измайсторявал, е била красива, но задължително е имала свое простичко, полезно предназначение. И ето пред очите ми стойка от ковано желязо с три крака, над тях е извита спирала, а от средата и е източен шип. Гледам го и се чудя, за какво е служило това нещо. Обясняват ми - на шипа се е набивала дълга треска от борина и се е палела, за да свети, а спиралата е направена да задържа падащите въгленчета от борината докато се опепелят.

Всеки кът от стария дом, всяка гредя са радвали окото на стопанина и заедно с това са изпълнявали строго определена служба. Жените са обичали цветята, китките, но не са си позволявали те да отнемат от оскъдната земя, която може да бъде плодородна, това се е запазило и до днес в българските села, цветята са край оградата, край пътеките, но никога там където може да никне зеленчук. На много места под прозорците на старите къщи в селото, се поставят дървени лавици за саксиите с мушката. Лете то е навън и слънцето го милва, зиме се внася вътре на перваза, за да не измръзне и попоглежда през скрежта на стъклата..

Мъжът е вдигал къщата си, като е мислил за бъдещето и поради това е ограждал толкова стаи, колкото са му били необходими, но винаги е предвиждал място и кумин за нови, защото е очаквал, че родът му ще се множи и домът му ще отеснее. Може би години преди да се появи идеята за така наречените функционални, подвижни жилища, в това село тя е била осъществена. Но този българин е изчезнал и заменен от неговите объркани, клетки потомци, които са престанали да го разбират, чудели са се накъде да поемат, историята ги е лашкала от войни към погроми, от беди към бедствия, те вече са гледали само да удовлетворяват нуждите си, без да се грижат това да става красиво и в този смисъл са се изродили.

А ние пришълците бяхме някакви мутанти, ние бяхме сбъркани, защото изпитвахме носталгия към отминалото, без да можем да се откъснем от настоящето и затова аз прекарах вода в къщата си, а не ходех до чешмата с менци, затова поставих в огромния си обор клозетна чиния и станах притежател на най-просторния нужник, който някога е съществувал, толкова сюрреалистичен, че би могъл да му завиди и Салвадор Дали, затова, малко по-късно, купихме електрически бойлер, защото топлата вода си е топла вода, тя става по-удобно в бойлер, отколкото в казан с подкладен огън. Но за наша чест, всички започнахме да стържем ворта от дървените тавани и посипани с бяла прах, със зачервени очи, изкривени, като Микеланджело в Сикстинската капела, смъквахме тази проклета, упорита бяла наслойка върху благородното дърво. С шпакла, шкурка, оцет, парцали ние се връщахме сантиметър по сантиметър към миналото и бяхме щастливи.

Математикът, влезе в дълги преговори със селяните за дървен материал. Естествено, мястото където се водеха тези преговори беше кръчмата и те винаги завършваха с твърди обещания, за които в следствие рядко някой си спомняше. А математикът искаше да си направи маса, ама не маса, ами маса с дъска пет пръста дебела, така че като удариш с все сили с юмрука си по нея чашата ти с вино да не помръдне. Докато чакаше, обещаните дъски, Владо реши да позакърпи единия от таваните си, който беше с обикновена мазилка. Тя се бе подкожушила и щом я побутна, половината се струполи на пода. В стаята зейна голяма грозна дупка от която духаше, валеше и снежеше. Аз не можах да изтърпя тази трагедия и казах:

- Направи кал, ще дойда да ти измажа тавана.

- Можеш ли?

- Моля ти се!

Той действително омеси няколко колички червена пръст и очакваше моето появяване. Взех мистрията, взех си дъската с дръжката, облякох синя дочена дреха и като стар дюлгерин се появих в къщата.

- Дай кал!

Владо донесе една кофа. Нагребах от калта, сложих я нещо върху дъската, подех я с мистрията и майсторски я метнах към летвите на кара-тавана. В следващия миг калта падна върху челото и носа ми. Добре, че Владо се беше заплеснал с някаква биричка.. Аз се ожесточих и започнах: плясках, млясках, плюех, мажех и за няколко часа успях да измажа около два квадратни метра. Дупката беше закрыта. Сега оставаше да се види, дали до сутринта цялата моя ювелирна работа нямаше да плъосне на пода.

- Искам да ти призная - казах на Владо - че това беше първият таван, който съм измазвал през живота си.

Той понесе съобщението стоически. На другата сутрин притичах до неговата къща, пристъпих страхливо прага на стаята - таванът си стоеше. Е, малко напуканичък, не много гладичък, но си беше там горе. Горд бях със себе си. Още по-горд се почувствах, когато след няколко години, Владо най-сетне успя да намери достатъчно дъски и реши, като повечето уважавани се пришълци, да направи и своя таван дървен. Разбира се,

трябваше да смъкне старата мазилка. и когато стигна до онази площ от тавана, където се усещаше моята ръка, той здравата се изпоти, мазилката държеше и не подаваше. Владо чука, блъска с длета и отвертки, изпи четири бирички, изпоти се пет пъти, докато я смъкна. Той и до сега си спомня този епичен случай, но не знае, че аз, за да се осигуря в зидаро-мазаческата си дейност бях прибавил навремето към калта малко цемент, гипс и други втвърдителни..

Всеки един от нас се завръщаше към миналото по различен начин. Христо му беше верен до педантичност дори ключалките и ключовете на лампите трябваше да бъдат от епохата, Преводачът на Толстой постъпи другояче, откън той запази къщата си такава каквата си е била от преди сто години, запази и стаите в горния етаж непокътнати, но в долния на местото на обораа изгради просторно и съвсем съвременно помещение. Художникът, който си зазида колата, пожела да има ателие и остъкли част от чардака си. Професорът по химия, който не беше станал още професор, и не можеше да ми прости, че аз го бях провъзгласил за такъв, за да се ползва с по-голяма почит всред селяните и особено пред стария учител, имаше една грижа - дъщеря му беше алергична към прахоляци, пухчетата на тополите, глухарчетата и още някои неизвестни алергогени, тя кихаше, носът и течеше, подуваше се, зачервяваше се, ръцете и се изприщваха и явно се нуждаеше от такава къща, в която всичко да бъде свършено чисто. Това в селото беше невъзможно. Професорът започна да се колебае, това беше едно от най-типичните му състояния. Но аз не го оставих намира той беше подложен на серия от среднощни заплашителни телефонни обаждания: Купихте ли си къща? Кога ще си купите къща? Още ли не сте си купили къща? - питах аз с преправен дрезгав глас. Най-накрая професорът не издържа, реши да рискува и пазари една значително по-нова, спретната постройка в началото на селото.

- Да ама не е стара! ... И няма чардак - подхвърляха заядливиците.

Приятелят ми се разстрои, извика Смальо Мурат и челядта им, гощава ги, котка ги, докато те за една седмица му направиха дървен балкон, на който спокойно можеше да си пие следобедния чай или привечерната ракия. Повечето го одобрихме, само един завистник намираше, че не бил според тукашния стил Тогава жената на професора се амбицира. Насъбра и накупи от цялото село разни стари продънени ракли, шкафове, сандъчета, столчета и други парчетии. Чистеше ги, миеше ги (дъщерята!) стържеше ги, обработваше ги със сода каустик, за да смъкне останките от стара боя, разрови чеиза на баба си и прабаба си, те бяха личен род, и надонесе черги, възглавници, покривчици и перденца от миналия век. Незнам дали от въздуха в селото, дали от възрастта, алергията на дъщерята изчезна, тя стана момиче за чудо и приказ и добре, че професорът изида страшно висок зид, край дома си, та трудно го прескачаха ергените.

И все пак задоволително обяснение за този копнеж по някогашното, старото, отминалото, нямаше. Защо ни бяха менчетата, калайдисаните съдове, гюмчетата, дървените софри, трикраките столчета, старите печки... А, като става дума за стара печка, да се похваля: ние притежаваме най-старата печка в селото. Навремето през 1878 година прочутият езиковед и литератор Александър Теодоров Балан бил купил тази печка в Марсилия от един бардак обявил се в несъстоятелност. Да се чуди и мае човек! Банка да фалира- разбирам, фабрика - също, търговска къща - пак, но публичен дом? ! Явно или са преобладавали любителските услуги, или персонала бил взел-дал, но това е голата истина. Балан купил печката на безценица, пренесъл си я в България и години по късно я настанил във вилата си.. Печката имаше това изключително

качество, че се разглобяваше. Можеше да се побере в обикновен сандък и лесно се пренасяше. Иначе като я наставиш беше висока човешки ръст, стройна, напета, печка-красавица. С украшения, от лят чугун, вити извити печка-рококо или нещо от този род, с дымоход, който така минаваше, че едно над друго имаше отделения - в по-долното можеш да си готвиш, в по-горното да сложиш чайник да заври. Всеки, който видеше тази печка завистливо ахваше. Старият професор живя цяло столетие и печката верно му служеше. Тя се озова в нашата селска къща, когато синът на Александър Теодоров Станислав Балан, когато сам бе вече на преклонна възраст и не му стигаха сили да се грижи повече за старата вила на баща си, реши да ни я подари.. Със смъртта му и вилата рухна и изчезна.. Рила я приюти в обятията си обви я с треви и папрат и на никой от хората, които минаваха край нея не им трепна сърцето, че в този горски дом е живял и създавал трудовете си един забележителен българин. Помня тази стара крива вила. Влизал съм в нея, когато още я обитаваха, в помещенията се носеше дъх на благороден мухъл и стара влага и въпреки това беше уютна и гостоприемна.

Та печката на баланци, пропътувала половин Европа и просъществувала век и половина най-сетне се настани в къщата на дядо Киро и скоро се превърна в едно от най-важните същества в нашия стар дом. Не бъркам съществителните, случва се една вещ да живее, да присъства повече от истинско същество, повече и от някой пън, по погрешка създаден като човек. Тази печка бе толкова уважавана от всички ни, че когато влизаме в стаята, където тя се намира първо поглеждаме към нея и почтително и се покланяме. А зиме, когато се напали и когато навън на потона студът щипе и скрипти, тя ни посреща в стаята с мек, топъл полъх, топлината ѝ приласкава, а не напича, изобщо по всичко личи, че печката изпълнява задълженията си с достойнство отговарящо на нейния знатен произход. Иде ти да ходиш из стаята на пръсти.

Човечеството претърпя голяма духовна загуба с изчезването на печките. Климатичните инсталации, парното отопление, лъчистите отопления са сигурно с по-голям коефициент на полезно действие, но те нямат история, никога няма да се напише приказка, която да започне с думите имаше едно време една стара, добра, климатична инсталация, защото в нея може да е скрито много познание, но няма скрита магия. После слушайте какво ви казвам: когато в стаята гори печка и огънят си шушне, пламти, човекът не се чувства самотен. Угасне ли печката, отвориш ли вратичката и видиш само пепел без нито едно тлеещо въгленче, разбираш какво значи пустота и студ. В душата ми е пусто, като в изгаснала печка!

Американците след като измислиха всевъзможни начини за отопление, след като топлината им духа от пода, от дупки в стените, излъчва се от скрити в мазилката реотани, от радиатори, климатици, разбраха, че все пак огънят е нещо друго и отново го поканиха в домовете си. Само че в техен стил, измислиха камини, които горят с газ и изкуствени дърва. И пламъците веднага се познават, че са фалшиви. Всяко запалено дърво има свой дъх, своя мириза, и гори с различни цветове. Познавам, кога горят борови дърва, къде букови, къде дъбови, стаите ухаят различно, въздухът в тях се диша различно, ноздрите се разширяват различно.

Та да си дойдем на думата. Защо? Защо старинното ни привличаше нас градските изчадия, софиенци превъртяли. ? Може би се преструвахме. Не е изключено, имаше и преструвка и мъничко игра, и пристрастяване към необичайното занимание, и подражание. Да, да, да! Но в старата гредка, в старото огнище, в старият съд има нещо, което вдъхва доверие, което те кара да се чувстваш по-сигурно. Новостта винаги буди

подозрения, в новостта, колкото и да е удобна и изумяваща дълго време не се чувстваш както трябва. С нея трябва да свикваш, да се приспособяваш. А старото, надживяло столетията, ни покорява с непреходността си. И после ние го разпознаваме чрез генетичната си памет, чувството, че сме го виждали, че го знаем, ни спохожда още в мига на срещата с него. Старото, защото е по-близо до първичното, защото е по-свързано с природното, изглежда по-истинско. Струва ми се, че човек дори умира по-спокойно и удобно в старото си легло.

Няма две мнения, че в тези приказки всичко е твърде лично и относително. Има хора, които се плашат от старите къщи и не смеят да останат сами в тях. Старите домове знаят много смърт и сигурно това е в основата на страха от тях. Чували ли сте ги как понякога пъшкат нощем и охкат си без глас? Ако има призраци и ако те обичат да се връщат в местата, където са обитавали приживе, старите къщи трябва да са пренаселени.

Ето на нашият приятел Радослав кинооператор и режисьор, сръчен, чувствителен към хубостта, човек влюбен в къщата си, който използва всеки свободен миг, за да дойде в селото и да майстори нещо по нея, да я разхубавява, гласи, потяга, за когото казваха, че приема да снима филми само в близост до селото., този Славчо не обича да ношува сам в своя грамаден дом, и ако му се наложи подобно преживяване, оставя винаги лампите да светят, защото както е известно от киното, привиденията не обичат да бъдат осветявани.

Аз лично съм имал повече прекеждия с плъховете, отколкото с призраците. Дори не се заключвах. Не че съм някой храбрец, напротив, спя отключен и треперя. Но времената не бяха размирни, рядко се появяваха крадци, още по-рядко харамии. Една нощ обаче, както бях заспал сладко-сладко усетих, че някой ме хваща за рамото, подскочих и се сковах от ужас, докато различа надвесената над мен фигура.

Йошката!

Зет му се бил напил до умопомрачение, да сме го карали в града. Ако не сме сторили това според Йошката, младият мъж всеки миг щял да умре. Не ми се вярваше чак толкова нещо Йошката беше прекалено чувствителен човек Реших преди да впрягаме реното да събудим Док за консултация. Док като всеки добър лекар имаше познания и практика със свърхдозите алкохол. Наляхме в устата на зетя един литър солена вода и подобрението настъпи "немедлено"Зетят скочи и реши, че сам ще си ходи в града веднъж-завинаги, но явно нямаше сили за такъв нощен поход и кротко-кротко си заспа.

Когато си мисля за привързаността ни към старите къщи, имам и още нещо на ум. Донякъде неосъзнато ние се преживявахме като самаряни, спасители и възкресители. Не казвахме: "Стани и ходи!" казвахме: "Не падай!" и къщите олюлявайки се, скърцайки, пъшкайки, се подчиняваха. Ние вършехме нещо, което можехме да наречем смислено, продължавахме дните на една прелест, пречехме на разрухата, намалявахме ентропията. А това вече е живот. Значи и смисъл.

Нещо се създаваше от усилията ни, нищо, че понякога то не изглеждаше особено сполучливо, какво от това... Целият ни градски живот беше далеч по-безсмислен, еднообразен, влачеше се с години, като лига подире ни. Нямаше какво да ни подсказва, че утрешния ден ще бъде по-различен от днешния, освен, разбира се, надеждата, която

пък не е в съгласие с разума. Самото време, в което живеехме ни караше да не виждаме смисъл в труда си, да наподобяваме дейност, да лъжем другите, а често и себе си, че усилията ни имат някакво значение, принасят някаква полза. Съществуването ни бе лишено от цел и добри подбуди. Постепенно то ни превръщаше в хора без стремежи, насилствено ни правеше лениви, безучастни и безчувствени, радостите ни бяха мънички, жалки, почти физиологични. Социалната шизофрения, в която живеехме, отдавна вселеният в душите ни страх, безропот-ността, с която се подчинявахме на системата, почти безсъзнателната, автоматична склонност към компромиси, превзела всеки един от нас, всичко това тук в нашето село, в това кътче на земята, което повече бяхме измислили, отколкото наистина съществуваше, сякаш можеше да бъде забравено. Усилията ни изглеждаха ненапразни, ръцете ни нещо добиваха, умът ни нещо измисляше, ние постепенно си създавахме малък, наш собствен затвор, ако думата не се нрави да го наречем укрепление, крепост, в която се чувствахме по-свободни!

Селяните тук садяха картофи и боб, всяка година, неуморно и неотклонно.. И за мен отначало беше необяснимо, защо влагат толкова труд да копаят, да правят лехи, да набиват колци, да поливат, да се измъчват със смешно малките си градинки, след като добивите им бяха от скромни по-скромни, а цените на тези храни по онова време бяха съвсем достъпни. Глупав съм бил, не съм разбирал, че човек все нещо трябва да върши, дори на загуба. А когато очакваш от земята, когато я оплождаш, грижиш се за нея, гледаш я, събираш плодовете ѝ, ти не просто се трудиш, ти ставаш участник в едно тайнство, в самия живот. И вече дори с този груб труд, в това общуване с природното, с очакването, надяването, грижата за кълновете, стръкчето, растението ти си изпълнен с обич и грижа и вече живееш и духовно.

И ето че аз разкопавам част от задното дворче, после започвам засаждането, на две педи, на две педи, на две педи, със насмешка към самия себе си и болки в кръста. И всеки ден излизам и се вирам в лехите, подава ли се нещо от земята, докато накрая Глория! Нещо се зеленее! Благодаря ти боже! Дрън-дрън, това било бурен. Но един божи ден, един божи ден! Радост!

Тук- таме са се подали стръкчета и веднъж появили се неудържимо растат, не особено красиви, грапави листа. И накрая цъфват цветчетата, бели или розови, зависи от сорта. А това какво е, това какво е, труд кървав боже пожалей! Колорадски бръмбър! . Отначало едно такова влажно, бледо- кафеникаво, малко, лигаво, нещо, какавида ли е, ларва ли е, залепило се на стъблото или се свило под листото. Мръсна гад! Ядат насажденията! Да бъдат унищожени до крак! И аз действително се изпълвам със злост... Има няколко начина а) да се обират ларвите и самите бръмбари с раираните си горни дрехи, да се събират в кутийка с кибрит, след което на кладата! б) пръскат се с неговон или други инсектициди, неговонът е изключително действен, затова е рядкост в селото и може да служи като разменно средство. Малко от белия прах срещу една дъска например. Неговонът изстребва бръмбарите, но... но си е отрова и колкото да ми говорят отровителите на колорадските и други бръмбари за неговата безвредност, в самото растение сигурно остават следи от този химикал. И начин в) - фазани! Развъждаш фазани и те унищожават поголовно колорадската папlach. По понятни причини третият начин отпада. Борбата обикновено се води с голи ръце и двете страни дават жертви. Защо дявол да го вземе, с каквато и велика идея да се захване човек, винаги се появяват колорадски бръмбари Ето точно този въпрос разрушава единството на всяка теория за морала.. Но, идва есен, стеблото започва да жълтее, изсъхва, свива

се, тогава взимаш мотиката, копваш в земята и.... чудо велико - картоф! Втори, трети, цяла малка купчина. През това време Йошката и Василка са прибрали един тон картофи, а моят добив не надхвърля двайсет килограма, но аз не съм производител, аз съм човек на изкуството!

Пожарът

Беше началото на зимата. Снежец покриваше земята покривите, селото синееше и белееше. Голямият варел в пивницата, приспособен от бай Петко за печка, буботеше, даже се беше зачервил, ние кротко си пиехме питиетата, когато вратата се отвори и видяхме изкривеното от уплаха лице на Пешо. Той изкрещя с цяло гърло:

- Пожар! Пожар! Гори една къща в горната махала! . От дете Пешо бил жестоко напласен от пожарите. Веднъж тяхната къща пламнала, запращяла, лумнал огън до небесата измъкнали го полужив и оттогава момчето изпитвало животински ужас от огъня. Такъв страх, че не давал в къщи печка да се запали и цяла зима двамата с майка му студували.

- Коя къща бре? Каква къща?

Пешо нищо повече не можа да каже, заекна, ококори се и изхвъркна навън. Отначало помислихме, че това са си негови видения, но от улицата долетяха и други тревожни гласове. Скочихме и се завтекохме навън. Коя къща, къде, какво... Настъпи суматоха, събраха се жени, мъже и всички се юрнаха нагоре по калдаръма. Тичахме редом с Йошката, запъхтяни, хлъзгахме се по тънкия сняг, но след няколко завоя, нещо властно ни възпря. Видяхме огнено зарево, видяхме пламъци, видяхме потресени една голяма къща цялата обхваната от огъня, от прозорците, изпод стряхата от разни пролуки се изплъзваха и устремяваха на възбог страховити огнени езици Светлината озари ужасените лица на хората.

- Лудият, лудият! Къщата на лудият.

Никога през живота си не бях виждал такова нещо. Спряхме безпомощни. Огънят свирепееше, свистеше, пукаха старите греди и дъски. Човек не можеше да се доближи на повече от десетина метра. Непоносима жар ни караше да от- стъпим.

- Той е вътре! - извика някой. - Вътре е!

Дъхът ми секна. Нещастникът. Добродушният, незлобливият, напласен човечец.

Изведнъж от групата се отдели някакъв цигани, не го бях виждал преди, не беше от селото. Той вдигна ръка и заметна дрехата си пред лицето, за да се предпази от

горещината и се хвърли към портата. Достигна я и се опита да я отвори. Напразно. Беше залостена отвътре! Човекът се напъна на няколко пъти, блъскаше, наблягаше - нищо! Лудият винаги се залоствал яко, щом бил в къщата си.

- Бягай, момче! Бягай! Покривът ще падне!

Човекът направи още един два безуспешни опита и хукна назад.

- Може и да не е вътре! - каза плахо някой.

Не знаех какво да сторя. Нещо трябваше да реша, нещо трябваше да се измисли.

- Йошка, да викаме пожарна?

- Телефонът е прекъснат от два дни!

Така беше с телефоните.

- Взимаме колата - казах аз - И слизаме до общината. -

Йошката махна с ръка. Разбихах, че няма смисъл, но бяхме длъжни нещо да предприемем, колкото и глупаво да бъде то. Затичахме се надолу, хлъзгахме се, падахме. Добрахме се до колата. Слава богу, запали от веднъж. Тръгнахме по заснежения път, колкото се може по-бързо. Бях напълно наясно, че това което правя е съвсем безсмислено. По тази хлъзгавица имахме най малко половин час до общинското село, така че помощ можеше да дойде едва след един час, а за това време от къщата нямаше да остане помен, така гори старият бор И все пак нито един от двамата не посмя да предложи да се върнем. Пред нас, точно по средата на шосето, фаровете осветиха следи от ботуши. Някой беше тичал надолу по пътя.. Крачките бяха широки, и държеха все средата

- Това може да е той. Да е побегнал от страх. - казах аз.

- Може - отвърна Йошката - ама не ми се вярва. Много са големи тия дири. На по-едър човек са.

Че кой по това време ще се юрне да бяга? . Кой?

Когато стигнахме съседното село, работата се разбра. Не беше лудият, а самият Пешо, той толкова се бе уплашил, че бе тичал шест километра. за да избяга от огъня. Стоеше сред група селяни, дишаше тежко и когато ни видя каза:

- Аз дойдох да съобщя! .

Продължихме надолу. Снегът свърши, карахме още по-бързо. В общинското село дежурният милиционер се опита да се свърже с града, за пожарната кола. Тяхната била на ремонт. Отговориха, че без нареждането на началника не можело, а началникът естествено го нямаше.

- Човек има в къщата - помъчих се да убеждавам аз.

Нямаше въздействие Началникът го нямало.. Милиционерите все пак обещаха, че ще дойдат с джипката до село. Вие вървете, ние идем!

Тръгнахме обратно. И още не мога да си обясня, защо се юрнахме в снежната нощ от отчаяние или от гузност?

Когато доближихме селото и различихме очертанията на къщите в мрака видяхме зловеща гледка. Токът изглежда бе спрял, не светеше нито една лампа Но високо на хълма грееха няколко успоредни огнени черти. Нямаше вече нито пламъци, нито дим, само тези огнени резки в мрака. Какво е това, Йошка?

- Кошаците - каза Йошката. - Кошаците още тлеят.

Кошаците бяха дървените греди, които се поставят в зида, успоредно една над друга, те крепят по-добре високата стена, придават гъвкавост на зида, и при сътресение и земетресение поемат върху си напрежението. Нищо не бе останало от голямата къща на клетия човек, освен зидовете и обжарените дървени кошащи, които червенееха в снежната нощ.

Изкачихме се пак до мястото на пожара. Тълпата се бе разотишла, въртяха се две-три дечурлига и някаква бабка. Покривът се бе срутил и целият хлътнал между зидовете.

Човекът сигурно бе загинал. Ако не е бил в къщата си, портата нямаше да е запряна отвътре. Съществуваше една свършено малка надежда, да е избягал, когато огънят е избухнал. Едва ли е скочил през прозорците те бяха много високо. Зад къщата имаше само една малка задна вратичка. Ако се е измъкнал само през нея би могъл да го стори. Обиколихме с Йошката зад къщата, взирахме се за следи в снега край малката вратичка - нямаше. Нищо не можахме да открием. И все пак, как бе избухнал този страшен пожар?

Йошката беше готов със свое обяснение.. Лудият си имал готварска печка и зиме се топлел с нея. Но отдавна престанал да си реже дървата. Като запалел борината, слагал клечки, които чупел с ръце, сетне, пламнат ли хубаво клечките, пъхал дълги дърва, изгорят ли те от единия им край, той ги добулвал и така се греел. Напалил е тази вечер огъня и сигурно е бил задрямал. Дървата са паднали на пода подпалили са другите, дето са били наготвени и докато човекът се усети се е задушил и отишъл...

Нямаше какво да търсим повече около изгорялата къща. Върнахме се в кръчмата. Там горяха свещи по масите всичко изглеждало още по- тягостно, но никой не искаше да си върви. Седяхме, мълчахме и чакахме. Да ни питаш какво и ние не знаехме Но нали от милицията бяха обещали, че ще дойдат. Мина час, втори и някъде към полунощ пристигна джипката.

Двамата милиционери слезнаха и влязоха направо в кръчмата. За какво бяха дошли, никой не можеше да обясни. Размениха две думи с кмета, после единият попита строго-

- Вие защо не се опитахте да го измъкнете от дома?

Обясниха му. Портата залостена. Отвсякъде пламъци. Огън. Ако е бил вътре, ние докато отидем, той вече е свършил.

Милиционерите се повъртяха, повъртяха, пък си тръгнаха обратно. Дори до изгорялата къща не им се ходеше

На другия ден вечерта пристигнаха роднините на самотника. Поседяха тъжно в кръчмата, видяха се с близки, пощураха се около зидовете на бащината им къща, пък си заминаха. Дали пари на някакви цигани, като изстинат камъните и пепелта, да разчистят и потърсят останките от брат им. След ден два циганите започнаха да ровят в пепелището и да разместват срутените плочи от покрива. Не помня кога точно беше, връщах се от гората и минах край изгорялата къща. Продължаваха да копаят.

- Намерихте ли нещо? - попитах аз.

- Намерихме, намерихме - отвърнаха те и ми подадоха една картонена кутия. В нея имаше няколко малки кости.

- Само това ли?

- Само това.

Вгледах се внимателно, може да не съм вещ по анатомия, но костите не бяха човешки, бяха кости от овца. Казах им го. Те дълго гледаха в картонената кутия.

- Само това намерихме!

Търсенето продължи още един ден, накрая на циганите им омръзна и си заминаха. От човека с дългия шинел и фуражката нямаше нито следа.

И от тогава все чакахме, че отнякъде ще се дочуе вест за него, той и друг път е бягал от село уплашен от хора с униформи и се е губел по цели месеци... чакахме, но никой не се обади.

- Абе човек не може така да изгори бе, че нищо да не остане.

- Кой ти каза, това е температура, чиста борина. Само пепел остава от тебе.

- А печката, печката къде е отишла, там където намерят печката там трябва да търсят и него.

- Плочата се намери. А от него нищо.

- Това не може ако е верно, все нещо ще остане?

- А в крематориумите? . В крематориумите да не би нещо да остава пепел. и това ти

- Зъби остават.

- Как ще остават зъби бе?

- Нали съм гледал по телевизията даваха зъби...
- Оти си жив бе? Това е съвсем друго.
- Виж какво ако човекът е изгорел в тоя пожар, нищо няма да намерят от него, ако не е изгорел няма къде да ходи, пак тука ще си дойде.
- Може и да не е
- Може той некъде сега да си седи и да си кротува, а ние...
- Па нека си е жив, човекът!

Минаха вече петнадесет години. Човека го няма!

Кучето Бари

Сега в България се появиха много кучета, кучета плебеи и кучета благородници всякакви домашни кучета, малки, още по-малки, големи, още по-големи, породисти, свърхпородисти, кучета украшения, кучета за асфалт, кучета за лов, кучета за плашене, кучета за престиж. Но времето за което аз разказвам, само преди петнадесетина години не беше особено благоразположено към кучешкия род. Кучетата ги избиваха, те бяха обявени за врагове на народа, понякога ги разстрелваха по улиците, ловеха ги с метални примки, тикаха ги в коли и ги унищожаваха с електрически ток. За какво беше тази тъпа жестокост, в чия мила главица витаеха изстребителски, освиенцимски настроения, вече няма смисъл да говорим. Който не е разбрал, няма и да разбере! Безстопанствените кучета носели зарази и бяс, и хапели децата. Да се унищожат. И сега се издават подобни разпореждания. Но заразите, вредите, които носят училище, родители, полицаи, властници, изобщо безстопанствените хора, са далече по-опасни за децата от всичките злини, които могат да им довлечат кучетата. Когато едно дете поиска да се погрижи за бездомно животно, това е радостно и чудесно, то мигом става по-добро и преодолява ужасяващата самота, на която са осъдени децата в милионния град.

Спомням си една руска журналистка бе писала - българите са добър народ, но не обичат кучетата! Аз не мога да си представя, че човек, който мрази кучетата, може да бъде добър Само че. да притежаваш куче, още съвсем не значи, че го обичаш. Много

мъже "притежават" съпруги, много жени "притежават" съпрузи, но дали се обичат, господ знае! А може би и той не знае.

Понякога хората искат да имат кучета, защото са подтискани, унижавани и се стремят да бъдат господари поне на едно животно. Те могат да бъдат само съжалявани. Други искат да имат куче, от суетност, защото такава е модата, това са глупави хора, трети - за да пазят имуществото им - това са практичните хора. Ала едно е сигурно, че вследствие на общуването с кучетата човеците се облагородяват. Така че гледането на кучета принася полза на всички.

През живота си съм имал няколко кучета, едни за кратко, други за по-дълго, те бяха обикновени кучета от простолюдието, обаче се отличаваха с изключителен ум и преданност. В селото, край нас се завъртя и някакъв си Мурджо и като разбра, че сме благоразположени и дори готови да му даваме нещо за хапване, той започна все по - често да ни спохожда. Разбира се, отпътувахме ли за София и Мурджо тръгваше на гурбет. Но щом пристигнехме обратно той се втурваше отнякъде, размахваше опашка, преструваше се на ужасно радостен, че отново ни вижда и попоглеждаше към чантите и торбите, които мъкнехме със себе си. Мурджо беше извънредно добродушен, сприятеляваше се със всички и така добре си поминуваше в селото.

- Това куче е родено на Благовец! - казваха за него. И Мурджо се стараеше да не опровергава твърдението. Съществата родени на Благовещение били благи, кротки и доверчиви.

За беда точно по това време се появи поредното постановление за изстребване на безстопанствените кучета. Кметът реши да си направи оглушки, в нашето село имаше две три кучета, може ли пък изобщо да няма. В мохамеданското село беше пълно с кучета, те живееха важни и тържествени по стълбите на къщите, на калдаръма, лежаха насред пътя и с неохота и от немай къде се преместваха, когато някоя кола ги приближаваше. Но мохамеданите никога не убиваха кучета си. Тогава въодушевени дейци на надзора, които от години не се бяха вестявали в тези затънтени краища, неочаквано се размърдаха, кръвта им кипна. Ще се трепе, това възбужда, разрешено е да се трепе, наредено е да се трепе. И садистът в човека започва да ликува. Те се появили най-напред в мохамеданското село и започнаха да стрелят по изумените почтени местни кучета. Но се вдигнало врява, деца се разпищали, се развикали, мъжете се разпсували и акцията бързо привършила.

А в нашето село имаше един стар ловец, с криви крака, които трудно го държаха, и крив нос, който непрекъснато течеше, недовиждаше, недочуваше, но ловджийската му страст се обадила, той измъкнал старата си двуцевка, обикалял люшкайки се по сокаципе и се опитал да стреля по Мурджо. Нищо не улучил, но добродушното куче, вместо да побегне и да се скрие, докато отmine идиотията, се оставило да го хванат, да го вържат с една тел и старият ловец пак се опитал да го гръмне. Казваха, че оцелил телта, тя се скъсала, една съчма пробила ухото на Мурджо, този път той побегнал, прескочил зида ни и се скрил у дома, при майка ми. Ние по това време не сме били в селото. Мурджо останал ден два въщи, сетне някъде пак хукнал. Месец по-късно научихме, че са го убили. Най-сетне кривокракият ловец го улучил, докато кучето си спяло кротко на припек.

... Винаги когато си спомям за тази случка, за цялата дивашина на нравите ни, не ме вълнува толкова някакво си решение да се изстребват животни, колкото сластното желание да се участва в убийството. Имам приятели ловци и мога да се зарека, че те са добри хора. Ловният инстинкт съществува в човека и не може да бъде отричан, той се проявява почти във всяко дете и или закърнява и отмира, или остава и напомня за себе си. Така е. И въпреки всичко това бих обичал повече моите приятели, ако ловът не ги привличаше толкова.. Знам, знам, повтарял съм и друг път, ловът, заради прехраната, ловът на ескимосите, ловът на индианците, ловецът, който иска да запази някакво равновесие в природата, ловецът санитар в гората, всичко това има своето естествено оправдание. Ония, които ядат месо са преки съучастници на касапина, нали? Останалото е лицемерие! Ала не съвсем, защото аз имам на ум удоволствието от убиването, а това е нещо по-различно! И то ме отвращава, него не мога да оправдая...

Огънят в огнището пламтеше, бяхме насядали около масата. Разговаряхме оживено, в някакво особено, възбудено настроение, по едно време Асен - инженерът, извади от джоба си един часовник. Той беше специалист по електроника и аз най-подло го издадох в селото, че страшно разбира от радио, телевизия и всичко останало, та пред къщата му винаги смирено чакаха селяни с молитвено протегнати ръце. Той ме псуваше и поправяше окаяната техника на местните жители, които му се омилкваха и черпеха с частна ракия-убиец. От непрекъснатите поръчки и тази ракия, инженерът нямаше време да си погледне къщата. Иначе той наистина правеше чудеса. Като студент живееше при една любопитна стара хазайка, която щом го нямало въщи се вмъквала в стаята му и тършувала ей така за развлечение из вещите му. Най напред Асен поставил фотоклетка и щом нахалната баба прекрачвала прага започвали да звънят звънци, да свирят транзистори и един голям часовник да светка с предупредителен надпис "СПОМНИ СИ ЗА СМЪРТТА", но когато бабата привикнала с това и се примирила с мисълта за смъртта, той се принудил да постави цяла алармена инсталация на самата си врата, така че щом старицата доближи до нея, в къщата наставал вой и скърцане със зъби..

Та Асен извади джобния часовник и каза, че старият ловец, му го бил дал за поправка. Щом поправял телевизори, значи можел да поправя и часовници.

- Какво, какво? - попитах аз.

- Развалил му се часовникът.

- Може ли да го видя? -невинно се примолех аз.

Асен ми го подаде и аз мигновено го хвърлих в огъня.

- Абе ей!

Всички бяха като втрещени, аз изглеждах невъзмутим, но сърцето ми се сви, дожаля ми за бедния ловец. Точно тогава, някой прояви благоразумие, бръкна с машините в огнището и измъкна часовника. Асен го взе, огледа го, повъртя го в ръцете си докато изстине, след това долепи ухо до капака му и рече:

- Тръгна!

... Да се сприятеля (нарочно не казвам: да притежавам или да имам) с голямо, могъщо куче ми е било мечта още от юношест-вото или може би дори от детството. Голямо куче, дете никой няма да посмее да го рита или бие, голямо куче, което ще защитава и мене самия, защото аз съм дребен на ръст и докато разбере, че този недостатък няма никакво особено значение за живота и мястото ни сред хората, трябваше да мине доста време и да се изживяват сумата и притеснения. А кое е най-голямото куче на света или по-точно най-могъщото - сан-бернара. Сан-бернар бях виждал само на снимки и разбира се бях прочел за прочутото куче Бари, на което хората са издигнали паметник, защото по време на своята служба е спасило живота на четиридесет души затрупани в снеговете на Алпите, а четиридесет и първият, фаталният, го пробол с пикела си, когато Бари успял да го изрови от преспата. Обезумелият човек не разбрал какво става. Дошъл на себе си и видял, че някакво страховито животно го влече, замахнал с пикела си и след няколко дни спасителят му умрял. И до ден днешен признателността ни към кучетата е подобна. Та едва ли повече трябва да обяснявам, сан-бернарско куче беше съкровено желание, което изглеждаше тъй неосъществимо, че аз просто го отстранявах или отлагах за по-добри времена. В България по това време такива кучета нямаше, в Русия се намираха, но доставката им изглеждаше сложна, а навсякъде другаде те струваха непредставимо скъпо.

Случи се така, че неочаквано за мене самия, започнах да пиша пиеси, случи се така, че театрите решиха да ги поставят. За моя радостна изненада, поставяха ги и в чужбина. И ето какво се оказа - преводачката ми на чехски, госпожа Ваньова обичаше кучетата и когато аз и споменах, че вместо хонорар от пиесите си бих пожелал едно сан-бернарско куче, тя остана очарована, прие думите ми сериозно, впрочем аз ги изрекох замечтано, но почти уверен, че нищо няма да излезе от цялата работа. Не съм познавал достатъчно госпожа Ваньова, тя се амбицирала, свързала се с хора, които отглеждат сан-бернари и след няколко месеца получих писмо, в което се казваше, че за подобно куче трябва да се чака ред, желаещи много, но тя успяла да убеди един от кучешките фермери и представете си, той предпочел мен, пред някакъв известен хокеист! Внимавате ли добре! Да бъде предпочетен пред хокеист в Чехия по времето, когато хокеят за този народ беше национално достойнство - един от малкото начини да се противопоставя на великия Съветски съюз и понякога дори да го побеждава. Но моята преводачка пишеше, че бъдещето ми куче всеки миг ще се роди и когато стане на три месеца ще отпътува за България. Ето какви вълнения ми причини собствената драматургия. Аз щях да получа един три месечен мъжки бернардинец.

Как ще стане пътешествието ли? Със самолет и то в пилотската кабина? Мъжът на госпожа Ваньова беше по професия пилот и то много известен, но след 1968 година, като повечето свестни хора в Чехия имал неприятности и бил принуден да престане да лети. Все пак неговите другари не го бяха забравили и ето че един слънчев юнски ден самолетът на чехските авиолинии кацна на летище София, тогава все още разрешаваха да гледаме от терасите на аерогарата пристигащите и отлитащи самолети. Стълбата се доближи до вратата на самолета и това което аз видях беше забележително: Една рошава пухнала топка в кафяво и бяло не желаше по никакъв начин да слезе по стълбите към земята. Дърпах я с каишката, побутвах я - дума да не става! Тогава някой я вдигна и понесе на ръце надолу по стъпалата.

Малкият сан-бернар изглеждаше трогателно безпо-мошен, бузите му висяха, ушите му висяха, очите му едва се виждаха. Настани се трудно в реното и запъшка на задната седалка, дишаше така често, че направо се уплаших да не би да му е нещо лошо. В

асансьора пък изглеждаше твърде безпокоен. Чак когато жена ми ни отвори входната врата и възкликна:

- Боже на мама хубостта! Боже на мама сладостта! - а след това го приюти в прегръдките си, кучето, като че ли малко дойде на себе си.

Нашият санбернар беше син на швейцарец и майка чехкиня. Баща му бил знаменитост, шампион на санбернарите и се наричал Егон, майка му била по-скромна, но също от знатен род. А според разни кучешки правила и закони първата буква в името на кучето трябвало да бъде С - латинско и поради това нарекли нашето Цезар, но ние отдавна си бяхме наумили, че сдобием ли се със санбернар непременно ще носи името Бари и толкоз. Така и го преименувахме. Той не протестира.

Бари пристигна при нас заедно с едно писмо към бъдещите му собственици! В него се говореше от първо лице:

Здравейте, аз съм вашето куче. Аз съм санбернар, ставам много голям и много силен и мога да бъда ваш приятел, ако вие се държите с мен както подобава. Моля Ви, хранете ме добре, грижете се за здравето ми, водете ме на разходки, изресвайте ми козината и ако обичате не ме удряйте. Ще видите, че ще останете доволни. Аз знам как да ви се отблагодаря!

Подпис: не се чете

Бари растеше със всеки изминат ден. Който е гледал санбернарско куче в двустаен панелен апартамент ще ме разбере. Стаята, в която спях и работех, се превърна в негово леговище, пода бе съответно застлан, в единия ъгъл му се стъкми легло, но той много хареса моето и често пъти когато никой нямаше в стаята го заварвахме настанил се важен- важен в постелята на господаря си. Твърде неохотно слизаше от там, въпреки строгите ми команди, надуваше бузи и пухтеше сякаш толкова дълбоко спи, че нищичко не чува.

Отначало с оглед предпазни мерки аз скачах посред нощ и го извеждах, за да се облекчи животното и сигурно онези, които са ме забелязвали в потайната доба да обикалям с едно грамадно куче дърветата пред блока, са се убеждавали с основание в моята шашавост. Кученцето имаше добър апетит, не беше придирчиво, ядеше от едно легенче завираше муцуна в него, а ушите му увисваха над съдинката и я скриваха като перденца. То много хареса на жена ми пантофите, крадеше ги и тайно ги ръфаше. И още от малък умееше да се прави на невинен, уж нито е виждал тези пантофи, нито е чувал нещо за тях. Един ден жена ми откри в заровени под леглото жалките останки от любимите си пантови и сърдито ги показа на злосторника:

- Кой е направил това? Кой е направил това?

Бари лежеше поставил глава върху лапите си и като видя пантофа, извъртя муцуната си встрани, все едно не иска да гледа какво му показват изобщо не го вижда, затвори очи и се направи както обикновено на дълбоко заспал. Месеци по-късно, щом му някой вземеше в ръка въпросния пантоф, той повтаряше номера без капка свян.

Скоро кученцетот порасна толкова, че в коридора не можеше да се обръща и за да се върне трябваше или да тръгне заднешком или да направи сложна обходна маневра. Когато вървахме с него по улиците, хората зяпваха, спираха се, обръщаха се, Бари предизвикваше изумление, което или беше нямо и почтително или се изразяваше в поредица от глупави въпроси.

"Ей, това куче ли е бе? ", "Какво е това куче бе? " Защо ти е това куче бе? " Че това е цяло теле бе? "Колко яде това куче, бе? "С какво го храниш това куче, бе? " -

Една хубава есенна утрин, двамата излязохме от дома ни в квартал Люлин и тръгнахме надолу по булеварда. Това ни беше редовния маршрут, минавахме край блоковете, свървахме по малките улички, през тревните площи, после пак излизахме на булеварда. Забавни бяха впечатленията, които Бари създаваше в кучешкия свят. Голяма част от кучетата благодарно отстъпваха и се правеха че имат много важна работа, щом ние с санбернара се задавахме. Някои истерично лаеха но отдалеч, други настръхваха, козината на врата им щръкваше, те ръмжеха заканително и заплашително, но бяха готови всеки миг да се разквичат от ужас. А Бари беше любвеобилен, искаше да си играе, радваше се и на кучета и на децата, като видеше малко дете започваше умилено да скимти и пристъпваше, пристъпваше на предните си крака. Имаше обаче една малка бяла булонка, която живееше в един от съседните блокове, тя беше неописуемо храбра и бойка и щом видеше че Бари се задава, хвърляше се в атака, нападнаше в луд бяг, хапваше задния крак на Бари и уверена, че е постигнала пълна победа, бързо се връщаше назад. Бари дълго размишляваше, какво точно се е случило и изпълнен с недоумение продължаваше разходката си.

И в тази хубава есенна утрин ние вървахме двама по тротоара на булеварда. Избирах този тротоар, защото по него рядко минаваха хора Вървахме си нехаещи, когато зад гърба ни по асфалта приближи автомобил, шофьорът видя кучето, извъртя очи, ококори се и натисна спирачка, за да го разгледа по-добре в това време зад него идваше друг автомобил, човекът вътре също видя Бари, загледа се изумен но не натисна спирачка. Удар, съсък на разбити стъкла. Двете коли здравата се бяха изпомачкали. Слава богу, на хората им нямаше нищо. Те останаха на седалките, обхванали глави с двете си ръце. После и двамата тъжно слезнаха от колите.

- Хайде Бари - казах аз - По-бързичко, моето момче, ние си свършихме работата!

Двамата благодарно поехме в обратна посока и ни лук яли, ни лук мирисали се укрехме във нашия вход.

Когато приближи зимата Бари стана толкова грамаден, че трябваше наистина нещо да предприемем, животното се измъчваше в апартамента, отоплението започна да работи, вътре беше топло, навън студено, тези разлики в температурата не бяха добри за един сан-бернар. Да го държим на тесния кухненски балкон беше жестоко и тогава спасението дойде от планинската спасителна служба. Хората там с е почувстваха горди, че могат да приютят за известно време един потомък на знаменития спасител Бари. Момчетата се грижеха за него, водеха го на разходка, а ние, когато успяхме отивахме да го видим на Витоша. Признавам раздялите бяха мъчителни. Бари усещаше, че ще си тръгваме, натъжаваше се, проплакваше и сетне дълго ме преследваше надолу по пътеката неговият отчаян лай. "Ти ставаш отговорен за всичко, което си опитомил" - беше писал един велик писател. Аз не бях отговорен, аз бях само

гузен. И още зимата не свършила Бари беше настанен на задната седалка на реното, той я заемаше открай до край, дори трябваше да внимавам като затварям вратите да не му притисна я опашката я някоя лапа Та след като се убедих, че всички предпазни мерки са взети и неговоо величество се чувства горе долу удобно тържествено потеглихме за село.

Появата на сан-бернарското куче в родопското село предизвика вълнения дори по-голями от събитията със засяването на трева в нашия двор. То не беше куче като куче, ами куче като неznam какво. По това време Бари вече тежеше около деветдесет кила, Йошката го беше мерил на голямия кантар на магазина, пред изпълнените със страхопочитание и недоумение селяни.

- Добре бе, Гошо, добре, обаче за какво ти е туй куче?

Това беше въпросът, който глождеше почти всички.

- Ще го учиш ли да лови свине, да ходи на лов?

- Не, няма. Той не е за тази работа.

- Ще му направим една колца и ще кара дърва от гората - разреши въпросът бай Петко ковача. - Ей Бари, яла, яла! -

Той протягаше ръка към кучето и искаше на всичко да докаже, че изобщо не го е страх от звера.

- Това е куче пазач.

- Ама много голямо бе, то изяда една кофа месо!

- Оти са му такива очите?

- Какви?

- Червени.

- Не са червени хубави са му очите.

- Ей, Гошо, това куче да не ме сдърве бе?

- Няма, то не хапе.

- А, не хапе, не може, ако не хапе!

- Гошо бе, искам да те питам, защо вместо това куче не вземеш барем да гледаш едно прасе... У прасето има повече сметка.

- Виж какво - отчаяно възкликвах аз- това е куче спасител. Те ги отглеждат във високите планини и зимно време ги пускат да обикалят, ако има някой човек затрупан в снега, те го изравят и...

- Добре де, а тука кого ще спасява - бабите ли?

Обикновено край на разговорите поставяше Йошката, който прострелваше прагматично настроените съселяни със сините си очи и отсичаше:

- Това куче си му е за другар на Гошо!

Останалите замълчаваха примирено, но едва ли бяха напълно убедени в смисъла на едно такова другарство. Полека лека те започваха да свикват с Бари и след месец страхът в погледа им, когато го срещаха по сокаците, започва да се измества от плаха дружелюбност. Виж у дома обаче никой не смееше да влиза. Селяните знаеха, че не държа Бари вързан и подвикваха пред портата или най-много дърпаха връвчицата на чана, която висеше отвън. Бари се разлайваше предупредително и аз отивах да отворя. Естествено Йошката правеше изключение, той си влизаше направо, от първия ден симпатиите им бяха взаимни, пазачът изобщо не лайваше, само от мощните удари на опашката му по дъските на стълбата, където той обичаше да си лежи, се разбираше, че някой приятел е дошъл на гости. Нямаше никакви затруднения с кучето и математика. Той често пъти влизаше в юнашка борба с сан-бернара, те се търкаляха по тревата, пхтияха, ръмжаха, нещо което очевидно се нравеше и на двамата.

Да не говорим за децата. Кучето Бари беше просто сърдечно предразположен към всички малки човешки същества. Към големите той проявяваше избирателност, която бе напълно обяснима, но видеше ли дете Бари направо изпадаше в най-искрено вълнение, скимтеше от радост, опъваше каишката и беше истински нещастен, когато децата се дърпаха назад, толкова нещастен, че направо се разплакваше с глас.

Децата също имаха различно отношение към това грамадно, пухкаво, рошаво същество. И от тяхното поведение, можеше да се съди и за възпитанието им. Тези които се стъписваха, присвиваха и отстъпваха при вида му бяха наплашените, навиканите, а вероятно и битите от възпитатели и родители. Деца с прекалено страх в душата. Шастливите деца пристъпваха към Бари с радост и без притеснение. Никога няма да забравя, как едно малко момиченце, което стигаше до гърдите на кучето изведнъж се стрелна отнякъде, неочаквано, прегърна врата на Бари, увисна на него и повтаряше:

- Ох, на така милото, ох на така сладкото.

Нейният възторг и втурване бяха тъй спонтанни, че дори аз изтръпнах, какво би се случило, ако Бари се стресне. Но нищо такова не стана. Дни наред детето причакваше Бари и по същия начин увисваше на врата му за ужас на сериозните и ваксинирани възрастни хора.

А децата на Радослав мънички, вкуснички, нагласенички се водеха за ръчичка по нашата калдаръмена уличка и бяха взели героично решение, да поздравяват Бари, когато минават край нашата порта. Когато за първи път надникнаха, полуотваряйки грамадната врата. Бари не разбра какво става и

въпреки, че усети дъх на деца, за всеки случай изду бузи и тихичко каза:

- Бъф!

Тогава Цветето момиченцето, което беше и по-голямо рече успокояващо:

- Няма нищо страшно Бари, няма нищо. Ние сме!

Бари веднага се съгласи.

Тръгнем ли с кучето на разходка извън селото, нагоре по поляните и горите, то ме следваше охотно в прохладните дни, но с този кожух на гърба си и с рода си от високите Алпи и Татри, той не обичаше дълго да го пече слънцето. Тогава най-неочаквано лягаше на някоя сянка и отказваше да продължи, а веднъж за моя неприятна изненада, тъкмо бяхме излезли на два три километра нагоре към билото, Бари решително сви назад и хайде отпраши към село. Гоних го, заплашвах го, ядосвах се, но той си беше залупил ушите, навел глава и подприпкваше обратно към дома. Толкоз. Бари беше куче с характер. Къде си ме повел в тази жега! То за хора не е, та за кучета!

По-късно прочетох в разни напътствия за отглеждане на сан-бернари, че те изобщо не трябва да се извеждат за дълго когато температурата е над двадесет градуса. Извинявай Бари!

Овчарските кучета също ни създаваха главоболия. Като надушеха Бари, те вдигаха такава неистова врява, толкова се престараваха, нападаха ни от всички страни, а Бари глупчото искаше да си играе с тях. Те готови да го разкъсат, той ги кани на игра. Всъщност на два пъти наистина ни нападнаха. Първият път кучето беше без каишка и завряло муцуна по някакви много загадъчни следи се бе отдалечило на повече от стотина метра. В този миг се появиха две кучета, без да лаят, стрелнаха се към Бари, аз му извиках, но той не ми обърна никакво внимание, толкова се бе заплеснал по разните му миризми. Изтръпнах. Хукнах на помощ, защото овчарските кучета не си поплюват. Но бях далеч, нямаше да смогна. И ето наистина кучетата със всичка сила върхлетяха върху Бари с намерението да го съборят на земята и да му видят сметката.

Те се блъснаха в него, но за техен ужас животното, което нападнаха, не се помести, не помръдна изобщо, все едно че налетяха на стена. В следващия миг и двете от инерцията отскочиха назад и се изтъркаляха по окосената трева. Те толкова се смаяха, просто се побъркаха, че в панически бях поеха обратно към стадото. Бари продължи да души невъзмутимо тайнствената миризма.

Ушите на Бари бяха големи като палачинки, когато бягаше те се разперваха, събираха се над главата му после шляпваха обратно. Беше трогателно да го гледаш как размахва уши и приближава в тромав галоп. Но ушите му бяха и слабото място. Бари беше толкова миролюбив, че не можех да си представя, какво трябва да направи някой друг нахален пес, за да го изкара от търпение. Видях това само два пъти. Веднъж пак го накачох овчарски кучета, едно старо голямо и хитро и две по-малки още неук. Бари се отбраняваше почти нехайно, но изведнъж старото куче го сръфа за ухото, тогава чух ръмжение което сан-бернарът никога не бе издавал и в следващия миг нападателят бе захванан за врата, чу се квик, скимтене, той побегна благоразумно, а двете глупачета мигом го последваха. От ухото на Бари капеше кръв, зъбът на овчарския пес го беше пробил, Бари много не се вълнуваше от тази работа, но аз доста се разтревожих. В края на крайщата, ако дупката не зараснеше, можеше да му окача

през нея обица, синьо манисто против уроки. Само че скоро раната престана да си личи. Мина му като на куче.

Много рядко Бари влизаше в разпри с други кучета, той винаги им се радваше и скимтеше жално като ги види, но те както казах го отбягваха, само веднъж един малък кокер-шпаньол го изкара из нервите. Бяха дошли някакви гости, бяха довели със себе си кученцето, което отгоре на всичко и не било тяхно, ами на други хора. Това нахално животинче много бързо разбра, че Бари с нищо не го застрашава и започна да го дразни, да го хапе по краката, по опашката, скубеше от козината му и накрая се опита да прави любов с единия му крак. Бари се дърпаше вежливо, но кокерът продължаваше да нахалства, докато най-накрая Бари започна да ръмжи, но точно в този миг кокерчо се опита да увисне на ухото му. Тогава Сан-бернарът отвори устата си и лапна нахалното куче, то се озова между зъбите му като махаше отчаяно с крачетата си. На гостите ни им се смръзна кръвта. Но Бари, за наше щастие, не стисна челюстите си, а най-презрително изплю досадника. Кокер-шпаньолът бая олигавен се завря на бърза ръка под масата и не излезе от там докато гостите ни не си тръгнаха.

Така или иначе Бари стана забележителност на селото, а покрай него, аз се превърнах в човека с големото куче. Ако щете вярвайте, ако не, недейте, но в селото започнаха да идват хора само и само да го видят. Чак от Рибново се бяха надигнали някакви си мъже, чули от бай Ахмед за човека с големото куче и за големото куче и ей ги на през чукари и ливади петнайсет километра насам и петнайсет нанам само да видят Бари.

Веднъж бяхме излезли на разходка по пътя нагоре-нагоре към Сухия чарк. Бари вървеше на десетина метра пред мен, аз го следвах унило, размишлявайки върху смисъла на живота. Чух хлопатари, край нас под пътя се мярна стадо, но вятърът идеше отдолу и кучетата не ни усетиха. В този миг на слога се появи овчарят - младо момче, нямаше повече от двайсетина години.

- Мой човек, мой човек - развика се то - Чакай малко!

Спрях.

Момчето прекрачи канавката:

- Това нещо, какво е бе? Това нещо, куче ли е?

- Ами куче!

- Куче?

- Куче!

Тогава момчето захвърли гегата си, обхвана се с длани главата си затича се надолу към овцете като викаше:

- Леле какво куче видех? Мале какво куче видех? Леле какво куче видех... Ма.. - изведнъж се спря, повърна се, като сграбчи една овца за руното и я повлече към мене. - Мой човек, на избери си, избери си, които щеш две овци, давам ти ги за туй куче. Които си искаш! И три ти давам!

- Недей! - казах му - това куче не мога да го дам.

- Защо?

- Целото стадо да ми дадеш, пак няма да го дам. То ми е приятел!

Русолявото овчарче за миг се замисли, после се усмихна, пък рече:

- Ех, майка му стара, ама да ти кажа и мое да си е и яз го не давам. - После зацъка с уста и добави - Да е живо и здраво! Как му викаш?

- Бари!

- Бай? Бай кой?

- Бари, Бари, аз не мога да казвам р.

- А, разбрах, чуждоземско име.

- Да!

- Ами хайде всичко хубаво! - момчето погледа още малко подир отдалечаващия се Бари, сетне си тръгна надолу, като отвреме на време пак се хващаше за главата, докато накрая си влезе в пътя и се провикна: Ей, да го туря на стопанката ви да го туря! (Това се отнасяше вече за овците.)

Едни пък другоселци довтасаха в село бая пийнали с един скрибуцащ москвич и ей ги на тропат на портата. Бари лае, те нещо подвикват. Отварям им. Тъй и тъй може ли да видим кучето...

- Майкоо! ... Е това се вика куче! Дръж вратата! Дръж вратата, да не излезе... Мой човек, слушай сега, една работа ще те помолим дай да идем до магазина да го премеерим на големия кантар! Дай защото работата е сериозна!

- Що ви трябва да го теглите, кучето тежи около деветдесет кила.

- Виде ли бе! - викна единият и потри доволно ръце - Ох мамо!

- Аз само на кантаря вервам! - каза другият -

- Ами като не вярвате, ето ви го, водете го, теглете го! !

- Ей, ей, чакай сега, то това куче цял лъв бе... как така да го водим. Ти ела!

- Аз си имам работа. Намерете Йошката той се разбира с кучето, нека той го закара.

В това време Бари се напъна на полуотворената порта аз не успях да го удържа и той в най-добро настроение се озова на уличката Настъпи смут и паника, мъжете се вкопчиха един в друг.

- Мър мале, дръж кучето бе, дръж го, ще вземе да ни сдърве!

- Няма, то не хапе.

- Абе куче, как да не хапе. Я колчава му е устата.

Хванах Бари за кожения оглавник и го задържах. После почти насила го прибрах в двора.

- Слушай сега, значи давам ти петдесет лева, ако идем да го претеглим това куче. Ей на! - и човекът забърка в джоба си.

Бари, Бари, докъде доживяхме пари да печелим заедно. Стана ми неловко и дори обидно, добре че в това време от някъде се появи самият Йошка, който също беше във възможно най-доброто си настроение.

- Какво става тука бе!

- Така и така!

Работата се изясни, тия двама мъже по на четиридесет години, брадясали, здравеняци с жени и деца, че вече и внуци се хванали на бас за петстотин лева може или не може да има куче над осемдесет кила. Може не може, наплюмчили палци, направили облога и както си били на маса в тяхната си кръчма станали, качили се на москвича и право при нас. Отначало Йошката категорично отказа да тегли Бари.

- Това не е някое прасе или овца, това е куче-спасител! !

- Молим ти се бе, Йошка - петстотин лева пари сме заложили.

- Че мен какво ми влиза в джоба? Сега по никое време да отворям магазина, да разкарвам животното, заради вашия кеф.

- Де-де, Йошка, ти си добър човек.

- Абе добър съм, хилядо и сто гроша струвам, ама нема кой да ме купи!

След полагаемото се назлъндисване, Йошката склони. Сложихме на Бари каишката, Йошката гордо го поведе, а кучето доволно припна подире му. Другоселците гледаха с благоговение и тиха завист пък ги последваха на безопасно разстояние.

Не се върнаха час, не се върнаха два, свечери се. Притесних се и набърза ръка изтичах до главната улица. Ослушах се. От кръчмата се носеха едни песни, едни извивки, едни Руфинки, отпреде се белееше москвича, а на площадката до вратата си лежеше Бари и търпеливо чакаше да свърши веселбата, чиято причина беше самия той.

Какво стана с облогът, много много не се разбра, но едно беше сигурно, Бари се бе сприятелил с Йошката, селяните също бяха свикнали с него и не се плашеха, дори и когато го виждаха да си лежи сам някъде на сянчица, не го заобикаляха. Само бай

Тодор, веднъж без да го забележи, замалко да се спъне в него, уплаши се здравата и изруга:

- Да му ядеш на стопанина си главата, да му ядеш!

Стопанинът бях аз.

Най-накрая се стигна до там, че Бари си остана да живее на село. Йошката се съгласи да го храни и да го извежда на разходка, когато мене ме няма. Това беше чудесно разрешение и аз бях благодарен на Йошката за цял живот. Жена ми пък изработи собственоръчно къща за Бари. Кова, ряза, чука и скоро в покрития двор, там където беше направено скеле, за да се подреждат дървата за печките, се появи нещо като малка барачка, достатъчно широка, достатъчно висока, та да е удобна за Бари. Отвътре я обковахме със стар велтър да не духа през цепнатините. А над входа жена ми закачи малък меден тумбалек и нанизани синци против уроки. Бари със спокойствие гледаше какво се майстори, достойнството му не позволяваше да любопитства. Когато къщата беше готова, ние го доведохме до входа и му казахме да влезе. Бари не се поколеба и без да бърза се намъкна в новият си дом. Постоя известно време вътре да се запознае с обстановката, после тържествено излезе навън. Меденият тумбалек звънна. Разбира се това беше зимната резиденция на Кучо, защото през лятото и есента той обичаше да си лежи на широката дървена площадка на стълбището. Въпреки това Бари имаше чувство за собственост и напълно разбираше, че къщата е негова, че е строена и украсена заради неговата особа. Имам всички основания да твърдя, че това е така, защото веднъж, може би година след като беше въведен във владение, аз реших да почистя дома му, наврях се вътре, поразтребих някои кокъл, някои парцали след това подадох глава от входа за да се измъкна навън, но тогава забелязах, че Бари внимателно следи действията ми. И изведнъж аз бях осенен от рядко по своята глупост хрумване, извих глава към лежащия на стълбата сан-бернар и изляях, колкото се може по-внушително. Бари не се подвоуми, скочи затича се към къщата си, натика се измествайки ме, вътре и в следващия миг безпардонно ме избута навън. Това стана пред очите на жена ми, така че имам свидетели.

Бари имаше чувство за собственост, който не вярва, нека пита Владо и Йошката. Кучето беше пазач и разбираше какво значи това. При едно от пътуванията ми до София бях казал на Владо да влезе у дома и да вземе от избата една стара готварска печка, аз си бях купил нова, а на Владо старата можеше да му свърши още работа. Владо извикал Йошката двамата отключили, поиграли весело с Бари, който ги посрещнал най-дружелюбно, но щом двамата вдигнали печката да я изнесат, кучето застанало напреко пред тях и непомръдвало.

Те мръднат да минат отляво и Бари пак застане пред тях напреко. Те надясно и той надясно.

- Йошка бе, този идиот не дава да изнесем печката! Ти разбираш ли!

- Да бе - съгласил се Йошката.

И двамата започнали да увещават Бари, той махал с опашка, но щом вдигнали печката пак заставал пред тях.

И тогава Йошката трябвало да го изхитри, започнал да си играе с него, да се гонят насам-натам из двора, докато го примамва на малкото потонче и бързо хлопнал вратичката. Бари се оказал затворен и така двамата успяли да изнесат печката на улицата. А кучето се скъсало да лае, от мъка, че са го излъгали и от яд, че са го окрали.

Имах една мрежа за ловене на раци - рачило, телен кръг с дълбока мрежа и дръжка, държахме го над къщата на Бари. Веднъж край нас минаха развълнувани приятели, ще вървят на реката и искат рачилото. Даваме им го, те го оставят пред портата и се заплесваме в приказки. И от де се взе Бари излезе на уличката, захапа рачилото и го понесе право къщи.

- Това куче знаеш ли колко е хитро - казваше Йошката - като внасяш нещо у вас, нищо не казва, не се сърди, ама като речеш нещо да изнесеш, яла да видиш!

Не хора, а зверове

Веднъж долу пред разклона откъдето започва да вие тесния планински път се спряли двама нашенци. Единият бил прочутият бай Атанас, личност легендарна и забавна, другият за пръв път от години отново идвал в село. Спрели двамата точно пред табелата на която пише до къде колко километра има.

- Бай Атанасе бе, абе тука, на това място, едно време пишеше, до село 12 километра, а сега пише 15 километра, каква ще да е тази работа?

Бай Атанас вдигнал глава нагоре, защото очите му били залупени от каскета, прочел надписа и рекъл:

- Това са го направили тия от Гърмен, техната мама! Не стига, че ни взеха общината, не стига че ни взеха стопанството, да има как и камбаранарията ще наرامят, а сега ще ни карат да ходим още три километра пеши!

Гърмен се намирал в края на самото Неврокопско поле, село в долината, дето ражда само тикви, но късмет. Някогаш гърменци карали стоката си чак горе в нашето село и там продавали зарзават, чушки, домати, краставици. Наклякат на мегданя и тихо, и покорно чакат. Дойде нашенецът, огледа чувалите, порови, порови из тях и току нареди:

- Този чувал пипер го носи дома!

И гърменецът се напъне, метне чувала на гърба си и тръгне приведен подир чорбадажията. Ей! А сега всичко се обърна. Разрасна се това нищо и никакво село, построи си къщи от тухли по на два етажа, модерна и грозна работа прокара си асфалтови улици, че и някакви старини изрови да се пулят археолозите, навъди си и заслужили борци и големци, които даже водеха окръжните ръководители на лов за сърни и глигани из нашите гори. А в наше село за проклетия такива хора нямало. Само един бай Тома нещо се объркал, не разбрал как вървят работите в държавата и на 10 септември излязал партизанин. Но както е известно това не се брои. Тъй полека-лека гърменци всичко прибраха, сега вече нашите хора ходят да пазаруват от тях и една бележка за дървен материал да искат пак долу трябва да слязат да се молят. Така че бай Атанас с право се гневеше, пък и имаше си лична причина. Една вечер му пламнала плевнята, хукнал той право в пощата при бай Митко:

- Давай, обаждай се, плевнята ми гори!

Бай Митко изпечен в занаята, началник на пощата, завъртял ръчката и започнал провлачено, лениво, но упорито да вика:

- Ало, Гърмен ало, Гърмен.. ало!

Бай Атанас не се стърпял грабнал слушалката от ръката му и занареждал светкавично:

- Альо, альо, альо...

След минута се чул мързелив глас:

- Не е Альо бе, Мутьо е!

- Альо ли си, Мутьо ли си, тук е бай Атанас пращайте хора, че ми изфужи плевнята. То сяното няма да спасим, ами барем да хванем злосторниците.

Винаги щом в село се запали някоя плевня хората тук са убедени, че това е пакост, нарочна работа, но до днес не съм чул подпалвач да е бил разкрит.

- Ами сега, бай Атанасе, хеликоптерът ни е на границата, а и кучето е с него. Какво да правим? Трябва да чакаме да се върнат.

- Аз куче имам, вие пратете хеликоптера!

- Добре - продължавал да издеватества въпросният Мутьо - Ама трябва да напаляш огън на някое равно място, за да види къде да кацне.

Бай Атанас изглежда повярвал на цялата тази гавра, защото хукнал към къщи и наредил на жена си:

- Тичай горе на Гобоица и напаля огън да види къде да кацне хеликоптерът.

Жена му послушно се втурнала да изкачи високият хълм над селото, но бай Атанас нещо съобразил и я спрял:

- Мани, мани! Те ще видят, че плевнята гори и ще кацнат тука на вършилото!

Тази история няма край. Аз лично се съмнявам в лековерността на бай Атанас, никакъв хеликоптер в Гърмен не е имало, каква граница и какво куче, но знае ли човек в мигове на паника, на какво може да повярва и на какво не

Веднъж се подпали една стая в къщата дето живееше жена с куп деца. Ние си седяхме, естествено в кръчмата, когато чухме врявата. Изкочихме навън и какво да видим жената и купът деца бягат нанякъде. Защо бягате, бре, защото къщата гори! А къщата им на половин километър в обратна посока.. Изумява човек в такива случаи Юрнахме си ние, брех вратата на стаята заключена, жената така се слисала, като видяла пламъците, че подбрала децата, заключила стаята и търтили да бягат. Йошката геройски разби вратата на пламналата стая и започнахме да гасим, кой с каквото може. Чешма нямаше, тичахме за вода. Всъщност горяха дървата, които жената бе подредила под готварската печка. Понеже трябваше да се носи вода от улицата и това ставаше бавно, хрумна ми, че пръстта от саксиите, които бяха много, струпани край прозореца, може да помогне: - Хвърляйте пръстта от саксиите- извиках и Мусту започна да изхвърля саксиите през прозореца на двора! !! Ставаше дума за паниката де! Шашардисаната патица плава със задника напред!

Бай Атанас често ни смайваше с думи и дела. За него се разправяха небивалици, какъв страшен ловец бил, колко мечки стръвници утрепал, колко зайци, колко вълци и вече никой не знае, кое сам той си е измислил, кое зевзеците.

Една година се появили не една, ами две мечки стръвници и що добитък, що овце отнесли, лоша работа. И тръгнали смелите ловци бай Атанас и неговият приятел Ментата да се разправят със дивите зверове. Изкачили се високо в Караормана, направили си колиба от борови клони, напалили огън и сложили да варят боб. По едно време Атанас нарамил пушката и казал:

- Мента, ти гледай огъня, аз ще ида да щракна някой заяк!

Навлязал той навъртре в гората, тук заяк там заяк, нещеш ли насреща му мечката. Стръвницата! . И какво, плюл си на петите бай Атанас и презглава право в колибата. А мечката подире му

- Мента- извикал бай Атанас на смаяния си другар - Ти- дръж тази мечка, аз отивам за другата - разхвърлял клоните и изхвърчал от задната страна на колибата..

И тази история няма край, освен това май са я разказвали и по други краища и за други ловци. Но всъщност как се ражда фолклорът? .

Виж случаят с Ангел е действителност неоспорима. Върви си Ангел по главната улица, насреща му нашият герой- Ей бе, бай Атанасе, - рекъл Ангел - снощи те сънувах, връщаш се от лов, ама цял окичен със зайци и ме подмина, не рачи барем един заяк да ми дадеш.

Бай Атанас погледнал строго Ангел и отсекъл:

- Това не е верно, аз тебе изобщо не съм те срещал!

Тук следва просто трябва да замълчим. Непредсказуемо-стта на човешкото поведение е нещо, което винаги ми се е направило и давало надежда. Не може да бъдем поставени в рамки, колкото и широки да са те. Не може да ни кажат от тук до тук това си ти!

Преводачът на Толстой неочаквано откри, че в къщата му обитава някакво чудато малко животно, нещо като катерица, но не е катерица, нещо като голяма мишка, но не е мишка. То се появяваше по едно и също време вечер и минаваше по един и същ маршрут, точно по една и съща греда на потона, винаги в една посока, не хаеше има ли хора, няма ли, има ли стопани, няма ли Изчезне някъде в безбройните пролуки на тавана потрополи, потрополи пък току се закрати. Преводачът започна да разпитва из селото, като какво може да бъде това животно, но получи доста противоречиви отговори и тогава се наложи да бъде поканен самият бай Атанас като вещо лице. Бай Атанас се настани на потонът, отказа да бъде почерпен, преди да се свърши работата и попита само:

- В колко часа минава?

- В девет без петнадесет.

Той извади часовника си, отвори капака му и внимателно го погледна.

- Закъснява!

Само минута по-късно, часовникът на бай Атанас вероятно избързваше, загадъчният обитател се появи на гредата мина спокойно, без да бърза, дори не удостои с поглед присъстващите. Тогава бай Атанас каза, и го каза напълно уверено:

- Такова животно няма!

Не смейте да го обвинявате в подражание на шопа! Двамата може да са достигнали до едно и също прозрение само едновременно и независимо един от друг! Като Бойл и Мариот!

Преводачът на Толстой бил поставен пред свършен факт, но все пак в името на някаква логика, която трябваше да съществува, за да обяснява природните явления в това шантаво село, той нарече животинчето Онуфрий и вече никой не е в състояние да го разубеди, че то е нещо друго. Синът ми вещь по зоологията и орнитологията: тази птица е кос, а това е коската - съпругата на коса, това е орехче, това синигер, та момчето, след като дълго и подробно разпитва за Онуфрий се опита да даде някакво определение, но да ви кажа откровено, няма да го споделям, защото назовеш ли едно нещо и всичко става неприятно обикновено

- Ау-у-у, ау-у-у - развика се женски глас веднъж току пред нас. Отворих бързо портата и видях Калина-киноактрисата да гледа с ужас към една купчина камъни между две къщи.

- Гошо-о, ако знаеш, какво животно мина ей там!

- Къде бе Калино, какво животно.

- Мани, мани! Страшно животно с една ей такава коса!

Животно с ей такава коса и аз не бях виждал.

- С каква коса бе, жена?

- Дълга коса, старовремско животно, бе!

- Змей? - досетих се аз.

- А- каза Калина и мигом се поуспокои - Змей!

Това беше, работата се изясни. Змей!

Но ставаше дума за бай Атанас. Появява се в село гост от Неврокоп, дири някого, лута се по пустите сокаци и най-подир попада на жив човек.

- Извинявайте - пита той по градски -къде живее Стоил Иванов?

- Няма такъв! - незабавно отвръща бай Атанас.

- Как да няма, аз вчера го видях в града на пазаря. Разбрахме се да дойда.

- Чакай, чакай, ти да не питаш за Тильо?

- Ами може и Тильо да му викате?

- Той е, той вчера ходи на пазар... Ей тая порта е! - И бай Атанас посочил на двайсетина метра надолу по уличката.

Човекът се запътил окуражен към целта си, а бай Атанас нещо размислил и се провикнал към своята къща?

- Ресено, мари!

- Кажи, Атанасе! - главата на жена му надникнала от малкото прозорче в зида като в рамка.

- Ти чула ли си от сабале да е била камбаната?

- Не съм чула, не е била.

След това уверение, бай Атанас се обърнал към човека и го спрял:

- Мой човек, върни се, върни се! . Той е у кръчмата!

Не знам на колко години е Ресена, и до сега си личи, че е била хубава и стройна. И още като ходи - леко стъпва. Но на такъв мъжага, като бай Атанас, такава мома му се е падало. Сега той е към деветдесетте и пак изглежда наперен, а някога, господи това някога, някога той е бил страшилище! За момите де! И за мечките. Ходил е с ямурлук,

свирил на кавал, а на пояса му висял пистолет - елегант! По неговите думи. Който разбира нещичко от оръжие, ще се досети за какво става въпрос. Само като погледнел някоя мома из под вежди и ей я навъзнак. Само като заредел двуцевката с два големи гвоздеа и заковавал ушите на заяка за бора. Но с Ресена нещата били по-други. Ухажвал я е Атанас, старателно и дълго, и още как, даже от онова време е запазено свидетелство Писмо. Според мен с изключително значение. А во писмото пишело:

"Ресено,

Цела нощ хвърлях камъни по покрива ти! Ти се не яви.

Повече не ме търси!

Атанас"

А отдолу послепис:

"Чакам отговор!"

Аз не знам по-лаконично и по-ярко доказателство за нашето гордо мъжко самолюбие и отчайващо безсилие.

Ако бай Атанас беше украшение, екзотика на селото. Бай Петко беше човекът, без който ние всички бихме били загубени. Бай Петко - ковачът, бай Петко-водопроводчикът, бай Петко - механикът, бай Петко ключарът, бай Петко, който някога правел пушки, който е поправял дори пишещата машина "Хермес баби" на стария учител. С една дума в селото имаше жив майстор - а това беше рядко щастие. Нямаше пришелец да не е прибягвал до неговата помощ и не знам случай, когато бай Петко, не се е притекъл на нашия отчаян зов.

Синеок, здравеняк, напет старец, той яхаше с неподражаемо достойнство мулето си по главната улица, сетне влизаше тържествено в кръчмата и нареждаше:

- Ваньо, дай една бира, оти ми се пие вода!

Сетне отиваше да запре водата от главния кран със специалния си самоделен върток, за да прокара водопровода на някой от превъртялите пришълци, които искаха да си имат, вода в къщите, че и седящи клозети и предизвикваха възмущението на момата Калина:

- Кметът не дава да си поливаме боба, а софиенци могат да си поливат говната!

Бай Петко не споделяше такъв род първобитност, той беше привърженик на прогреса и твърдеше:

- Аз съм най-модерният човек у това село, аз първи си купих бела печка и ладилник, и моят телевизор гледа най-уба-во от всички

Телевизорите в селото бяха в окаяно състояние, за това може най-добре да свидетелства Асен - инженерът, който, както вече казах грохнал ходеше от къща на къща, и истината е, че дори дядо Петко се принуди да го вика у тях. Асен открил

повредата и обяснил, че трябвало да се смени някакъв цокъл на едн каква си лампа, защото не правел хубав контакт. Като си иде в София ще потърси каквото е необходимо и всичко ще бъде наред. Не изтраяло юнашкото сърце на дядо Петко, той беше нетърпелив човек, който ще ти чака толкова време... На другия ден го срещам, усмихнат и доволен. Той само рече:

- Аз си уредих телевизора, аз! Заварих лампата и сега нема да мига - в сините му очи проблесна гордо пламъче.

Какво беше заварявал, как беше заварявал, това си остава негова тайна. Бай Петко имаше само електрожен.

Той беше решителен човек. Грижеше се за църквата, отключваше тържествено с един има няма половин метър ключ вратата и благоговейно пристъпваше прага. А църквата в това село беше особена, голяма, просторна, личеше си че богати хора са давали жълтиците си за да се издигне и в нея беше някак весело, колоните, които подпираха сводовите бяха нашарени със свежи тонове, резбите грееха, ликовите по иконите не бяха скръбни. Само дето стоеше празна, нямаше нито свещеник, нито богомолци. Понякога в неделя някоя баба плахо пристъпваше прага да запали вошеница, а пристигнеше ли отнякъде поп да служи на по-големи празници се събираха повече жени.

Бай Петко изпълняваше службата си на попски наместник, клисар, домакин ревностно и чинно. Отнасяше се към църквата със страхопочитание, но дали беше истински религиозен, не мога да се зарека. Той обичаше да показва скъпоценните църковни книги, които пазеше в олтаря, между тях имаше едно евангелие от времето на Петър Велики печатано в Русия Изобщо

Бог твърде малко занимаваше мислите на селяните. Наистина и времето беше такова Господ беше в немилост, но струва ми се, че няма да сбъркам, ако кажа, че хората малко ги беше грижа за това. Виж дойдеше ли задушница или както тука я наричаха Одушa! от гробището се понасяше неспирно нареждане, оплакване вайкане и вой - стоновите достигаха до селото съвсем отчетливи, защото гробището беше разположено на склона на висок хълм, гласовете се отразяваха от него и се устремяваха към къщата отвъд дола. От нашата къща можеше да се различат наклакалите край гробовете жени, които жалеа близките си и старателно ги убеждаваха колко много страдат, колко им липсват, колко са сами останали на този свет... Привечер жалеенето глъхнеше, жените се връщаха от гробето и скоро избухваше някаква свада, някаква разпра между тях било заради някоя ливада, било заради някаква вада и гласовете им пак се носеха над цялото село, но вече съвсем не в жална, а в заядлива и гневна земна гама. Чуваха ли ги покойниците не може да се твърди със сигурност

- Пусто село - гюрултия до бога! - казваше Йошката.

Дядо Петко пък имаше свое собствено отношение към смъртта. Една вечер в кръчмата аз чул недочул че в мое отсъствие се поминал един бай Стоян, попитах:

- Абе, верно ли, че бай Стоян починал?

- Верно - каза бай Петко - Ама той беше много лош човек.

- Де бе, Петко, умрел човекът! - обади се някой жалостиво.

- Е като е умрел, да не е станал по-добър - съкруши присъстващите дядо Петко.

Неговата жена беше симпатична старица с добро сърце, умееше да готви като никоя друга в селото, беше чистница домакия, но неочаквано заляна, заоплаква се и я откараха в болница. Аз бях обикнал тази кротка и преданна бабка и сам предложих на бай Петко да отидем в града с колата и да я видим. Посетихме я в болницата, видя ми се добре, израдва ни се, че сме били толкова път да я видим, после си тръгнахме обратно. Нещо пазарувахме из магазините, дядо Петко гордо ми показва един балкон с черен железен парапет и каза:

- Ей тоя балкон аз съм го правил! Всичкото му съм правил! И още колко железарска работи. Аз бях най-добрия майстор, аз. Бай Петко се радваше като дете на уменията и славата си. Когато стигнахме в село, той поиска да ме почерпи в кръчмата. Седнахме и аз за да го успокоя рекох, че баба Митра ми изглежда добре и че скоро ще си дойде и пак ще опечем едно агне и пак...

Тогава дядо Петко каза следното:

- Виж какво, ние с бабата сме си се разбрали, ако един ден некой от нас двамата остане самин, аз отивам при сина в Пазарджик!

За зла участ случи се така, че баба Митра наскоро си я прибра Господ и дядо Петко наистина остана самин, само че не отиде при сина си. Остана си в село. Спомням си на погребението, той коленичи пред ковчега, свалил каскета си, късо подстриганата му бяла коса ми се видя още по-бяла и тогава той каза не високо, но достатъчно отчетливо:

- Прощавай бабо, ако с нещо съм съгрешил пред тебе!

Добрият старец все пак оставяше на жена си да отсъди дали е съгрешил или не. Той самият не беше сигурен, може пък баба Митра да е забравила някои неща и той оставяше на нея, на милостивото и сърце да отсъди. Тя кротко млъчеше. Гледката беше трогателна.

Сетне бай Петко се изправи, изтупа панталоните си на коленете, в очите му имаше сълзи. Гробачите поставиха капака на ковчега, спуснаха го умело в гроба и пръстта затрополи върху него.

Няколко дни по-късно дядо Петко докара цимент, пясък, желяза поти се дни наред на гробището и в работилничката си, но направи желязна ограда за баба Митра с вратичка и бордюр, всичко беше изпипано и изведнъж за моя неприятна изненада майсторът боядиса оградата с някаква жълто-кафява боя.

Не се стърпях и му казах:

- Много хубаво си направил всичко, само този цвят на оградата не ми харесва.

- Е, какъв да бъде бе, Георги?

- Ами тези огради обикновено се правят черни.

- Да - каза бай Петко - Малко и е черно на бабата в гроба, та и оградата да бъде черна.

Нищо не можах да възразя.

Човек може много да научи от гробищата, от гробовете и надписите по тях. Ако искаш да проумееш живите, мъртвите могат да ти помогнат. Във всяка страна гробищата са различни. Нашите българските почти навред са запуснати и занемарени, като държавата ни, обрасли, буренясали, пълни с боклуци и хартии. Да речем ще дойде време, ще се сепнем, ще са спретнем и ще въдворим отново ред. Но гледам паметниците, гробниците, гледам как в софийските гробища някакви заслужили покойници заеха тротоарите, нагъчкаха се, притесниха останалите, сякаш страшно са държали да бъдат на видно място. Редовият покойник, който няма семейно гробно място, закупено за вечни времена е принуден да търси кътче за тленните си останки във второразрядни гробища, да бъде лишен от видни съседи, подценен и дискриминиран. Вървя и чета на гърба на мраморната плоча: "Последен дар от любещия съпруг! " Да се знае, да се чете и препрочита. Последен дар!

Каква умилителна глупост! И последният дар понеже е направен от мрамор, който се напуква от мраза и леда е старателно опакован с полиетилен. Зазимява се и се разопакова на пролет. Но времето е безпощадно, забравата идва, вечно любещият съпруг все по рядко пристъпва край гроба и така неговият подарък си остава и лете и зиме обвит в мръсни дрипи, които само вятърът милва, когато не е озлобен.

Малко по на север от нас в Румъния гробищата са тържес-твени, важни, още щом влезеш си личи, че благородници почиват тук, грамадни паметници, обелиски, цели скулптурни групи, някои от тях истински произведения на изкуството. Гробниците са коя от коя по-големи, по-натруфени, цели малки храмове и wśród тях може би една от най-хубавите - на братята Евлоги и Христо Георгиеви. Само че и тук всичко е занемарено, аристократите са обедняли, крадци разбиват саркофазите, отварят ковчезите задигат златните украшения и къртят златните зъби на мъртвците.

В Москва пък ме е поразявало колко много руснаците държат званията, титлите и длъжностите на покойниците да бъдат изписани най-старателно и подробно по гробовете. Нещо като кой - кой е wśród мъртвците.. В Новодевическото гробище редом с Чехов и Гогол лежат генерал-майори, народни артисти, академик професор доктори, дважди герои, заслужили майстори на спорта, wśród тях почиваше и вдовицата на действителния щатски съветник не си спомням кой си- не си спомням коя си. Сякаш и вдовица е звание! Всъщност руснаците са приели чинопоклонението си, както много други навици, от немците, които пък извънредно настояват това, че си таен съветник да стане достояние на цял свят.

Виж в старата невзрачна Томас Кирхе в Лайпциг, както си вървиш по големите каменни плочи към олтара изведнъж се спираш, изтръпваш и дъхът ти секва Ей тъй, пред тебе, на студения каменен под е издълбано: Йохан Себастиан Бах. Толкоз.

А на гроба на бай Киро вече надписа не се разчита и само една счупена бутилка напомня за него.

Не знаех, че Йошката и това може, но по едно време той сигурно от добра воля, други не скланяха, се нае да копае гробовете на местните покойници. Странно, църковната камбана звънко, отмерено и бавно, възвестяваше, че още някой се е преселил в небитието, но това не нарушаваше чувството за вечност в селото. Сякаш хората умираха на ушким.

Имаше един възпълен с малки мустачки мъжага, Койчо му викаха, як, тантурест и несметно богат. Ех, според местните представи, дивиндисет хиляди ли имаше в книжка, семдесет ли, никой точно не можеше да каже. Койчо дума не обелваше за състоянието си, напротив все изглеждаше угрижен. Бай Митко пощаджията сигурно знаеше нещо повече по въпроса, но никога нямаше да обади, защото беше верен на службата си до гроб. А Койчо не смееше да си поръча и една лимонада в кръчмата. Влезе, настани се до печката и дреме, дреме, с никого не говори, току стане, каже едно:

- Хайде! - и си тръгне.

И то тези негови посещения бяха през зимата. Запролети ли се, не го търси. По цял ден снове насам натам, копае, прекопва, тори, бучи колци, трепе колорадските бръмбари.. Лете сбира всеки плод който му падне окапали ябълки, окапали сливи и вари в казана една ракия с непоносим вкус. Есен пък станат ли орехите, а край селото имаше колкото щеш стари, високи, орехи, селяните тръгваха всяка заран да събират окапалите. Ходят, ходят, пристъпват внимателно по хлъзгавата шума, стъпят ли на нещо по така обло, въртят ходило и като усетят под крака си орехче, наведат се и хайде в торбата. Всички ходеха за орехи рано сутрин, за да оберат опадалото през нощта, само Койчо събираше орехи на фенер. Че той, дойде ли коситба и нощем косеше на месечина. Такъв човек. За пет апартамента има пари, но не ги бута, пази ги, варди ги. Веднъж взе моята коса, която ми бе останала от дядо Киро, а тя беше австрийска коса, сърчанка и после не ще да я връща. Молих го, карах го - не ще". Много ми харесва твоята коса Ще ти дам вика една друга съветска! " Добре че Йошката се намеси в спора..

Та този Койчо, най-богатият човек в селото, веднъж седна на пейката пред магазина и както си седеше взе да клима, падна по очи и умря. Не можа да окоси всичките ливади, които си имаше на ум, не събра всички орехи пръснати по земята.. Йошката му изкопа гроба, намести с помоща на една плоча ковчега, защото нещо се запъваше в ямата и рече:

- Братовчед, до тук ще ти е!

А пък художникът Слав, който наскоро си беше купил къща и тя взе че се срути половината, една вечер дойде отчаян при нас у Косьови, където се събираше щаба на софиянците и толкова се оплаква, толкова се вайка и толкова пи вино, че взе да гледа все по-умолително Йошката в очите. Йошката си пиеше неговата си мастика и тази вечер не изпя нито една песен. Накрая двамата си тръгнаха дружно олюлявайки се. По едно време теа се спряли на едно осветено от бледата луна място, край един крив стобор сянките им се полюлявали, но вятър нямало и тогава Слав рекъл:

- Йошка, може ли да те помоля за едно нещо!

- Кажи бе Славче.

- Искам да ми направиш една услуга.

- Дадено бе Славе!

Йошката обичаше да се наема с услуги, особено късно вечер.

- Искам ти да ми изкопаеш гроба.

Йошката не се изненадал кой знае колко, но нещо възразил. Все пак той беше с четвърт век по-стар от клиента.

- Не, така съм решил, така ще бъде!

- Добре бе, човек, лесна работа! Ти само се пригответи!

- Обещава ли!

- Обещавам!

- Обаче аз искам да си платя предварително!

- Хайде сега, аз ти имам доверие. После ще се разберем.

- Не, искам да съм сигурен! Колко!

- Абе казах ти, лесна работа!

- Не, кажи колко!

Слав настоявал, Йошката възразявал, Слав настоявал, докато най-накрая Йошката рекъл:- Щом толкова напираш, чакай малко! и взел да оглежда Слав от глава до пети и от пети до глава, сетне застанал гърбом към бъдещия покойник и започнал да смята нещо на пръсти. Смятал, смятал и накрая съобщил:

- Осем лева!

Толкоз, нито повече, нито по-малко. Осем лева. Софийските гробари биха се опулили толкова възмутено при тази цена, че още имаше да си събират очите из тревата. А ако някой недоумява как точно Йошката е направил своята оферта, обяснявам: По това време той пасеше козите на селото. За да изкопае гроба на Слав, според предварително преценените размери, му бяха нужни около два часа, значи някой друг трябваше да варди стадото и, разбира се, да му се заплати за труда. Сметката излизаше осем лева. Йошката великодушно не включваше в нея собственото си възнаграждение.

Трябва да си призная, че мнозина от нас тайно или явно лелееха мечти да бъдат погребани в местните гробища. Но тъй като бяхме убедени, че това, за сега, не ни засяга, че за сега сме си безсмъртни, не направихме сериозни постъпки пред кмета. А когато все пак някой се реши да го запита, той отвърна:

- Спокойно, място има за всички!

Кметът не обичаше да си създава излишни грижи.

Засуши ли се времето през юли и август треска обвземаше селото. Лицата на хората се изменяха, очите им започваха да потъмняват, походката им ставаше припряна, гласовете на жените а все по пискливи и по-тревожни, разприте под моята порта все по чести, беше настъпил сезонът на ваденето, вадя от вада, сиреч поливам. Поливаше се боба, поливаха се градинките, поливаше се всичко, което иска влага, прокарваха се вадички, канавки, намотаваха се и размотаваха се, снаждаха се и донаждаха маркучи, във дните на проточените из цялото село маркучи, хората ставаха врагове, около чешмите избухваха крамоли, понасяха се на възбог ругатни, припомняха се стари грехове, стари прелюбодеяния, споменаваха се толкова много майки и лели и всичко защото водата и чешмите не достигаха, защото селото не беше вече като едно време чешми като топове, ей палъвичката, поповичката, ланджовица, циганчицата... абе какво да ги изброявам. Изсякоха гората - секна водата. И сега настана време всеки да дебне, да се снабди с маркуч, да си запази ред пред някоя от водопроводните чешми, да си пази маркуча, да си гледа вадичката, да не би някой да му я отбие. Настъпиха безсънници, кошмари. Кметът в безсилието си да сложи някакъв ред и да спре това ненаситно и безрасъдно разливане на водата от каптажа, намери най-простото разрешение. Спираше водата и я пушаше само по няколко часа. Беше си опатил от такива мерки. Веднъж му нарязаха неговия собствен маркуч на парченца по двайсет сантиметра. Сетне някой му сипал газ в джибрите. Бяха му изтръгнали и овощните фиданки. До. такова жестоко детеубийство можеха да стигнат тези хора, които всички мислехме за добри и когато не беше суша бяха такива! Понякога. Най-сетне жаждата надделя, отвориха се всички кранове и водата изтече за една нощ и чешмите взеха само да гъргорят. Тогава селяните се примириха с режима, но това ги направи още по-настървени...

Връщах се един ден към къщи и какво да видя пред портата ми, напреко на калдаръма се излегнал бай Тодор, ни шава, ни диша. Господи! Рекох си аз, загинал е старецът. Доближих, взрях се по-добре. Гледа ме се едното си око! Сигурно му е приляло или е получил удар.

- Бай Тодоре, бай Тодоре бе!

А той изведнъж рязко се надигна

- Какво правиш тука бе, защо лежиш?

- Вардя си маркуча, Гошо.

И сигурно беше легнал напреко на уличката, та ако заспи да може да усети, щом някой рече да го прекрачва и да се запътва надолу към градинките, към скъпоценния му маркуч.

Но случката с бай Тодор не е толкова епична, знам друга, знам какво стори Калина-киноактрисата пак по време на великата суша. Идва си тя една заран на своята градинка и какво да види, някой отбил водата от нейните лехи и право надолу към боба

на Мара Бендовата. Брех. Боже, боже, господи, ти дете ме остави самичка без мъж, ти дете ме заряза мене, таз идиотка, тази господи, защо и даваш да ми краде водата.

- Кой ти краде водата ма! Аз ли ти крада водата? - Задала се Бендовица от дола. - Тази вода да не е на баща ти? Не ми бутай вадата! Не ми бутай вадата ти рукам!

А през това време Калина с мотиката коп, коп, отбива водата в старото русло към нейната градинка. То какво ти русло, водата едва пъпли по земята. Но пристига Бендовица изблъсква Калина и с нейната мотика коп, коп надолу по другата пътечка. Калина копне, Бендовица копне и двете започнат да се джавкат и водата на никъде вече не тече и по едно време Калина без да му мисли вземе та се хвърли на земята и с тялото си препречва пътя на водата като бент и я отбива към нейната градина. При тази нечувана саможертва Бендовица нямала какво да направи, освен да се опита да отстрани Калина от пътя с подръчни средства. На атаката киноактрисата отвърнала с буци пръст и камъни. В това време се появил и синът на Мара и схватката станала още по-ожесточена. Тя се развивала с променлив успех, докато и двете воюващи страни били забелязани да се втурват към разни превозни средства, да отпътуват към града, където незабавно се дали под съд. Да се съдят беше едно от малките при това скъпи забавления на хората от селото. Те имаха нужда от преживявания, имаха нужда да си търсят правата и съдът им носеше удовлетворение. Не толкова с присъдата, колкото със самата си процедура. Иначе още на първото заседание обикновено и двете страни се помиряваха. Така струва ми се завърши и делото между Калина и Мара, въпреки че в кръчмата, мъжът на Мара щом станеше въпрос за този случай, казваше:

- Аз да бях там, щях да я ликидирам!

Калина де!

Това въпреки едва ли щеше да се случи. Враждата между двете жени беше отколешна и на pewno нямаше да стихне до смъртта им. Пък и те самите като че ли не желаеха нито помирение нито окончателно разрешение. Разприте им трябваше да съществуват и винаги да тлеят, иначе скуката щеше да изсуши и свеи душите им на пашкули

Моят разказ би бил непълен, ако към забележителните личности в селото не прибавя и Томето. Викаха му и Томчо, и това име като че ли по му подходеше. Той беше нисичък, валчест с набраздено от дълбоки бръчки лице, чип нос, увиснало дъно на панталоните. провлачваше краката си, като се движеше и отдалече вдигаше прах! Томето беше седемдесет годишен, но изпитваше голямо страхопочитание към сестра си, която беше досущ като него, нисичка, сбръчканичка, сбърканичка, но го държеше изкъсо, не му даваше много-много да шава и Томчо трябваше да притулва в дъното на душата си разни порочни мисли и нечестиви намерения, които обвземаха сегиз-тогиз всеки мъж. И двамата не бяха женени. Това обстоятелство караше сестра му да бъде още по-строга и целомъдрена, а Томчо още по-покорен. Много рядко, когато някой го почерпеше в кръчмата и строгият взор на сестра му сякаш ставаше по-разсеян Томчо с неописуемо удоволствие изтърсваше по някоя дума, която благочестивото ни възпитание определя като мръсна. Това изпълваше с възторг околните и те черпеха дребосъка веселяк с още една мента. Томчо говореше гърлено, по-скоро ръмжеше и тази му особеност придаваше на думите му допълнителна окраска.

Нецеш ли неочаквано сестра му умря. Ей така тихо, кротко, тъй както си бе живяла. Томето остана сам в голямата къща, това изглежда не го смути. Напротив, видял се без строгия надзор, той му отпусна края. Заседяваше се в кръчмата, гласът му се чуваше да буботи и гъгне все по често, мръсните думи вече бяха съпроводени от радостен гърлен смях. Той дори започна да флиртува с разни дами от киното, които от нямане какво да правят по време на снимки седяха в кръчмата и се занасяха с дребния човечец. Естествено Томчо им предлагаше брак, всички идиотски се хилеха, той обещавахе да препише и къщата си на избранницата на сърцето си, всички още по-идиотски се хилеха. Докато един ден незнам точно кой шегаджия реши да подложи Томето на изпитание, казаха му че в града имало някаква си, която срещу прилична сума ще го направи истински мъж, защото на шега на истина седемдесет годишният Томчо се беше девствен и толкова.

- Добре де какво да и кажа? - попита Томето и се захили гузно.

- Ще и кажеш "Добър ден"!

- Това го знам! Друго?

- Ами друго ще я попиташ, ти Стоян от наше село познаваш ли го?

- Е? Тя познава ли го?

- Познава го, познава го и още как.

- Добре. И после.

- Значи, щом тя ти каже познавам го, ще речеше, е и аз като него?

- Що, той какво.

- Ами той такова, нали искаш.

- Искам - каза Томето и още по-гузно и дълго се засмя.

- Показваш и парите и тя си знае работата!

- Колко да и покажа?

- Петдесет лева.

Томето се почеса по четинестата черна коса, в която нямаше нито един бял косъм и каза:

- Бива!

На другия ден за всеобща изненада, той издокаран с чиста риза и дори с омито лице са качи на автобуса и замина за града. Върна се с вечерния рейс влезе в кръчмата, където се възцари мълчание. Той огледа присъстващите и високо изръмжа:

- Ей, къде бяхте вие бре седемедест години да ми кажете че туй било хубаво нещо.

Сега ако искайте вярвайте, ако искате недейте, но от тогава Томето го удари на разврат, непрекъснато теглеше от спестовната си книжка, в която имаше няколко хиляди спестявани цял живот, и, според началникът на пощата, който този път издаде тайната на влоговете, за три четири месеца му останали само осемстотин лева. Така че началникът се принудил на своя глава да не му дава да тегли повече пари.

Но Томето вече не се интересувахе от нищо друго освен от жени, засили се и продаде къщата си, като запази за себе си само една стая, в която имаше едно единствено широко легло. Обичам да си се валкам от единия до другия край когато спя - казваше той. Добре че го убедиха да внесе малко пари на влог, иначе щеше да профука всичко, но и той изглежда се вразуми и започна да се пазари с дамите, които имаха смелостта да го обслужват. Веднъж дори направи следното забележително признание:

- Отидох аз при една ама убава, мазна и тя ми потеря двеста лева. Двеста лева ми потеря.

- И ти, какво?

- Аз и рекох, дано ти опустее оная работа, дано! - Той се изрази без ефимизми. Не знам дали има по-зловещо проклятие за една жена от томчовото...

В кръчмата често идваше и един професор по литература, той говореше изискан български език, беше извънредно учтив и кой знае защо обичаше да разговаря с Томето. Може би прекаленото възпитание търсеше някакъв отдушник в простодушната непосредственост на събеседника.

Една вечер професорът влезе усмихнат в кръчмата, привлече стол към масата където с протегнати крака и изпъчено коремче седеше Томчо и попита:

- Каква ще бъде темата на нашата беседа тази вечер?

А Томата отвърна:

- Моята тема е гъз, а ти ако знаеш нещо друго кажи!

Останалото е мълчание!

Падението

Не знам, кой извърши първото предателство! А и това няма значение. Предателите се зачеват ведно с всяко велико начинание. Те са винаги всред нас, те са във всеки един от нас. Не знам, кой донесе първият телевизор. Не знам, кой издигна над покрива си прът и на него щръкнаха грозни алуминиеви пръчки. Може би бях аз. Не знам кой замени

благородното старо ренде със Блек енд Декер - проклети да са двоицата! Кой постави на бормашината гумен кръг, закрепил на него шкурка и започна да стърже дъските поръсвайки себе си и всичко наоколо с бяла дървена прах? . Кой си купи първия малък руски абрихт, който успешно можеше да реже само пръсти? Сигурен съм, че това бях аз. Кой монтира първия електрически бойлер? Вярно е, че не поставих плочки в банята си, както се изкусиха мнозина, аз направих нещо друго, за да запазя стила наслахме пода на нашата баня с каменни плочи, но я обградих с ужасяваща конструкция от етернитови панели, при това канцерогенни, според последните изучвания. Добре ама зиме тръбите взеха да се пукат като пуканки и аз трябваше да ги увия в безобразни черва от стъклена вълна. Сега вече не се пукат. Сега замръзват под земята и вода няма до късна пролет. Ами Косьо, ами Косьо, той беше първият човек, който замести благородната класическа скара, дето пече на жерава, с електрическа! Верно, че за това имаше оправдание, ние толкова често се мъкнехме у тях и толкова непредвидими бяха посещенията ни, че човекът се видя в чудо и си купи скара за бързо реагиране, а понеже не смогваше своевременно да се запасява с пържоли, наложи се да си достави и фризер! Диагнозата бе неумолима - всички бяхме заразени от прогреса и нищо не можеше да ни спаси! Той ни преследваше тихомълком, дори когато гръмко се отричахме от него. Ние бяхме серопозитивни всичките, защото вкрая на краищата може да излезе, че прогресът е вирусно заболяване. Кому, освен на новия началник на пощата, хрумна идеята да си прекараме телефони? Навред по селото провиснаха неясни по своето предназначение проводници, тънки жици, дебели жици и вече всички можем да разговаряме по съвременен начин. Вместо да се провикна през дола към дома на моя приятел, преводача на Толстой, и да се разберем човешки, аз се качвам в северната стая, избирам неговия номер и ми се обаждат някой от съседното село. Старата готварска печка, която гори с дърва, беше безсрамно изместена от електрическата. Верно, че зимно време, старата бе добре дошла, защото ни топлеше и създаваше уют, но лете, лете с нея ставаше толкова горещо, а речеш ли да готвиш, трябва непрекъснато да я подклаждаш и лицето ти се напича и ръцете ти се чернят, принуден си да се отварят врати и прозорци. Тогава нахлуват ята нахални гадни мухи. Взимаш пешкира започваш яростно да го размахваш счупваш крушката на лампата, събаряш бутилки и накрая успяваш да размажеш някоя муха на стъклото. Оглеждаш се победоносно. Прогонил си ги. Затваряш и докато преброиш до пет, те пак се появяват. Електрическата печка си е друго, няма нужда да я наглеждаш, нито грее толкова. Слава богу, че цените на тока скочиха неимоверно, та все още се вижда огън в домовете ни. Ами Владо, той нямаше наблизо до къщата си водопровод откъдето да си прокара вода. Отначало реши временно, но със замах, закупи сто и петдесет метра маркуч, прокара го през градинки, провиси го през ограда и го включи в моята чешма. Аз нямах нищо против - приятел. Но щом настъпиха лятните засушавания, социалното ми чувство ме заставяше през нощите да спирам водата. Това имаше своите неудобства, защото тъкмо заспивах сладък сън, до ушите ми долитаха далечните, но настойчиви вопли на Владо:

- Георгий, Георги-и-и, пусни ми малко водичка бе!

Нямаше как, ставах, слизах на двора и отвъртах крана. Владо будуваше до ранните часове и нямаше да ме остави намира. Лягах си отново и...

- Георги, Георги, много е слаба бе...

Най-накрая математикът не издържа, свъси вежди, грозно се закани, съюзи се с Йошката, съюзи се с още безводници и през скали и зидове, през дворове и калдаръми се прокопа нещо като коринтския провлак. Закупиха се тръби, дядо Петко ги нави и скачи, и така няколко къщи се водоснабдиха. Веднъж видял водица, Владо освирепя - излиза си каменна чешма на двора, не му стигна, прокара си вода вътре в къщата, не му стигна, ами взе, че домъкна мрамор и цимент, плочки и всякакви чудесии и си направи баня с вана, за чудо и приказ, и за да смае напълно местното население и натрие носа на всички софиянци, се снабди от незнаен доставчик с елегантно биде, монтира го, седна върху него и пусна водата. Нищо не последва! Задникът му остана напълно сух. Обяснението бе просто, като усетиха, че Владо прокаква водопровод, към него като пиявици се накачиха разни навлеци и водата изобщо не достигаше вече до вдъхновителя на гигантското строителство.

- При водата е обратното на тока - каза бай Петко - Водата е най-силна накрая, а токът у началото.

До тези заключения старият майстор беше достигнал независимо от Торичели и Ом.

Но водата с всяко година ставаше все по-слаба, а чешмите все- повече. Горите, които унищожаваше си отмъщаваха. И сякаш за наказание едно лято налетя незапомнена буря, вилня кратко, но горе в планината се изви смерч и стори страшни поразии.. Тръгнахме на другия ден с Бари да видим какво е станало с гората, но не можахме да преминем през познатите пътеки, препречваха ги безброй натръшкани дървета. Смерчът беше покосил върховете на младите борове, беше прекършил старите, а смърчовете и елите бе изтръгнал направо с корените и пръстта. Гората приличаше на лобно поле след жестока бран. Като загинали рицари с пречупени копия и мечове лежаха безброй дървеса, някой се крепяха наранени и прекършени, други залитнали се подпираха на оцелелите си другари. Не си спомям да съм виждал по тягостна гледка, може би само опожарения Йелоустоун, но там поне имаше някакъв порядък, обгорелите, почерняли дървета бяха останали в редиците си, а тук смъртта бе избивала безогледно. Поражението нямаше да бъде толкова жестоко, ако не беше намесата на човека, ако не беше дивашкото ни отношение към гората. Защото тя умее да се пази сама от бурите. Тя се обгражда с борове, които впиват дълбоко в земята яките си корени, те поемат напора на ветровете, удържат го, омаломощават го и бурята достига вече отслабнала до по-беззащитните ели и смърчове. Но нашата алчност нарушава тази самозащита. За да можем по- лесно да сечем дърветата, за да достигаме без усилия до тях, ние правим просеки, прокаваме безразборно пътища, булдозерите рият и сриват всичко пред себе си, те не щадят дори младите дръвчета, свличат ги и ги погребват под купища пръст. Сетне по тези просеки, пътища и пътеки се стичат буйните пролетни води, отнасят тънката горска почва, отмиват я, докато се появят камъни и скали и на тези места вече никога няма да поникне гора. И вихрите през тях нахлуват лесно в леса, навлизат дълбоко в него и вършат пакостите си свободно.

Бари, Бари, лоши хора сме ние, зли и глупави.

- Аз мога да обичам едно дърво, повече от един човек - беше казал Бетовен.

Прав е бил. И отсичането на едно дърво е убийство, не по-малко от застрелването на едно животно. Острието на брадвата проблясва, тя се впила в плътта на дървото, то стене, раната в снагата му расте, то изпуква, изпъшква, накланя се, клоните му са

разперени като безпомощни ръце, елата пада и се чува последната и дълга въздишка, преди да издъхне. И винаги, когато чуя в гората злобното ръмжене на моторната резачка, ме обвзема безсилно отчаяние.

Десет години след големия смерч - продължават да личат жестоките му следи. В падините, в усойте още лежат неприбрани скелетите на мъртвите дървета. Домързляо ги е хората да се помъчат да ги изтеглят от трудно достъпните места, но са продължили да сечат това, което им е подръка. Знам, че в целия свят горите загиват, но ние ги унищожаваме с тъпа жестокост, едва ли не с наслада. Не се опитвайте да ми противоречите, защото ще ви покажа край селото, как са пресечени високо към върховете стеблата на повечето млади дръвчета. С върхарите и свежите листа хранят козите. Стеблата им стърчат нещастни и филиз от тях няма да покара. Поне да отсичаха безичките от земята, но хората и този труд не са си сторили.

Кажи Бари, какво бихме направили ние двамата с тебе, ако срещнем такъв тъп и зъл човек. Мълчиш! Мълчиш! Защото знаеш, че нищо няма да му направим, че сме едни лекета, извинявай, ти не, но аз да. Не искам да злословя срещу простите хорица, не само всред тях, всред всички ни се появи, а кой знае дали винаги не е съществувало, желание да се руши, да се събаря, тъпче, унищожава... Не безгрижие, не нехайство, нещо много по-лошо, удоволствие от разрухата, удоволствие от издевателство спрямо природата, спрямо труда на ближния, спрямо нас самите. Може би сме го носили винаги у себе си, като злобна, обезумяла съпротива срещу жалката ни участ, несъответна отплата за отнетата ни свобода, за непознатото ни право да се разпореждаме със себе си и собствеността си, толкова подчинения и унижения сме претърпяли, че вече сме готови да се самоунижаваме винаги и навсякъде, че сме намразили и себе си и целия свят. Няма никакво съмнение, че вместо да възпита уважение към общото, социализмът е додал, че наддал за всичките тези отблъскващи наши черти... Как мислиш, Бари, дали Йошката, когато пасеше стадото, така е пресичал и прекършвал стеблата на фиданките? -

- Не, - каза Бари - Йошката е добър!

Добър е, разбира се. Спомням си, как изведнъж хората от селото решиха, до измайсторената от Жози-художника имитация на старинна чешма, да посадят плачуща върба. Така са провили някога, така трябва да бъде и сега. И настъпи суетня, радостна суматоха, разтичаха се насам-натам, оставиха си работата, някой откри до една стара крива върба съвсем млада издънка. Извадиха я с корените. Престара се Алиш да копае дупка, старият учител даваше съвети, бай Петко стоеше тържествен всред групата и държеше върбичката като бойно знаме. Изведнъж се почувства някакво единение, всички сякаш свещенодействията. И тогава някой зададе страшния въпрос:

- Ами козите?

Верно. Козите, като идваха да пият вода от коритото на чешмата, щяха да опасат върбичката. Хората се спогледаха озадачени, настъпи тягостно мълчание. Наруши го бай Петко. Той решително и твърдо каза:

- Ами ще стоим на пост. Да я вардим!

Всички изразиха съгласие. Разбира се, чак до там не се стигна, бай Петко поразмисли и сглоби защитна преградка около стеблото на върбичката и това помогна, тя остана невредима. Сега, край чешмата има грамадно дърво. Ето, същите тези хора?

И още един въпрос, защо немците, чийто градове може да се наречат "чисти за анализ", клинично чисти, патологично чисти, както искате, защо същите тези немци, когато дойдат у нас на Пирин мърсят и свинстват навред? Изглежда, че човекът се нуждае понякога да се отрича от собствените навици, той тайно копнее да се освободи от тяхното бреме. И търси подходящ случай, възможност и условия. Немците го намират у нас. Страната ни и без туй прилича на сметище. Навикът може да е втора природа, но на хората много им се иска от време на време да се завръщат към първата.

На югозапад от селото имаше възвишение отделено от основния планински хребет. Някога в основите му се намирали ливади и градинки грижливо подзидани с камък, сега повечето са изоставени и обрасли. Нагоре растителността се състояваше-леска и криви дъбаци, а на самия връх, скрити, почти незабележими имаше останки от параклис. По времето когато селото е живяло естествения си живот с обичаите си и празниците си, с множеството дечурлига, когато на училищния звънец тържествено е пригласяла църковната камбана, по Гергьовден младо и старо се е дигало рано сутрин и съпроводено от задъхания свещеник, тръгвало към параклиса. Там се е отслужвала литургия и веднага след нея започвало езическо угощение, ядене, пиене, олелии, агнета се пекли между два огъня, агнета се пекли в кожата си заровена в жаравата, агнета се пекли въртяни на шиш - все богоугодни начинания. Сега това време вече го няма, губи се в спомените, тъй както останките от параклиса се губят всред шубраците.

Двамата с Бари обичахме да дохождаме по тия места. Нямахме повече от час път, пътеката възлизаше леко нагоре сенчеста и покрита със стара шума. За Бари имаше изобилие от прелюбопитни миризми, които той нюхаше най-старателно по шумки, кореняци, храсти и мъхове. Озадачаваше се извънредно много, когато усетеше непознат дъх, въодушевляваше се от някои дири, но после като всеки уважаващ се санбернар, се отказваше да ги следва и започваше да изучава други. Аз обикновено размишлявах без особен успех върху битието. Понякога се провирах до останките от каменните стени на параклиса, между тях се бяха срутили плочите на покрива му. От вътрешната страна имаше още запазена мазилка, вирах се в едва различимите фрески и добре видимите драсканици на хлапетиите. Като този параклис са чезнели в забвението някогашните религии. Човек се стъписва, когато научава броя им. Хиляди, десетки хиляди, са отмряли откакто свят светува. Оставало е живо религиозното чувство, то променя вида си, но същността му се запазва ненакърнена. И нямаш право да не се запиташ каква ли ще бъде един ден съдбата на християнството, исляма, будизма? Какво ли ще ги замени? Християнството губи силата си. Ислямът е в подем, но едва ли ще успее да надделее над цивилизацията. Тя все пак се е развила на християнска почва. Будизмът събужда любопитството на европейците, но си остава чужд на менталитета им. Щом няма бог всичко е позволено! Това беше заключението, което толкова измъчвало Иван Карамазов. Достоевски е обичал да измисля въпроси, които да измъчват героите му. Само че изводът на Иван изобщо не е вярен. Хората, които имат съвест, могат да бъдат и набожни, и безбожни. А нравствените забрани се престъпват и от вярващи и не вярващи. Не бих искал да си представям живота, като състезание със съдия, който строго следи за нарушенията. Да се вярва, че човекът постъпва добре, защото се страхува от наказание и извършва коварства, защото се надява, че съдията няма да го види, е доста жалко. Много опростена е цялата тази

схема. И изобщо Иван Карамазов да си яде ушите... Но смъртта? Какво смъртта? . Животът на човека е безсмислен, защото съществува смъртта и щом съществува смъртта, след която не следва никакво възмездие, значи пак всичко е позволено, всичко е несправедливо. Праведник и грешник се изравняват във празната вечност. И смъртта да си яде ушите! . Животът съществува - толкоз! И той самият си задава въпроси, той самият чрез нашите бедни глави се пита има ли смисъл да се живее.. Сигурно от космическо гледище смисъл няма, но работата е там, че това гледище не съществува.. Самата вселена с безбройните си гаснещи слънца няма смисъл. Тя също е смъртна.. И изведнъж нищото придобива особено значение. Точно заради неотменимото нищо след смъртта, заради края на себесъзнаването и светоусещането след смъртта, точно заради отсъствието на каквото и да е възмездие и отплата след смъртта, човекът има великолепно право да постъпва морално, а това значи да действа, без да очаква награда или наказание, да е свободен да избира между злото и доброто. Животът, за да се запази, е създал нравствеността, животът е единствената ценност, с която сме сподобени. Ако искаш, живей го, ако искаш напускай го! Твоя воля.

А религията е нещо друго. За да съществува тя, съвсем не е необходима действителна божествена същност. Нужно е само човешка същност. Религията съюзява хората, обединява ги, противопоставя се на самотата, създава обреди и празнично чувство.. Във времето на своя възход тя е в съзвучие с нравствеността и я освещава. Човекът толкова често се чувства слаб, немошен, захвърлен, ненужен. Религията му помага. Тя му дава възможността да обожествява. Хората имат нужда да вярват, че на тяхната немощ съответствува всемогъщество, което ще ги закриля. Те не желаят да бъдат сами в тази вяра. Те търсят общността на посветените обожествяваваща един и същи обект. Чрез нея вярата укрепва, а човекът става значим, равен с другите и може да участва на равна нога в богослужението. Вярата дава сила тя наистина може да премества планини, да разделя морета, да укротява чудовища, тя наистина е чудо, защото нейният обект не съществува в действителност..

Не знам дали скоро ще се появят нови религии. Може би тяхните признаци вече се усещат.. Осланянето на извънземните, които ни надвишават и наблюдават е един от тях. Те заместват всевиждащия бог, съществуването им изглежда по- вероятно и обяснимо и най-важното може би извънземните същества са склонни дори да ни спасят, ако много загазим. Търсенето на свърхестественото о в нас самите екстрасенсите, пророчествата, прорицателствата, това са също полурелигиозни преживявания. И ако религиозните форми не са ясни, ако новият месия все още се очаква, то обожествяването е намерило вече своите нови обекти. Защото какво са всъщност рок-звездите, освен нови идоли, какво са знаменитите спортисти - освен великомъченици, победоносци, какво друго освен богослужение е концертът на поп-величията. Забележете екстаза и ритуалността, общността и съпреживяването на едни и същи емоции, вместо поклони, коленичене и кръстене, ръцете са отправени към небесата и се плюляват, движението им е миролюбиво и означава преклонение пред музиката... не чак толкова, музиката е еднообразна, понякога дори труднопоносима за ухото, по-скоро пред един нов бог, който е едновременно и песен, и танц, и не е строг, и никого няма да съди и няма да изпраща светкавиците на своя гняв върху ничия глава. Този нов бог е олицетворен в неговия пратеник - музиканта. Погледнете го, най-често той е съвсем различен от всекидневния човек, той е облечен възможно -странно, той не се съобразява с никакви норми, той е над тях, космат или брадат, обръснат или татуиран, полугол или навлечен в дрипи, в кожи или в брони, с гривни, обеци, вериги..

А когато е като всички други, той е смайващ с обикновенността си.. Цивилизацията му дава възможност да се носи като светия дух над морета и океани, планини и долини и да спохожда почти всеки дом на планетата.

Какво друго са припадъците на американските момичета при първото посещение на Бийтълс в Щатите, сълзите, риданията, виковете "Аз го докоснах! Аз го докоснах! " какво друго освен религиозен екстаз?

Стремежът към обожествяване се лута, като загубено малко куче, което търси стопанина си, заблуждава се, втурва се безрасъдно, към този или онзи, към артисти, певци, спортисти, разбойници, след като се опари достатъчно от вождове, вече е подозрителен към политиците, няма вече жития на светиите - има жития на Майкъл Джексън и Майкъл Джордън.

Седнали умниците да се чудят, защо се навъдиха толкова много секти по света и у нас. Анатема! Анатема! Анатема! Ами много просто, защото традиционните религии губят силата си, обаянието си, а съмненията в справедливостта на тяхните догми стават все по-големи. И тогава всеки, който може да предложи, някакво ново, религиозно преживяване, събужда любопитството на разколебаните, на разочарованите, на страдащите, защото религиите умират, но религиозното чувство си остава. "Религията е опиум за народите" беше казал, не Маркс, а Марат. Това съдържа истина, защото хората са по рождение наркомани.

От свети Георги се виждаше цялото село като на длан. Покривите му сивееха от каменните плочи и само два-три на глупавите, груби съвременни сгради, бяха покрити с червени керемиди. Това беше обрива на прогреса.

Идеята, че ще съумеем да създадем нещо като отшелническа обител, място където ние приятелите ще намерим не само пристан и утеха, но и дружелюбна общност, беше, разбира се, утопия. Появиха се нови люде и те се намъкнаха между развалините на селото. Появиха се някогашни местни хора, които изведнъж решиха да си се върнат и започнаха да ни гледат мрачно, появиха се нови кучета, между зидовете се навираха нови автомобили. Всичко това не беше нито необичайно, нито неочаквано, то не бе и чак толкова страшно. Тъжното бе, че бавно и постепенно ние започнахме да се умаряме един от друг. Радостната нужда, щом пристигнем в селото, да се видим, да се съберем, да си кажем по някоя дума и да изпием по някоя чашка, отслабна и дори изчезна. Ние започнахме да забелязваме все по-често недостатъците си и, макар, че отдавна ги познавахме ги понасяхме все по-трудно..

- Да ти кажа правото пък той всяка вечер взе да се напива?

- А видя ли нашият човек как се мазни на селяните.

- Рядко съм срещал толкова безочливо същество.

- А пък Славчо направо пощуря с тези дъски. Той като види дъска и се разплаква от нежност. Ама опитай се да му поискаш да ти даде една-едничка... Какво пъшкане, какво вайкане ще настъпи Ами сега то, тези били сухи, пък тези сурови, пък тези му трябвали за идното лято... Пък веднъж, като дошел Георги Дюлгеров, а той нали е заплеснат интелегент, книжно същество, отгоре на всичко и недовижда, да вземе да

изгори на Славчо цялата борина, дето си бил събирал за зимата, харесал си някакви цепеници, напъхал ги в оджака и после се чуди, защо пламъците излизат чак през кумина.

- Виж какво, ако тези дойдат тази вечер у вас, аз, извинявай, но нямам нерви...

- А пък този Данаилов, вече не кани никого в къщата си...

После Косьо ни нанесе жесток удар. Най-неочаквано, най-безотговорно се отказа от алкохола. Ни сръбва, ни близва, седи_трезвен като неznam какво и ни гледа сеира. Може би той се надяваше, че по този начин ще отбие нашествието към дома си, но се излъга.

И с физика настъпиха промени. Той, който беше изпълнен с ирония, духовитости, хапливости и беше радост да го имаш на трапезата си, неочаквано започна да заспива без предупреждение, опъваше се назад и кротко, незлобливо си задремваше.

Да си призная и аз взех да забелязвам, че в определен час на вечерта, започвам да си поглеждам часовника, гледах го премижал ту с едното око, ту с другото, за да не си поставям очилата и това беше от лицемерие, да не би хората да помислят, че ми се доспива рано.

Природата е създала човека така, че да не усеща, как остарява, да го забелязва, да го вижда с очите си в огледалото, да го чувства и в гърдите си, и в сърцето си и в здравината на ръцете си и въпреки всичко да не го проумяваа, да не му вярва, да не разбира, че е остарял. Какво от това, че не можеш да прочетеш един ред без очила, какво от това, че си купуваш пет чифта и ги разнасяш по четирите краища на света, какво от това, че косата ти оредява, какво от това, че се задъхваш, какво от това, че затлъстяваш, какво от това, аз съм си същия. Веднъж, съвсем наскоро, приятелят ми Гошо показва една стара снимка, и аз изобщо не можах да позная, слабицкото, младичкото, ех признавам, симпатичничкото момче, седнало на пияното и даващо вид, че нещо свири. В този миг, в щата Колорадо, в градчето Лафайет, на улица не си спомням коя, в къщата на Георги, който беше зарязал нашето село и България, изведнъж съобразих, че всъщност онова противно младо същество, което дава вид, че свири на пияното, целия си живот е давало вид, че може нещо да прави добре на този свят. А истината, истината просто не искам да я съобщя...

Лошото беше, че за Бари нямаше очила. Ох, куче, куче, защо така ти помътняват добрите очи. Какви ли не мазила не измазахме, какви ли не капки не капахме, очите на моето куче продължаваха да мътнеят и накрая Бари ослепя. Не исках да го повярвам. Все си мислех, че той все пак вижда, защото много добре се справяше, заобикаляше препятствията, вървеше си спокойно и когато излизахме ме следваше безпогрешно. Но това беше заради невероятното му обоняние. Само понякога, много рядко, когато се заплесваше, Бари се блъскаше в някоя преграда и изненадано отстъпваше. Невиждаше. Това беше истината. А сан-бернарите не се отличават и с добър слух. Това също беше истина. Инак той отлично ни различаваше още от портата и започваше да изразява радостта си, бухаше със все сила с опашката си по дъските на стълбището, идваше, клатушкайки се, да ни посрещне и любезно ни притискаше до стените. Но веднъж и той сбърка. Аз влязах през портата, Бари лежеше на любимото си място, вдигна глава и за пръв път през живота си започна да ме лае. После се завтече към мен, позна ме и от

срам, че така се е изложил, се втурна към портата и продължи да лае по някакво несъществуваща твар, която уж бе пр ичината за неговата тревога. Спомних си, че Конрад Лоренц бе описал същия случай с един от своите четириноги приятели. После казвайте, че кучетата не могат да се преструват. И те не обичат да остаряват...

Веднъж както си вървах нагоре към кръчмата, насреща ми Йошката - по никое време се прибира дома..

- Къде бе, Йошка?

- Абе нещо ногата...

Бях забелязал, че от време той накуцва, но мислех, че нещо се е изкълчил. Обаче нямаше такава работа

- Сутрин като станеш, как се чувстваш?

- Сутрин съм най-зле, Гоше.

- Аспирин - казах наставнически аз.

- Гълтам, поотпуска ме малко и после пак...

- Ще взимаш по-повече

Краката на Йошката не се оправиха, артритът го сковаваше и измъчваше и така щеше да си продължава до края на живота му.

Бай Петко и той започна да се оплаква от стомаха си и сам си поставяше диагнозите:

- Снощи пих една бира и днес стомаха ми не е у ред.

- Е нали и друг път пиеш...

- Да ама тая беше развалена.

- Тогава оти си я изпил - гневеше се Томата.

- Оти немах време за друга.

Бавно но с упорито постоянство старостта побеждаваше хората и животните в това село. Остаря и магарето на Йошката, и той се принуди да вземе друго магаре Альоша, по-младо, а старото се пенсионира, остаря и мулето Дончо, някъде изчезна кучето Троцки, без предупреждения, сърдит си отиде и бай Тодор, неочаквано се търкулна и умря Томчо, кротко, на пръсти пристъпиха отвъд и няко баби. Понякога нощем се чуваше тътнеж, срутвах се самотни изоставени зидове и те старееха. Само учителят, старият учител изглеждаше все така читав, все така розов, верно че говореше още побавно, верно, че всеки ден, ме питаше:

- Ти кога си пристигнал?

А аз от цял месец не бях напускал селото. Но иначе той се държеше, ходеше само по риза, продължаваше да коси ливадките, точно както подстригваше главата си, равно и почти до дъно. Канеха ли го на гости, ако много го помолеха, рецитираше вдъхновено "Лудият" от Петьофи и "Екът" от Иван Вазов. Още повече, че старият учител си намери другар, съученик и колега от едно време. Дядо Янко. Той беше тъст на Добрин - доброто момче, инженерът-смолар - хареса му селото и си живееше кажи-речи цяла година. Гледаше градината, събираше дърва, береше билки малини и правеше питие от бъз. А на всеки Кирил и Методи, канеше бай Ангел на обяд. Двамата учители, спретнати, тихо тържествени, мило сядаха на приготвената от дядо Янко празнична трапеза, изваждаха салатка, изваждаха от фурната агнешко печено. Късчето месо трудно се откриваше между картофите, но адетът си беше адет. Двамата си поделяха една бира, нали бяха въздържатели и потъваха в унеса на просветителските си спомени... "Върви народе възродени! "

Само прозорците на старото училище зееха с изпочупени стъкла.

Към края

Седя в северната стая, камината тлее, навън вали дъжд, водата шурти от улея на покрива върху калдъръма на двора, някъде между тиклите се процежда и капе върху пода на потона, мъгливо е, влагата се усеща с кожата, така беше вчера, така ще бъде и утре. Все по-рядко идвам тук, все по-кратко оставам. Дори не знам дали някой от приятелите не се е случил в село тия дни., усещам, че това не ме вълнува. Обвзело ме е такова безразличие, че дори в кръчмата не ми се ходи. Пък и вече не всички хора там ме гледат с добро око. Нещо се случи. Породи се ненавист. Освен това и в кръчмата вече имаше телевизор, дори видео, повечето посетители седяха, мълчаха и гледаха в екрана. Отвреме на време някой псуваше някого, някой роптаеше, някой ругаеше. Десетилетният страх от властта, притеснението да имаш собствено мнение, и да го изразяваш гласно, най-напред се превърнаха в недоумение, пълно объркване, после в настървение и негодувание. Едва ли някой в това село притежаваше ясна представа за комунистическото учение, затова пък всички бяха убедени, че неговата власт е вечна и от бога, така че провалът и си оставаше необясним и неочакван. Между старците имаше членове на партията. Те знаеха, че понякога трябва да ходят на събрания, на които останалите селяни не се допускаха и заради тази облага плащаха членски внос - друга изгода от политическата си принадлежност нямаша... Повечето недоволстваха от вожд, но бяха уверени, че без вожд не може. Установеният ред те смятаха за неизменен и промяната ги изпълни с дълбоко безпокойство.. За жителите на това селце времето бе спряло, заседнало, ей тук в планинската котловина, те не познаваха

широкия свят, Йошката никога не бе виждал морето, грях ще ми остане, че не успях да го заведа на морския бряг. Хорицата живееха бедно но сигурно, дните им се повтаряха, годините също, желанията им за нещо по-различно закъсняваха едва поклънали. Гледаха зяпнали света, който телевизията им показваше, но не го възприемаха и не изпитваха стремеж към него. Те дори незнаеха как да назоват нещата принадлежащи на този свят.

- Вчера давах по телевизора едни жени, едни такива - перушинести-перушинести - казваше бай Петко - Много беше убаво! .

Беше гледал танц на дами в кринолини и бели перуки.

Свободата ни винаги се разпростира до стените на затвора, в който живеем.. За каква по-голяма свобода трябваше да се говори на тези хора, когато те не знаеха какво има навън от килията, За какво можеха да използват думите: От днес ти си свободен. Свободата нито се яде, нито се пие. Това че в селската пивница вече се продаваше уиски, което никой селянин не желаше да поръча, това че в селото плъзнаха и нахално се мъдреха скъпи коли придобити по съмнителен начин, това че цените нарастнаха смайващо, това че се появиха крадци и започнаха по сред бял ден да ограбват къщите, че разглобиха и откъснаха тежкия абрихт на Добрин, че разбиваха старите ни автомобили и крадяха акумулатори, касетофони, помпи, гуми, това че безочията на разбойниците стигна до там, че успяха от стария чарк на бай Смальо да измъкнат тежачия стотина килограма електромотор и най-сетне гатерът, дето не даваше покой дено и ноще, празник и делник на професора по химия - замлъкна завинаги, това че браконьерите безчинстваха из горите, това че хитреци безмилостно сечаха и изнасяха дървения материал за Гърция, това че италиянци научиха, че ние нехаем за природата си и се запретнаха да изкупуват диворастващи гъби, това че останалите без препитание мохамедани от съседните села се втурнаха да берат каквото им падне и както им падне, зер италиянците плащаха добри пари, това беше новото, което дойде в родопския кът и никой не можеше да го нарече добро.

Сигурно цялата тази уродливост беше неизбежна. Всеки ембрион е грозен, преди да наподобя плода. Но така ни утешаваха и за всички несгоди, безумства и жестокости, които трябваше да преживеем в миналото. Нали и те бяха само начало на един по-добър свят. Верно е, че на тези опасения ние ще отвърнем: този по-добър свят никъде не съществува и никога няма да съществува защото е противоестествен. Разполагахме с доказателства, че там където хората са създали демокрация, народите са започнали да живеят по-човешки. Но бедната изсъхнала женица на Мусти, която от зори тичаше подир кравата си, копаше, косеше, мъкнеше на гърба си тежки товари и се беше превърнала в сянка на мъченица, нямаше основания за такива размишления. Тя съвсем откровено и искрено си казваше:

- Преди си беше по-хубаво, бай Гошо. При бай Тодор си бехме по-добре!

И сигурно за себе си беше права. Още повече, че преди тя имаше големи дълбоки черни очи, сега те хлътнаха и потънаха сред бръчките.. Преди, когато се усмихваше, зъбите и се белваха, сега вече ги няма. Преди тя имаше мъж, който я биеше, ревнуваше, вадеше ножове, но имаше мъж, сега и той се загуби. Децата, които тя самотвержено отгледа пораснаха и също я изоставят. Не знам от колко години вече тя познаваше само обора, галеше само вимето на кравата, обхождаше полянките край

село и нищо друго. Веднъж когато доведох на гости чернокожия американец Джан, тя го видя да влиза в нашата порта, отстъпи, едва сдържа учуденото си възклицание, а когато Джан се скри от очите ѝ, тя се обърна към мен и в уплах и любопитство рече:

- Бай Гошо, това нещо като какво е бе, че е като човек, като човек е, ама като какъв е бе, бай Гошо?

Години наред не бях чувал Томата да говори на политически теми. Знаех само, че има брат милиционер. Изглежда че този грамаден и невъздържан човек - отъждествяваше брат си със системата и когато разбра, че тя се разклаща и отрича, че такива като мене си позволяват да говорят против нея, да пишат против нея, дори да действат против нея, край. Аз мигом се превърнах в злосторник. Той забрави, че бяхме приятели, забрави, че съм му правил услуги, аз станах отстъпник в неговите очи и това беше всичко. Да се спори с него беше безсмислено, той не разсъждаваше, той се взривяваше като тротила, който зареждаше в скалите.. Отгоре на всичко здравето му се влоши, той се почувства слаб, уплаши се и още повече се разлюти. Очакваше нетърпеливо възмездие и то според него дойде.

Когато някогашните комунисти спечелиха изборите, Томата влязъл бойко в кръчмата и развълнувано извикал:

- Победа! Победа! Ваньо, дай една лимонада!

След това забележително тържество нищо в живота му нямаше да се промени...

А и в кръчмата вече все по-рядко се пееше. Ангел не се вестяваше с месеци, акордеонът се потроши, Йошката загуби хубавия си глас, всички песни които знаехме, знаехме ги отдавна, повтаряхме ги, повтаряхме ги, а нови не научихме, нови не знаехме. И само понякога пламваше старото желание, но ние не пеехме заради радостта от песента, а заради спомена за нея.

Седя край камината, навън вали...

Всичко може би започна един ден, когато сутринта излезнахме с Бари на разходка. Той вървеше след мен, защото както винаги се заплесваше по стоборите, не бързаше особено много да ме достига, знаеше, че няма да се отдалеча, няма да го оставя, пък и ако се случеше такова нещо, щеше да си се върне спокойно в къщи и да ме чака пред портата. Не веднъж бе постъпвал така.. Бари беше вече стар господин с навици. Срещаха ни някакви туристи, които разглеждаха селото, може ли да го снимаме кучето. Може, той обича да го фотографират! Обиколихме нашите места и след половин час се прибрахме. Бари реши да обходи градината и тогава аз забелязах, че получава някакви спазми, като че ли искаше да повърне. И друг път го беше правил, хрупкаше си някакви тревички и после ги повръщаше, така си пречиствал стомаха. Само че този път всичко продължи много дълго. Помислих, че нещо се е отровил, нещо е ял, реших да му дам мляко със малко син камък, така се правило. Той не поиска да го близне. Опитах се да го изцъркам в устатат му с една гумена толумба, не ми даде. Дори, когато се помъчих да сторя това насила леко ухапа ръката ми. Йони излезе разтревожена, прегърна го, милваше го, но той продължаваше да се измъчва... Аз започнах глупаво да се суея, обвзе ме безсилно отчаяние. Бари, какво ти става, бе моето момче, Бари!

Близко до нас всяка неделя идваше да види старата си майка един ветринарен лекар. Верно, че той се занимаваше с добитък, но все нещо може да помогне. Затичах се. Слава богу беше си у дома. Дай му да изпие малко алкохол - каза лекарят. - Съвсем малко. Аз ще дойда.

Изтичах обратно. Бари беше все така. Успях да му наля една лъжица в устата, но за какво го правех не знаех. Една лъжица е малко, казах си и докато сипя друга, Бари се прибра в къщата си.

- Ела тука! - извиках аз. - Излез навън!

Той не ме послуша.

- Излез навън ти казвам! - изкрещях.

И той мъчително се подчини излезе навън, но след няколко стъпки легна на плочите.

Дойде лекарят. Личеше, че той се плаши от грамадното куче. Жена ми прегърна Бари през врата, за да му задържа главата. Тогава лекарят сложи ръка на сърцето му и след малко каза:

- О, ами той си е отишъл.

Не можехме изведнъж да го възприемем. Трябваше ни няколко минути, в които останахме без да помръднем. Сетне ми стана ясно, че нещо от селото, нещо от къщата, нещо от мене самия, от нас самите наистина си е отишло.

Косьо и физикът, дойдоха да ми помогнат да погребем Бари в градината. Сега пролет на това място цъвят лалета, лете маргарити, а есен димитровчета.

Пред очите ми са умирали и майка ми, и баща ми и в тези мигове, съм събирал всичката си сила и разум, за да се овладея, дори може би съм ставал по-груб и по-безразличен, за да си докажа, колко съм храбър пред смъртта... А този път, когато видях, че никой не ме наблюдава, че Йони също съдържа мъката си някъде встрани - заплаках, заплаках безутешно. Физикът, който знаеше, какво значи да обичаш кучетата, ни отведе у тях, в неговата къща на горния край на селото. Извади нещо за пиене. Не помня какво. Помня само, че имаше много, после вече нищо не помнех

На вечерта Йошката се върна от работа от гората, влезе в двора и само попита:

- Къде е?

Показах му местото. Той клекна и започна да милва земята.

Камината е угаснала. Димят само две посивели главни. Не ми се слиза за нови дърва. А на вън продължава да вали.

Сетне бай Петко наистина се разболя. Стомахът, стомахът, стомахът. Ходи по лекари, ходи по болници, гастрит, язва, отведнъж отслабна, побеля. А точно по това време спряха да идват до село автобуси. Нямаше сметка. Да се случат двама-трима души пътници пак добре, но много често шофьорът си беше самичък. Пристигне с автобуса, завърти на обръщало и отпраши обратно надолу. Накрая началството реши. Няма повече автобус за нашето село.. Недай боже някой да се разболе... Недай боже някой старец да трябва да слезе в града. Добре, че имаше в село един пенсионер - Фотьо. Всички разчитаха на неговата жигула. Старичка, вехтичка, с изтрети гуми, тя стоеше свита на пост край дома му и а някому дотрябва по спешност, Фотьо, който беше сприхав човек, дори се правеше на свиреп, но всъщност имаше меко сърце, палеше колата и тръгваше. Бай Петко се принудил да използва все по-често неговите услуги. Все по-често Фотьо го карал в болницата, после го връщал, после пак го натоварвал на задната седалка.

Веднъж бай Петко пак приплакал, Фотьо пак впрегнал жигулата, пак полегнал старецът на задната седалка и отпътували. В съседното село Фотьо слезнал да си купи цигари и някой го попитал:

- Кво става бе, Фотьо?

Това Кво става по този край беше и вместо поздрав и вместо всичко. Че то кво да става, нищо не става, но този път Фотьо отвърнал:

- Мани, мани, много опатих с дядо Петко. Ни живи, ни мре, само бензин хаби!

Сега дали го е чул бай Петко, дали не, дали нещо се е засегнал, това не се знае. Но скоро след този случай и той издъхна. И вече друг удари църковната камбана вместо него и заради него.

Сбогом дядо Петко! Заглъхна малката ковачница, угасна огънят в огнището и вече няма кой да изкове в селото един клинец.

Не, така не може, ще слеза за дърва. Излизам на потона и усещам влагата с ноздрите си. Нощта цялата е прогизнала. Дъските скърцат под краката ми. Спирам на стълбището и неволно се заглеждам навън. Пред очите ми три големи сенки запречват погледа ми. Сянката на ела, сянката на бор, сянката на смърч. Те са се извисили вече над съседната къща, а когато ги засадохме бяха още деца. Надпреварваха се да растат, отначало смърчето беше най-малко, елата се стрелваше нагоре, а борът се кривеше посредата им. Сега смърчът и елата мерят снага. Борът се отказа. А от другата страна на къщата е муричката. Христо я беше открил някъде високо в планината и все викаше, хайде да отидем да я вземем. Един ден се качихме на неговия мотоциклет, взехме раница, права лопата и запърпорихме из гората. Намерихме муричката, внимателно я откопахме наоколо с правата лопата, извадихме я заедно с пръстта, нагласихме я в раницата и тръгнахме обратно.

Две години с тревога следях дали ще издържи промяната, те мурите обичали по-високото. Издържа, нищо и няма, израснаха два братя, почти от земята.

Трябва да отсечеш единия, давах ми акъл! Но не го отсекох. Вървят си двата и са си добре. А до мурата има смърч и той вече надхвърля метра, а когато Йони го намери

беше точно една педя. Вървахме си по пътя, който, ако кажа от деветнайстия век малко само ще послъжа, прокарваха нагоре от селото, и все не можеха да го довършат. Бяха рили ската с булдозер и в свлечената песаклива пръст се подавахаа малки едва покарали дръвчета. Щяха да си загинат така, но жена ми не можеше да понесе подобно нещо, събра няколко смърчета и ги понесе към къщи засади ги в задния двор, те всичките се хванаха и Николай беше много обезпокоен:

- Ти ще видиш, като стане една гора тука!

Гора не стана, след година - две, като поукрепнаха, раздадохме някои от дръвчетата на старите приятели и си оставихме едно до мурата. Ето го сега и то възмъжало.

Изведнъж, какво ми стана, не знам. Взех фенерчето, навлякох една полушубка, нахлупих старата шапка на баща ми и излязох навън в мъглите. Продължаваше да ръми, по улея на калдъръма течаха мътни потоци, трябваше да ги прескачам наляво-надясно. Светлината на фенера осветяваше каменните зидове.. Тя се плъзгаше по тях, току спря и засрамена се заби в земята. Под една стряха се притискаха момче и момиче. Светлината ги раздели. Но аз познах момичето. Когато дойдохме в това село, то не беше родено! Отминах, като светех в краката си. А момчето, кое беше? Престани клюкар такъв!

И както си вървах безцелно в нощта, до мен достигна песен. Заслушах се. Това беше песента за Калеш Дончо. Нима бяха дошли моите хора? Калеш Дончовците? В мъглата изплува светещ прозорец. Отворих вратата. Край една маса бяха насядали млади момчета и пееха. Пееха нашите песни. Верно, казвам го строго, не пееха много добре, не винаги бяха във съзвучие, но пееха искрено, от сърце и душа. И сред певците синът на Йошката.

- Ела седни при нас чичо Гошо! Ваньо, донеси една ракия на чичо Гошо!

И чичо Гошо седна при някогашните деца и пи, и пя заедно с тях.

* * *

Итака те дари с прекрасно пътуване.

Без нея нямаше да можеш в път да тръгнеш.

Но нищо друго няма тя да ти даде.

И ако бедна я намериш, не те е тя излъгала,

тъй мъдър, както си сега със толкоз опит,

навярно си разбрал Итаките що значат.

Припомням си тези стихове и се чудя разбрал ли съм Итаките що значат. Понякога съм сигурен, че нито съм тъй мъдър, нито с толкоз опит, понякога пък се лаская - мъдър си, мъдър си и имаш опит.

Знам, че бях дарен с прекрасно пътуване.

Знам, че по пътя срещнах философи и че учих от тях.

Знам, че обичам живота и му се прекланям.

Знам, че поражението е неизбежно, че мечтите умират, щом придобият плът, че любовта си отива, че делата ни остават недовършени и че друг няма да ги довърши, тъй както ни се е искало. Знам, че в природата не съществува справедливост. Всичко това е може би тъжно. Но някъде дълбоко в душата си чувствам, че не е така. Защото „дори тъгата извор е на радост, докле е младост, ах, докле е младост“. Значи, цялата хитрост е да си останеш хлапак. Хлапак, даже и когато краката ти не те държат, даже и когато ръцете ти губят силата си, да си любопитен, да си любознателен, да ти се правят щуротии, да фантазираш, да пееш, да плачеш със сълзи и да се смееш до сълзи... За всичко това нямам разумни доводи, но имам други и те са чудесни, например музиката на Моцарт, например огъня в огнището, например ведрите утрини, разцъфтяването на цветята, клоните на елите, усмивката на децата, ръката на близкия човек, миризмата на дим от борови дърва! Да живееш добре, значи да умееш да умираш. Ако си обичал живота, може да умреш с усмивка. Лишените от тази обич умират мрачни и неприятно изненадани.

Знам, че не ме е страх от смъртта, страх ме е от умирането, от болките, от задушаването, от раздирането на гърдите, от това ме е страх. Страх ме е още да не изкуфея и това да ми убегне от вниманието, а винаги така се случва. Видиотяхах се и не го разбирах. Това е ужасно. За другите! Защото аз ще си подсвирквам, ще се хия, ще се пуля, ще роня сълзи при всяка умиляваща глупост и ще се напикавам невъзмутимо, горд и недосегаем. Но чак толкова голям егоист не съм. Имам някакво чувство за достойнство и бих бил благодарен на всеки, всеки, който ми даде вкусен бонбон или изобщо някакво лакомство с бързодействаща, но безболезнена отрова. Предупреждавам най-строго: приспиваща, а не разкъсваща червата и белите дробове.

Моля, направете ми тази услуга, но внимателно!

Аз съм защитник на евтаназията за разлика от папата. Но папата няма да легне да умира вместо мене и затова неговите съвети, как е по-подходящо да почина, нека ги запази за тези, които смятат, че той може да се бърка в живота и смъртта им. Аз съм се родил, без да ме питат, не съм избирал нито родителите си, нито страната си, нито времето, през което съм се появил на този свят, аз съм живял зависим от хиляди неща, потискан от хиляди неща, бих желал, ако това е възможно, да умра самостоятелно.

Знам, че Смъртта е ваятелят на нашия живот. Без нея нямаше да има радост, стремежи, любов. Нямаше да има и изкуство.

Знам, че за да вършиш добро, няма нужда от бог, няма нужда от живот след смъртта, няма нужда от смисъл на съществуването.

И всеки, който с усилията си намалява страданието на този свят, върши добро. Всеки, който спасява едно болно дете, едно ранено животно, едно креещо дърво, върши добро.

А това, което не знам, си остава цяла вселена.

Всъщност аз не познавам нито един човек на земята. Имам двама най-близки хора, десетки приятели, хиляди познати, които не познавам. Човекът е неизчерпаем, непредставим и никога не може да бъде описан докрай, дори и ако се изобрети мозъчна протеза... Около мен има нещо като непроницаема обвивка, нещо като балон, изпълнен с някакви мои излъчвания, с моите грижи, с моите мисли, с моите представи, с моето аз. Всички останали хора са вън от моя балон. Той се носи важно-важно из света, насам-натам, нагоре-надолу, подухван от незнаен полъх, насам-натам, докато изведнъж се спуска. Всички хора са в такива балони, изпълнени и надуты с тяхната личност, ние само се блъскаме един друг, понякога доволни от това докосване, понякога раздразнени от него. Но моята болка от една кървяща рана, приятелю, не е твоята болка от същата рана, моята радост от една песен не е твоята радост, моето страдание не е твоето и това е същността на самотата.

Никак не се тревожа за бъдещето на собственото ми аз, никак! Забравата е сигурна. Гузното заклинание към жертвите от миналото „Никой не е забравен и нищо не е забравено“ е лицемерна лъжа! Всички ще бъдат забравени и всичко ще бъде забравено:

А освен това, за още по-голямо успокоение, Човечеството рано или късно ще загине. Никой, освен нашето желание, не му е осигурил безсмъртие. И нашата побъркана планета, и тя ще увисне като изсмукана и изсъхнала мушица в някоя паяжина на вселената, докато и нея не отвеят космическите ветрища... За суровия разум думата вечност е забранена. Забравата е всеобща съдба и тя е може би единственото осъществяване на идеята за равенството и последна утеха за бездарника. Но бездарникът няма нужда от утеха, защото той, както склеротикът, е милостиво лишен от самопреценка.

Срам за този, който помисли, че всичко това е песимизъм. В нознанието има печал, защото надеждата ни за вечност стене от болка, когато се сблъсква с преходността на света. Аз се отказвам от тази надежда и искам да се радвам на това, че живея. Понеже животът е безсмислен и хубав.

И ето утре отново ще тръгна на път и живот и здраве — ще пристигна в СЕЛОТО. Ще отключая портата, ще вляза в покрития двор с грамадните потъмнели греди. Ще ме лъхне хладът на каменните плочи и пред мен ще се възправят стеблата на розите, цветовете им ще грейнат, зеленината на градината все още е свежа и плътна, вие се бръшлян, а здравецът се провира навред. Ще се огледам с безпокойство. Разбили ли са вратите, докато ни е нямало! Дано си отдъхна с облекчение. Сетне ще се започне отключването... Всъщност хубаво направихме, че веднъж в живота си бяхме малко луди!

Старото лястовиче гнездо си стои на мястото над библиотеката, а тя е пълна с всякакви нужни и ненужни книги, физики, химии, стихове, проза, математически главоблъсканици, евангелие, книги за билките, книги за гъбите, колко думи, пък и отгоре на всичко съчиненията на Гьоте на немски, при това на готически, аз немски не

знам... Прощавай, Йохан Волфганг фон Гьоте! Но иначе книгите ти са много красиви, в тъмночервена, потъмняла от времето кожена подвързия.

Ще изляза на потона, ще се облегна с две ръце на перваза, така че дробовете ми да се разтворят, и ще вдишам дълбоко. А през това време жена ми вече ще е успяла да се озове в градината и да се ужаси колко плевели са нападнали цветята и как хитрата къртица пак е ровила и е оставила навред своите купчинки пръст.

Някой ще удари камбаната, защото утре е празник, нейният звън ще се понесе над къщите, ще се спусне в ждрелото на реката и ще се омаломощи от скалите. А кучето Лиско, кучето на Йошката, щом чуе църковната камбана, и ще започне да пее. Пее, извива, проточва. Всеки път, без изключение. То е много набожно.

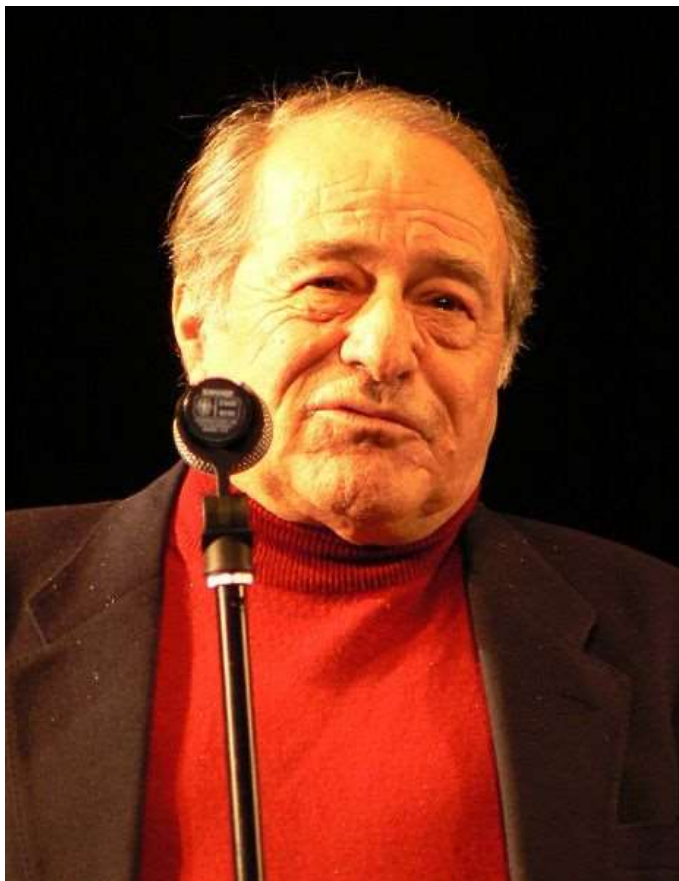
Ще погледна към небето и то ще бъде ясно и тъмносиньо, ще погледна към върхарите на нашите дървета, към покривите, към отсрещните скалисти ридове и ще усетя, че съм пристигнал в другия свят, че унинието ми е преодоляно, че съм никой и че съм щастлив.

Коледа, 1995

Ковачевица – София

За Автора

Георги Данаилов

Георги Христов Данаилов е роден на 08.01.1936 г. в София Завършва гимназия в Плевен (1953), химия и физика в Софийския университет (1958) Учител по химия и зав. заводска лаборатория в Свищов. През 1963-76 е асистент в Катедрата по органична и обща химия във ВХТИ - София. От 1976 е драматург в театър \"Сълза и смях\". С литература се занимава от студентските си години. За пръв път печата през 1960 във вестниците \"Народна младеж\" и \"Вечерни новини\". Постоянен сътрудник на списанията \"Наука и техника\" и \"Космос\", на вестниците \"Орбита\" и \"Поглед\" като научен паблюдател и автор на научнопопулярни статии. Автор е на научни трудове по проблеми на химията, публикувани в България и в чужбина. Премиерата на първата му пиеса е през 1975. Драматург, белетрист и киносценарист, Данаилов е един от най-плодовитите и популярни български творци. Пиесите и сценариите на съвременна тема се отнасят към т. нар. драматургия на ежедневието. Твърде често повод за написването на творбата е действителен случай, чрез който авторът прави значими социални обобщения. Развитието на действието обикновено изследва психологическите и социални мотиви на поведението на

персонажите, които излизат извън рамките на общоприетия охранителен морал. Тези своеобразни \"аутсайдери\" не са герои в класическия смисъл на понятието - тяхната изключителност е преди всичко във верността към собствените им нравствени принципи. Но патетично-героичната поза им е чужда, те защитават своята истина, воювайки с оръжието на интелекта, хапливата реплика, иронията, чувството за хумор. Успехът на пиесите на Данаилов се определя от умението му да строи лек, жив, жизненодостоверен, остроумен диалог и динамичен сюжет, да съчетава реалистичните и комедийно-сатирични елементи в изграждането на образите. Интересът на Георги Данаилов към личностните мотивации за действие остава неизменен и в историческите пиеси, изградени върху документална основа. Пиесата \"Господин Балкански\" и книгата \"До Чикаго и назад - сто години по-късно\" го разкриват като проникателен изследовател на устойчиви черти на националната психология, съчетаващ острата критичност на наблюдателя с авторската самоирония. Данаилов създава сценарии за филмите \"Деца играят във\", \"При никого\", \"Хирурзи\", \"Карнавалът\", \"За къде пътувате?\", \"А сега накъде\" (съвм. с Р. Вълчанов) \"Време разделно\" в съавторство, \"Лагерът\" (съвм. с Г. Дюлгеров). Негови книги и пиеси са превеждани на арменски, руски, немски, полски, румънски, словашки, чешки и др. езици. Пиеси на Данаилов са играни в Москва, Ленинград, Чешка Будейовица, Бърно, Братислава, Варшава, Тбилиси, Ереван. Носител на международни награди за кино, литература и телевизионен театър. През 1997 година печели международния конкурс \"Русо\" във Париж от 566 кандидата от 30 страни. - Почетен гражданин на Свищов - за значителни постижения, които са съществен принос за града и Република България. - Награда статуетката Аполон Токсофорос на Аполония 2002 - за дългогодишното му ярко присъствие в българската литература и успехите му в чужбина. - Награда на София за 2002 - Награда \"Стоян Михайловски\" за 2003 Произведения: Деца играят във. Повест за деца. 1970 (1986, 2000), При никого. 1973; Краят остава за вас. Пиеса. 1975; Съдията и жълтата роза. Пиеса. 1977; Несериозна комедия. Пиеса. 1979; Есента на един следовател. Пиеса. 1980; Докле е младост. Пиеса. 1982; Убийството на Моцарт. Размисли за възпитанието. 1982 (1986, 2000); Солунските съзаклятници. Пиеса. 1983; Господин Балкански. Пиеса. 1985; Една калория нежност. Пиеса. 1986; Крадецът на тролейбуси. Пиеса. 1987; До Чикаго и назад - сто години по-късно. Пътепис. 1990 (1992); Почивка преди Рая. Пиеса. 1990; Спомени за градския идиот. Сборник разкази (1993); Къща отвъд света (1997); За Жан-Жак Русо и други глупости (1997); Доколкото си спомням (2000); Доколкото си спомням 2 (2001); Доколкото си спомням 3 (2002)